

Intimis

Allard Pierson

bron

Allard Pierson, *Intimis*. Kemink, Utrecht 1861

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/pier003inti01_01/colofon.php

© 2016 dbnl

Berigt.

Mijn 'pastorie in den vreemde,' sedert eenige maanden uitverkocht naar ik verneem, zag drie jaren geleden voor de eerste maal het licht. Misschien drie jaren te vroeg. Ik verheug mij althans, dat een herdruk gevraagd en mij daardoor een gelegenheid geschonken werd tot overdoen.

De eerste uitgave heeft vooral geleden onder een soort van anonymiteit, die den lezer vaak belette, zich naar behooren in mijn verhalen te oriënteren.

Het boekjen, dat ik thans mijn' vrienden aanbied, - en hoe meer zich onder dezen scharen hoe liever - tracht den misslag te herstellen, door die anonymiteit te verbreken.

Vaarwel dus Sénévan! Als predikant van Wallain zijt gij het middenpunt geweest, waarom de meeste figuren,

die ik schetste, zich op grooteren of kleineren afstand bewogen; voortaan behoef ik uwe diensten niet meer.

Ik tred in uw plaats en, niet uw werkzaamheid te Wallain, maar eigen wedervaren te Leuven wordt nu het onderwerp van mijn verhaal.

Toch blijft mijn werk waarheid en verdichting.

Dat deze tweede uitgave gelijkstaat met een geheele omwerking van de eerste, zal de lezer, en ik hoop tot zijn genoegen, spoedig bespeuren.

A.P.

Hoofdstuk I.

De Aanleiding.

Hoe ik, naar de Utrechtsche akademie vertrokken met het stellige voornemen om de Vaderlandsche kerk en wel in mijne moedertaal te dienen, later verzeild ben geraakt in een afgelegen bolwerk van het Belgisch Katholicisme, den landgenoot bij name haast niet dan in traditioneele verbinding met Hasselt bekend; m.a.w. hoe ik te Leuven predikant ben geworden, om het er van Februarij 54 tot September 57 te blijven: het schijnt gemakkelijk mede te deelen, doch mij valt het niet ligt; want een peccavi is bij die mededeeling niet te vermijden, en peccavi beteekent: ‘ik heb verkeerd gedaan.’

Mijn verhaal begint niet met een bosch en twee ruiters, maar met een logement en één Engelschman: een zeer groot logement en een zeer vermogend Engelschman. Met het eerste bedoel ik het hôtel de Suède, gehouden

door Mevrouw de B.... en gelegen in de rue de Marengo te Leuven. Zulk een hôtél was daar vroeger een goede speculatie. Want toen de spoortrein nog niet, van Duitschland over Luik, Leuven voorbij snorde om met al zijn Belgische confraters op Mechelen los te stormen: wie er het eerst wezen zal; en van daar, als of er niets gebeurd is, rustig de reis naar Brussel voort te zetten, was Leuven een plaats van veel vertier. Gelijk overal, zoo heeft de stoom ook hier het aanzijn geschonken aan eenige nieuwe straten en gebouwen: een geheele straat, een straat in hope namelijk - want de huizen stonden er misschien op honderd passen afstands van elkander, hetgeen mij altijd denken deed aan die getittelde hulplijnen in de Mathesis, die vooral met inkt zoo moeielijk te trekken vielen - een geheele straat was als willekeurige verlenging van de stad gelegd naar het station en daarom Rue de la Station genaamd, met ruimte in overvloed voor allerlei schoone villaas. Nog viel er echter van de zegeningen, ook in deze streken door de stoom beloofd, niets te bespeuren dan een doodsche stilte en een daaraan evenredige saaiheid, onder welker vereenigden indruk men vooral geraakte in de groote porte cochère van het hôtél de Suède. En op dit laatst v o o r a l schijnt mij weder een vooral toepasselijk als Leuven begunstigd werd met een brandende Julijzon. Men kent de Belgische steden? Boomen? Men ziet ze nergens en te Leuven minder dan ergens. Onze grachten, onze havens zoo groen, zoo donker, zoo lommerrijk,

vergeet ze als gij in een Belgische stad moet wonen; er aan te denken zou uw leven slechts vergallen. En die zonnige Belgische steden; het is er de voornaamste schaduwzij, dat men in geen enkele straat een voldoende schaduwzij kan vinden; donkere gevels moesten zij hebben, gelijk wij het in Holland gewoon zijn. Maar het tegendeel is waar. Men ziet er enkel witte gevels, graauwachtig-witte gevels: daarenboven niet, als bij ons, verschillend van vorm - nu een hooge stoep, dan een lage stoep, dan weder een platte stoep en eindelijk in het geheel geen stoep, ook wel een ingaande stoep geheeten - maar eenvormig en eentoonig, ook wat hunne opperste deelen betreft: geen verscheidenheid van daken bijvoorbeeld, dezen plat, genen pyramidaal, met of zonder zittende beelden, met of zonder 't zij vrome, 't zij dwaze opschriften, met of zonder trapjens - al het welk bij elkander genomen Hollands steden zulk een vriendelijk aanzien geeft - neen! eenvormigheid en eentoonigheid overal! In het begin; en dit doet alles af; in het begin kon ik niet anders dan aan het nummer, nummer 64, mijn eigen huis onderkennen, dat nog wel, als wilde het lommerlooze Leuven mij tergen, tot overmaat van ramp in de straat der Boogaerden stond. Dat Leuven - om de levendigheid die zij bragt op markt en plein was de kermis, overal elders een kruis, er waarlijk een versnapering - dat Leuven een uitgestorven stad is, merkte men dan vooral in de porte cochère van het hôtel de Suède, waar twee garçons den gan-

schen dag stonden te lanterfanten, met dien eigenaardigen wezenloozen trek op het gezigt, dien men in het bierdrinkend Vlaanderen - want Vlaamsch bier, moet men weten, is geen Engelsch bier - uitsluitend aantreft. In heft jaar 40 of daaromstreeks waren de beide garçons voor eenige oogenblikken druk in de weêr. En nu kom ik met mijn vermogenden Engelschman voor den dag. Hij stapt af in diezelfde porte cochère van het hôte! de Suède.

Met moeite bereikt hij zijn kamer, waar hij, uitgeput en ziek, weldra onder de dekens ligt. Zijn ziekte klimt. Het doodsche Leuven zal zijn graf wel worden. Protestant en met hart en ziel, verlangt hij voor de groote afreize de toespraak van een Protestantsch geestelijke.

‘Nergens te vinden,’ luidt het berigt van een der garçons die wij reeds kennen, nadat hij de gantsche stad afgeloopt en bijna een Duitschen zoutzieder had medegebragt, van wien de buurt dit alleen met zekerheid wist, dat hij niet tot de Roomsche kerk behoorde; men liet in het midden of hij dus een Protestant was of een Jood. De Duitsche zoutzieder Th..... was een volle neef van Duitschlands grootsten kerkredenaar, maar dit kon onzen Engelschman natuurlijk niet baten, die zonder c l e r g y m a n gestorven zou zijn, namelijk indien hij toen gestorven was. Doch hij stierf niet; hij werd beter en het offer zijner dankbaarheid bleef niet achter. Leuven gantsch en al papistisch; zelfs geen Protestantsch leeraar in de nabijheid: de vreemdeling kon het denk-

beeld niet verdragen. Door de zorgvolle verpleging van Mevrouw de B... spoedig geheel hersteld, reed hij de Rue de Marengo uit, de aangrenzende hoewel grootendeels denkbeeldige Rue de la Station in, door en uit, werd een plaatskaartje magtig voor Brussel en beloofde aan de aldaar, tot verspreiding van het Protestantisme in België, opgerigte Société Evangélique een jaarlijksche bijdrage van honderd pond sterling, mits die som besteed werd tot vestiging en instandhouding eener Protestantsche missie te Leuven.

Zoo geraakte Leuven andermaal in het bezit van de kiem eener Hervormde gemeente. Andermaal; want reeds onder Willem I en v  r de afscheiding van Holland, was er een Protestantsche kerk geweest, waarvan de leden, Hollanders voor het grootste deel, uit elkander waren gestoven. Enkelen waren evenwel nog aanwezig die nu met eenige Engelsche gezinnen, destijds te Leuven woonachtig, een kern uitmaakten waarvan de ontwikkeling aan de zorg der Société Evangélique bleef toevertrouwd.

Langzaam gaat zeker en langzaam ging het. De eerste Evangelist, een Hollander van geboorte en karakter, had het Fransch aan te leeren in Leuven, waar elk Fransch spreekt en niemand Fransch kent. Bovendien; Fransch spreken en Fransch preken zijn twee, en ook het laatste was zijn taak. Hij heeft er zich wonderwel van gekweten en in het algemeen het opgedragen werk trouw behartigd. Later vertrok hij als zendeling naar verre streken, en kort daarop beriep men zijn opvolger

James W..., een Schot; jong, beminnelijk, vroom en teringachtig. Dat hij niet of kwalijk Fransch sprak, deerde niet. Om den anderen Zondag zou de predikant A... uit Brussel overkomen om in die taal voor te gaan. W... zou vooreerst alleen de Engelsche leden van zijne gemeente stichten, terwijl hem een Duitsch Evangelist werd toegevoegd ten behoeve van hen, die slechts in het Vlaamsch onderrigt konden worden. Want in België heeft het Protestantisme sedert lang geleerd, te roeijen met de riemen die het heeft.

En ook soms te roeijen, zonder riemen. In Leuven zou het beproefd worden. A... kwam uit Brussel slechts nu en dan. Hij hield niet van regelmaat. De Duitsche Evangelist sprak wel Duitsch maar geen Vlaamsch en W....?

Naar het atelier van een Rafaël had men u behooren te zenden, edele vriend, maar niet naar een Protestantsche missie te Leuven. Zou George Eliot z i j n portret hebben geteekend in Janet's repentance, dat indrukwekkend fragment in hare Scenes of Clerical life? Het ideale scheen in hem werkelijkheid geworden. Zijne blaauwe oogen waren zoo verteederend blaauw; men moest gelooven, dat de reine hemel ze had gekleurd. Hij kon te Leuven niet aarden. Met den dag namen zijne krachten af. Misschien zou een reis hem genezen. Met die verwachting vertrok hij in 50 naar Holland; doch reeds te Amsterdam werd hij bedlegerig. Mijne ouders, voor wie hij een aanbevelingsbrief bij zich had, deden hem uit den

Doelen naar hunne woning verhuizen. Als mijne moeder hem verpleegde, dacht hij dat het de zijne was. De zijne was zoo ver.

Ik zelf heb hem toen niet ontmoet, want - en helaas! van hieraf zie ik mijn peccavi reeds aankomen - ik was in die dagen te Brussel gelogeed bij niemand anders dan bij A.... Jegens Leuven heeft hij zich vriendelijker betoond dan jegens Leuven's toekomstigen leeraar. Ik kan het hem nog niet vergeven.

Hij was een groot, zwaar man, een echt Fransch gezigt, maar van het zuidelijk type; baard en hoofdhaar reeds iets grijzer dan zijn leeftijd noodig maakte. Een grijze lok hing hem schuins over het voorhoofd. Het leven tintelde in zijne oogen. Sprak hij, het scheen fluisteren. Hij zou gerekend moeten worden tot de laatsten, als men de innerlijk goede menschen verdeelen mogt in twee soorten: die met geld weten om te gaan en die, hoe begaafd ook en opregt, volstrekt niet vatten kunnen waarom men niet meer dan honderd gulden verteren kan, als men niet meer dan honderd gulden bezit. Men verhaalt van Bilderdijk, dat hij zijne talrijke krediteuren, ten zijnen huize vergaderd ter regeling van den buitengemeen deerniswaardigen toestand zijner finantien, nadat door hunne welwillendheid een minnelijke schikking mogelijk was geworden, volstrekt bij zich wilde houden en hun weigering ten slotte overwon door - een kamer te openen, waar een fijn diner stond opgedischt. Had men deze anecdote op rekening van A...

gesteld, mijn historische kritiek zou er hoegenaamd geen bezwaar in gevonden hebben.

Nadenken en volharding was dus zijn fort niet. Van opwellingen en ingevingen moest hij het hebben. Maar veel edels welde er bij hem op en veel goeds werd hem bij wijlen ingegeven; wel het meest, als hij met een stembuiging hem alleen eigen, in zijn zwarte toga zoo plegtig gedrapeerd, het Evangeliewoord verkondigde. Was hij soms te onnadenkend en werd de *angustares domi* daardoor niet ruimer, beminnelijk toch was hij zoo als weinigen. Als hij schulden en schuldenaars vergeten, en van ganscher harte *le grand seigneur* kon spelen in zijn ruimen en smaakvol gemeubileerden salon, hij, die zoo uitnemend goed ontving en bij wien elken Woensdagavond een uitgelezen gezelschap zich zoo gaarne vereenigde; als hij, de lange lokken achterwaarts gestreken en, daar wij allen om hem heen stonden, zelf in zijn grooten, lederen armstoel neêr gezeten, al zijn geestige en al zijne stichtelijke anecdoten met kwistige hand om zich wierp, dan luisterden wij niet slechts - had eens niet geluisterd! - dan waren wij geheel onder zijn magt; nogmeer, dan hadden wij hem lief als een vader; en gaven hem allen één jaar van onze jaren, zoodat in ons gevoel hij al ouder en wij al jonger werden.

Dat ik onder dien invloed twee dwaasheden moest begaan! Wat zouden negentien jaren zien? Ik zag niet ver en zag dus niets dan een grooten, gezetten, gezelligen man, voor wien ik al een kleur kreeg, als hij mij eens-

klaps over tafel vroeg om hem het zout aan te geven; dien ik voor niets ter wereld uit zijn humeur had gebragt, niet omdat ik bang voor hem was, maar omdat ik er hem te lief voor had. En toen nu die groote man met zijn zachte stem, maar daardoor juist onwederstaanbaar, op een Dingsdag avond tot mij zeide: ‘aanstaanden Zondag moet gij te Leuven preeken in het Fransch,’ toen was ik als de knecht tot wien de hoofdman uit het Evangelie zeide: ga en hij ging.

Ja ik ging en - den daarop volgenden Zondag ging ik weêr. Dat zijn de twee dwaasheden, die ik met een peccavi thans ootmoedig belijde. Het gehoor was klein en ik las mijn preek. Het beklimmen van den kansel kost mij nu meer bevens dan het mij toen heeft gekost.

Die mij in Julij 1850, in de Protestantsche kapel te Leuven, het gordijntjen van de toekomst had opgeligt, ik had hem vreemd aangezien; want, weldra in Utrecht wedergekeerd, zette ik er mijne theologische studiën voort, van niets anders droomend dan van een Hollandsche dorpskerk en Hollandsche pastorie - met liefelijk toebehooren.

Hoofdstuk II.

Het Begin.

Mijn vriend James W.... was in 51 terug van zijn reizen. Zooveel de zwakke gezondheid het gedoogde, nam hij er tot 53 zijn dienstwerk waar. Toen trok hij voor goed naar Schotland om in de armen zijner moeder te sterven.

En nu begint - de werkelijkheid is ook wel eentoonig - mijn tweede hoofdstuk als mijn eerste, namelijk weder met een hôtel en weder met een vermogend Engelschman. Het hôtel is hetzelfde als van hoofdstuk I; maar de Engelschman is een ander; 't is Mr. Creem.

Goede, oneindig lange Mr. Creem! Wie had ooit gedacht dat ik gelegenheid zou vinden, u te vereeuwigen! Door zich voortdurend onmisbaar te achten, was hij ook inderdaad onmisbaar. Geheimzinnige man, wat deedt gij toch den ganschen dag? Sedert twee jaren was hij uit

het hôtel de Suède niet geweken. Klokke vijf was hij 's morgens op de been; dan schreef hij brieven, de hemel weet aan wie; gezeten, niet in een comfortabel vertrek maar in het kleine bureau van Mevrouw de B...., 's winters zonder vuur, uit verkiezing. Tegen 9 ure bragt hij de brieven zelf naar den post. Gij mogt hem vergezellen, mits gij niet euvel op woudt nemen, dat hij midden in een straat een vigelante deed stilstaan, zonder iets te zeggen er in stapte en wegreed, terwijl gij hem hopeloos na mogt staren: wegreed, waarheen? ja waarheen? Some very important business of his! 's Middags tegen 5 ure vondt gij hem weder aan de table d' hôte. Nu een explicatie? In het minst niet; de man dronk zijn glas aie, vond het 'rather poor' en was even droog als ooit. Des Zondags kwam hij altijd te laat in de kerk maar ook altijd met een regenjas over den arm; wandelde de kerk gewoonlijk geheel door, heen en weêr, als om te zien of alles in orde was; vervolgens naar boven, naar de gaanderij waar een klein koor vooring bij het gezang; en ook daar stond hij niet voor zijn genoegen maar 'to superintend the singing,' waar hij intusschen niets van begreep. Dezelfde taak van toezigt kwam hij in de Zondagschool vervullen, ofschoon hij van de taal, waarin het onderrigt aan de Vlaamschen gegeven werd, evenveel begreep als van de zangkunst. Kortom: niets kwam te regt waar de lange Mr. Creem niet bij tegenwoordig was, met dien monomanen starren blik, eerste kenmerk van den Engelschman; met zijn

hagelwit linnen, tweede criterium; met zijn regenjas over den arm, derde kenteeken van den Brit.

In het voorjaar van 53, toen James W.... vertrokken was, zou Creem er waarschijnlijk geen bezwaar in gevonden hebben, zelf het werk der Evangelisatie te Leuven op zich te nemen; maar andere pligten riepen hem. Hij zou binnen kort naar Jeruzalem reizen, waar het zonder hem met de bekeering der Joden ook al niet vooruit wilde gaan.

De trouwe man; want, hoe zonderling ook, aanspraak heeft hij op onze achting; zou echter Leuven niet voor Jeruzalem verlaten zonder het zijne te hebben beproefd om in de behoeften der nu verlatene Protestantsche gemeente te voorzien. Zelf ging hij haar een leeraar zoeken. In België was niemand te vinden. Hij dacht aan Zwitserland en aan Holland. Een Zwitsersche reis werd, edoch vruchteloos, ondernomen. Op Holland was nu al zijn hoop gevestigd. Eensklaps stond hij voor ons te Amsterdam. Hij kwam er om een leeraar voor Leuven en om 's o m e s k i e d e m' (jenever) voor het hôte! de Suède. 'In het loe-loe-loeshie' (het Amsterdamsche Loosjen) zou hij het koopen en er Mevrouw de B.... een attentie meê bewijzen.

Ik hielp hem zoeken - naar een leeraar namelijk - dagen, weken lang. Niemand had lust, niemand gevoelde roeping om aan de kleine missie te Leuven zijne krachten te wijden. Ik voorzag niet anders dan dat Mr. Creem onverrigter zake weêr zou keeren; maar hij zelf scheen

te denken, dat ik lang genoeg om de kaars had gevlogen om er eindelijk in te vliegen. Hij preste mij om zijn man te zijn. Leuven was eene belangrijke plaats, immers een akademiestad; ik was met het kuddeken reeds in aanraking geweest; sommigen herinnerden zich nog mijne eerste prediking. Honderd dergelijke redenen werden behendig aangevoerd. Waarom het eigenlijk gelaten, werd nu de vraag. Voor 54 viel er wel niet aan te denken, doch men wilde wachten en over alle bezwaren heenstappen. Kortom; in September 53 arriveerde te Leiden, waar ik mijne dissertatie schreef over den strijd van Nominalisten en Realisten, de beroepsbrief uit Leuven, van eenige Engelsche, Fransche, Vlaamsche en enkele onleesbare handteekeningen voorzien. Het beroep werd aangenomen.

En het overige volgde van zelf. Promotie, huwelijk, huwelijksreis; het een en ander in Februarij 54, waarna wij - natuurlijk mijn vrouw en ik - terecht kwamen op de eerste verdieping van het hôtél de Suède. Mr. Creem was vertrokken, volgens sommigen naar Jeruzalem, volgens anderen naar Amerika, waar hij de emancipatie der slaven eens een stoot moest geven. Niemand wist het regte.

Nu ben ik te Leuven, maar als koning zonder land. De Société Evangélique had zich aan de gemeente onttrokken. De vermogende Engelschman, de eerste namelijk, Anglikaan pur sang, was over de beroeping van een Schotsch en dus Presbyteriaansch predikant zeer verstoord, en wat er kwam of niet en kwam: geen jaar-

lijksche bijdrage van honderd pond. In de laatste twaalf maanden was de kerkdeur nauwelijks geopend geweest. De Duitse Evangelist moest het opgeven. De kerkeraad verklaarde zich ontbonden, bemoeide zich met niets meer en zond mij de archieven, drie - zegge drie bladzijden in folio groot. Er was veel uit te leeren! De gemeente stond met geen enkel kerkgenootschap in onmiddelijk en natuurlijk verband. Hoe moest het gaan?

Ik mogt er nog niet veel over nadenken, want de intrêe was op handen; een dubbele moest het zijn, in het Fransch en in het Hollandsch. A... had aan de zaak de noodige openbaarheid gegeven. Op de muren der stad prijkte met groote letters de aankondiging van zijne bevestigings- en van mijne intreêrede. Vele Belgische ambtsbroeders, vele Hollandsche vrienden kwamen de plegtigheid bijwonen. Toen wij den 19 Maart des morgens te elf ure van het hôtel de Suède naar de Protestantsche kapel wandelden, vormden wij inderdaad een kleine processie.

De kapel was bijna ongenaakbaar. Een bonte menigte verdrong zich voor de deur: burgers, studenten van de Katholieke Universiteit, geestelijken van allerlei rang en orde. Wij geraakten eindelijk binnen de muren van het langwerpige gebouw, dat slechts één toegang, en twee rijen banken, elk van twintig, met een doorgang in het midden had. Tegenover iedere rij banken, stond een niet overdekte preekstoel; achter de preekstoelen een kleine balustrade en daarachter een doopvont benevens een nacht-

maalstafel. Anglikaansch was dus de geheele inrigting. Natuurlijk. Het aanzienlijkst gedeelte mijner kudde behoorde tot de gevestigde kerk van Engeland. Daarom werd er ook een Fransche vertaling van de Anglikaansche liturgie gebruikt, waar mijn Schotsche voorganger altijd op tegen had gehad. Velen had hij door zijne Presbyteriaansche antipathiën van zich vervreemd. Maar in zijn voorbeeld spiegelde ik mij zacht en werd den Anglikenen een Anglikaan; las de gebeden voor; wachtte telkens op het plegtig Amen der toehoorders; reciteerde het Onze Vader overluid, en in vereeniging met allen; van oordeel toen, gelijk nu, dat de kerkelijke vormen niet behooren tot het wezen des Christendoms.

Doch ik loop vooruit. Men wacht nog op mijne intrêe. A.... droeg de liturgie voor en preekte. Na vier jaren zag ik hem thans voor het eerst weder. Sommige grijze haren van 50 waren in 54 geheel wit. Overigens was hij nog dezelfde, even majestueus, even innemend, even stichtelijk. Zijn zuidelijk accent ging hem, dacht mij, zoo goed af. Na hem trad ik op. De kapel, die ongeveer drie honderd personen kon bevatten, was geheel gevuld, natuurlijk niet met mijne gemeente, zóó sterk niet, maar met een groot aantal nieuwsgierigen. De belangstelling, waarmêe dit grootendeels Roomsch-Katholiek gehoor een lange Protestantsche eeredienst bijwoonde, boezemde mij de schoonste verwachtingen in. Studenten vormden de meerderheid. Ik ging spreken tot mijne tijdgenooten. Zij zouden mij begrijpen. De

godsdiensstofening hield bijna drie uren aan en liep zonder stoornis af.

's Avonds om zes uur, zou ik het eerst voor mijn Vlaamsche gemeente optreden. De toeloop was zeker minder groot of liever: er was in het geheel geen toeloop. De collegaas waren vertrokken, de Hollandsche vrienden evenzeer. Mijn eigen Vlaamsche kudde moest alles goed maken.

Uit een kleine kleedkamer aan de rechterzij van den ingang, kon men zien hetgeen in de kapel plaats greep. Het sloeg zes uur. Slechts bij een der preekstoelen en bij de twee eerste banken, in de rij tegenover mijn kleedkamer, was een zuinige verlichting aangebragt. Ik maakte mij gereed en zag uit. Maar zuster Anna zag niets komen.

Waar bleef mijne Vlaamsche gemeente? Boem! daar viel de kerkdeur digt. Een man met een blaauwen kiel en een grijzen hoed op; ergens op de ledige banken kwam hij teregt. Ik wachtte. Boem! het gaat toch, dacht ik, maar het waren tien straatjongens, die een paar sekonden rondzagen en met een vervaarlijk geraas de kapel verlieten. Een gantsch onvruchtbare Boem!

Ten derden male ging de kerkdeur open; het waren twee soldaten of eigenlijk twee pompiers die met al de werktuigelijkheid, aan het krijgsmansberoep verbonden, op de naastbijzijnde bank plaats namen; eenige oogenblikken bleven; als op een gegeven sein opstonden en de kapel weder verlieten.

Ik wachtte nog.

Eindelijk begon de dienst en het gehoor bestond uit vijf vrouwen, drie soldaten en een blaauwkiel. Vreemd dat ik mij dien avond niet meer ontmoedigd heb gevoeld.

Integendeel; toen wij kort daarop onze vertrekken in het hôtel de Suède met de woning in de Boogaerdenstraat hadden verruild - geen paleis voorzeker; neen, 't woord klein mogt er voor uitgevonden wezen, als mede voor ons tuintjen; mijn groote boekenkast althans en mijn piano slaakten beide een zucht nu zij het huisjen zagen, dat ik voor hen gehoord had - toen waren wij niet te min goeds moeds en bereid, de handen aan het werk te slaan.

Hoofdstuk III.

De Teleurstelling.

Eenige maanden zijn achter den rug, waarin ik bezig ben geweest....

Met het opheffen van de banier onzer godsdienst te midden eener Roomsch-Katholieke bevolking; met het verlichten der schare, in ons nederig kerkgebouw zamengevloeid; met het bezoeken en versterken mijner gemeente?

Neen. Met niets. Handen had ik om te werken, maar geen werk.

Wat zien twee en twintig jaren? Toen ik nog nederzat bij de vleeschpotten van Egypte, was Leuven voor mijn verbeelding verschenen als weinig minder dan het beloofde land. Het zou overvloeijen, zoo niet van melk en honig, dan toch van belangrijke voorvallen, treffende ontmoetingen, talrijke gelegenheden tot ontplooiing eener

aanhoudende en onverdroten werkzaamheid. Ik zou de theologie van Rome wetenschappelijk bestrijden: de academische jongelingschap door voordragten boeijen; de menigte door populaire polemieken voor het Protestantisme winnen. Hier zou ik gaan en gindsch; en ik toog uit; maar Leuven was niet het beloofde land; Leuven was een dorre woestijn, aanvankelijk zonder manna en zonder steenrots.

O stad veler bieren! Van het volksleven ziet men er bijna niets dan bier maken en bier drinken. Van de academische jongelingschap ziet men er bijna niets - geen hollend gespan, geen vrolijk gejoel, geen masker of flambouw - maar lage estaminets en hoge bierglazen. Een potteken Lovens! een potteken Lovens, o schoon refrein!

Bij al dat bier, met emmers ingeschonken, was dan ook het Protestantisme geacht als een drupjen aan den emmer en werd ik geoefend in het geloof. Eerste geloofsartikel moest hier zijn: Er is te Leuven een Protestantsche gemeente. Tweede geloofsartikel: Er kan te Leuven voor het Protestantisme iets gedaan worden.

Weinige dagen na mijne intrêe ging ik mijne gemeente - en ik spreek vooreerst van haar Vlaamsch gedeelte - minder bezoeken dan wel zoeken. Een register van ledematen was voor Leuvens onzichtbare kerke waarschijnlijk te aardsch geweest. Met enkele aanwijzingen van straten en nummers, waarden mijne vrouw en ik rond.

‘Hier moeten Protestanten wonen.’ De plek, waar ik deze gewichtige woorden uitsprak, was een pleintjen, dat zich langzamerhand vernaauwde tot het eindelijk van zelf zich metamorphoseerde in een straatjen. Op het pleintjen stond een pomp, hetgeen aan het geheele lustoord die eigenaardige sabberigheid meêdeelde, die aan de nabijheid van een pomp verbonden pleegt te zijn. Rondom de pomp, bevonden zich een aantal vrouwen en jongens; vrouwen en jongens met kinderen op den arm. Dat was het publiek, aan welks vrijmoedige kritiek ik blootgesteld zou zijn. De huizen, die te zamen het pleintjen omsloten, waren van diezelfde graauwachtig-witte kleur, waarvan ik reeds de aangenaamheid geroemd heb; slechts één verdieping hoog; voor de drempels geen watergoten, maar veel vuilnis.

- ‘Hier moeten Protestanten wonen.’

Geen antwoord.

- ‘Weet - u - ook - of - hier - Protestanten wonen?’

Luid gelach van de jongens bij de pomp.

- ‘Zou u - mij - ook - kunnen - zeggen - of’ ‘Addegegepaast zelle,’ viel een vrouw mij schreeuwend in de rede en het was al een verademing, een menschelijke stem te hooren. ‘Addegepaast’ - doch waartoe den lezer gekweld? De vrouw sprak Leuvensch Vlaamsch, dat mij volmaakt in de ooren klonk als Chineesch. Ik verstond er geen syllabe van. En zij sloeg door en deed een verhaal en anderen vielen haar weder

in de rede, en de jongens, die ons wel niet voor Goden maar voor Engelschen hielden, riepen: box, box, will you box, sir, en eindelijk met een luid concerto: Y - es, ellen lang uitgehaald, waarbij zij in een homerisch gelach uitbarstten. En nog eens klonk het Y - es!

Reeds zagen wij elkander wanhopig aan toen, opgewekt door het straatrumoer, een blaauwkiel verscheen in de deur van een der naburige woningen en gelukkig juist de blaauwkiel, die mijne Hollandsche intreê had bijgewoond. Hij glimlachte even, als vond hij mij vrij onbeholpen. Toch was ik snugger genoeg om te bemerken dat ik terecht was; terecht namelijk bij een kleinhandelaar in steenkolen, in wiens huis wij nu ook de wijk namen. Alles was even zwart, tot de aangezigten toe. Ons voornaamst vereenigingspunt bij deze gelegenheid was de kachel, want Maart was koud. Om de kachel zat de steenkolenhandelaar met zijn vrouw, zijne drie kinderen, en zijn moeder, een stokoud vrouwtjen dat alleen het woord deed. Meeken noemden zij haar, en ik heb haar ook nooit anders genoemd dan Meeken. Zwart was zij als de overigen; zwart van het steenkolengruis, maar haar gemoed was blank, dat later wel blijken zal.

Meeken was dan aan het woord. Maar ook zij sprak Chineesch. Ik trachtte het een en ander in het midden te brengen, en ziet - ik sprak insgelijks Chineesch voor die goede menschen. In Meeken's redevoering onderscheidde ik duidelijk de woorden: chaproos,

petaat, kasserol, a, zelle, addegegepaast, enz. die, als men ze gedrukt voor zich heeft, welligt eenigen zin laten doorschemeren, maar die uitgesproken, rad en met een eigenaardigen volkstongval, volkomen onverstaanbaar zijn.

Was dat geheele gezin Protestantsch? Ik dacht het toen maar ontdekte later, dat alleen Meeken tot mijn gemeente behoorde.

Even opwekkelijk waren de bezoeken, die ik dien dag en later elders bragt. Het gelukte mij niet, op het spoor te komen van meer dan tien Protestantsche of Protestanten bevattende huisgezinnen. Al vlotte het gesprek niet tusschen hen en mij, dit althans trachtte ik allen duidelijk aan het verstand te brengen: elken Zondag zou er voortaan geregeld godsdienstoefening in het Vlaamsch worden gehouden, 's morgens ten negen ure.

Wat werkte deze mededeeling uit?

Mijn kapel stond op een heuvel, en die heuvel lag aan het eind van een plein. Acht dagen na mijne intrêe stapten wij het plein over, den heuvel op, de kerk binnen. Kees stond met zijn slim en spotachtig gezigt, in een blaauwen kiel en een pet op het hoofd, uit een zwart pijpjen te rooken aan de kerkdeur. Koster Kees sprak een mondvul Fransch en dat was ons medium. Hij glimlachte even ondeugend als de blaauwkiel, dien wij zoo straks ontmoet hebben; of hij zeggen wilde: 'dat zal van daag niet veel geven.'

Men is in ons kerkjen reeds te huis en weet er

den toegang naar de gaanderij boven den ingang. Daar staat een oude seraphine, waarvan twee touches met Renan van oordeel zijn dat 'le silence' de eenige lof is, die aan de Godheid voegt. Bij het Fransche kerkgezing werd het orgel door een mijner vrienden bespeeld; maar in de Vlaamsche godsdienstoefening door dezelfde vingers, die nu reeds bezig waren door

- mein irdisches Leben
Himmlische Rosen zu weben.

Ik kan ook wel gantsch eenvoudig zeggen, dat mijn vrouw, de taak van organist vervulde. Zij begon te preludeeren. Het zou welligt eenige voorbijgangers trekken; want in de kerk was nog geen sterveling te zien. De klok van negen was koud. Ik ging van mijn kleedkamertjen naar de deur en van de deur naar mijn kleedkamertjen. Kees stopte een tweede pijpjen; de man trok zijn geld of er toehoorders kwamen of niet. Wij bleven verkeeren in het laatste geval.

Laat ons doen als Mohammed met den berg! Dit kloek besluit werd door ons uitgevoerd. Nu het voldoende gebleken was, dat mijne gemeente niet tot mij wilde komen, zou ik tot mijne gemeente gaan. Kees - ik moet even vermelden, dat hij geplaagd was met een permanent stijven nek; het behoort bij den korten, mageren, droogen man - Kees meende insgelijks te kunnen opstappen, doch ik beduidde hem, dat hij zou wachten aan de deur, terwijl ik mijne gemeenteleden dwingen zou om

in te gaan. Wij hadden ruim anderhalf uur voor ons; de Fransche dienst moest eerst tegen 11 ure aanvangen.

De ommeegang was niet geheel vruchteloos. Ik bragt sommigen ter kerke, of liever tot aan de deur der kerk, want toen wij zoover waren, was Kees gevlogen en de kerkdeur gesloten.

In het eerst verdroot het mij niet, mijne gemeente aldus bijéén te moeten lezen. De gewoonte van kerkgaan had zij blijkbaar verloren. Ook hier zou geduld zulk eene schoone zaak zijn. Maar toen de slechte opkomst maanden aanhield, en in de algemeene zee van onverschilligheid geen enkel teeken van leven boven kwam drijven; toen, ik wil het niet verbergen, werd ik zeer moedeloos.

Het gestarnte waaronder mijne gemeente was ontstaan had het zoo gewild, dat er geene kinderen in gevonden wierden, oud genoeg om mijn godsdienstig onderwijs te ontvangen. Ook deze bezigheid ontbrak mij derhalve. Tien huisgezinnen zijn in weinige dagen bezocht, en ik had er zelfs geen tien te bezoeken. Door twee werd ik vriendelijk uitgenoodigd, niet terug te komen, daar de bureu na mijn vertrek zulk een spektakel hadden gemaakt. Bij zekere oude vrouw was een herhaald bezoek evenmin raadzaam; zij woonde met twee roomsche schoondochters, weduwen beide, die in moeders onderhoud voorzagen. Deze schoondochters nu waren niet gantsch en al ongerept.

En welk een treurige reden had de trage opkomst der

gemeente! De bevolking van Leuven geloofde vast, dat wij geld uitreikten om leden te winnen voor de Protestantsche kerk. Dit geloof scherpte bij de meesten den afkeer tegen ons, maar anderen deed het met onzuivere bedoelingen tot ons overkomen. Of de proselieten, die ik te Leuven aantrof, louter uit winstbejag zich bij ons hadden aangesloten, weet en denk ik niet, maar zeker is het dat zij elkander hiervan verdacht hielden en wederkeerig beschuldigden.

Dit werkte zeer ongunstig op de sterkte van mijn gehoor. ‘Waarom komt gij niet in de kapel?’ zoo dikwijls ik het vroeg, was het antwoord van Trien omdat Tiest; van Tiest omdat Trien; van Tiest omdat Merten; van Merten omdat Tiest lid was van de gemeente, en men met die ‘broodchristenen’, gelijk zij elkander noemden, niet van doen wilden hebben.

Doch neen, er komt belangstelling. Een blaauwkiel meldt zich aan, die de Roomsche-Katholieke kerk verlaten en mijn godsdienstig onderrigt volgen wil. Ik vraag of een bepaald uur in den loop der week hem daarvoor schikt, waarop onmiddellijk zijn wedervraag luidt: ‘Mag ik nu het vijf frankstuk van u hebben?’

Was de teleurstelling niet volkomen?

Hoofdstuk IV.

Achter de Traliën.

Vaak in mijn binnenkamertjen met zijn groot-gebloemd logementen-behangsel, zijn doffe Belgische verw, zijn turfloozen haard, zijn uitzigt op een cellulair-gevangenis-tuintjen, omgeven van hooge, vochtige, uitslaande en daardoor met grillig gevormde zwarte vlekken als bestrooide muren; vaak in mijn binnenkamertjen voor mijn schrijftafel, naar de beperkte evenredigheden van mijn woning vervaardigd, mijmerend zonder eind, werd ik mij bewust hoe gedesoevereerd ik was, vooral als ik terug dacht aan het leven, dat toen achter mij lag.

Ver van het vaderland, zag ik terug op een gesloten tijdvak en dat was dubbel weemoedig. Onze eeuw is kosmopolitisch en de afstand tusschen Amsterdam en Leuven naauwelijks noemenswaard! Wel zeker. Maar, zonder uw verlof dan, wij waren te Leuven ver van

huis, wij waren te Leuven in het vreemde land. Geen streek, geen stad, geen straat waaraan zich voor mij eenige dierbare, vrolijke of triestige herinnering verbond. Nergens een bekend gezicht. Nergens een glimlach. Geen hand wuifde er; geen hoed viel er af te nemen.

En met de verbeelding leefde ik voort in het vaderland, vooral in de ouderlijke woning. Home, sweet home! Nog ging er alles toe als van ouds en ik zag er alles toegaan als van ouds; ik zag alles, maar zonder er van te genieten; alles, maar als in een droom. Wilde ik naar een stoel grijpen, mijn hand bleef op een kleinen edoch onoverkoombaren afstand van de leuning; wilde ik medespreken, de geopende mond bleef sprakeloos. Hoor! een welbekende stem, een welbekende tred! Maar als ik ijlings omzag, niets dan mijn groot-gebloemd logementen-behangsel, en in die bloemen zaten weder bekende gezigten, als ik er mij namelijk in een bepaalde rigting tegenover bevond. Had ik het ongeluk te bewegen, weg waren de bekende gezigten, alles was weg! Voor het vrolijk gedruisch van weleer, nu een doodsche stilte; voor de levendige gesprekken van voorheen thans veelal een trappisten-bestaan. Naar mijn ouderlijke woning, naar mijne vrienden, naar het verleden terug!

Vogeltjen, blijf achter de traliën; het goede nest is niet meer voor u.

En was de herinnering van mijn jeugd niet de herinnering van onvermengd genot?

Ik dacht aan u, trouwe moeder, met ontzag bemind, met liefde ontzien; aan u die, eer de stormen kwamen, in het diepst mijns harten hebt weggeborgen wat altijd blijft en altijd troost. Gij waart het middenpunt van onzen kring, den kring uwer kinderen; ons zonlicht, bezielend en koesterend. Dekte uw voorhoofd een wolke van droefgeestigheid, voor ons geen vreugde meer. Uw blaauwe oogen zocht ik, maar ik vond ze niet. Twee starrekens minder op het levenspad. Wij hadden elkander zoo innig lief.... Gij wist het en ik wist het; toch moesten wij van elkaër.

Ik dacht aan u, magtig dichter! Weinigen hebben u gekend; het was hun schuld niet; maar mij - want uw nederige liefde zag geen onderscheid van jaren - maar mij, met u opgesloten uren, uren lang in het schemerend studeervertrek, waar weldra niets meer zichtbaar was dan Bilderdijks hagelwitte buste, mij was uw stem, donderend beurtelings en ruischend als een zachte koelte, in de jonge ziele gedrongen. En dagelijks zag ik u nog uit de verte, gelijk ik u zoo menigwerven had gevonden, eerst suffend, afgetrokken, de knieën om den open haard; in uw gitzwart oog geen licht, uw voorhoofd enkel rimpel, somber-diep de trek, die de gespannen neusgaten aan het uiteinde der fijne lippen verbond: een dreigende onweêrswolk gelijk.

Maar ik vreesde niet, ik wachtte.... De wolk brak!

Zijne eerste woorden vielen als malsche druppelen, en

zijn oog begon te tintelen, en zijn voorhoofd ontplooidde zich, en om zijn lippen, -

‘alsof ons die hemelsche glimlach niet heugde’ -

welk een innemende zachtheid! Hij sprak. Zoo kon niemand spreken. De onderwerpen vermenigvuldigden zich. De gansche studeerkamer werd zijn tribune, waarop hij zich heen en weder bewoog, met verheven plastiek, met hartstogtelijke snelheid; straks plotseling stilstond, altijd doorredeneerend, neen improviseerend, profeteerend over letterkunde en poësie, bijbel en openbaring, geschiedenis en wijsbegeerte; tot hij, met forschen greep, zijn regterhand op mijn schouder legde en mij, ademloos luisterend, aanzag als vroeg hij mij: heb ik u nog niet gewonnen voor mijn Bilderdijk, voor mijn Bijbel, voor mijn Heiland, voor mijn God?

Er moet een hemel zijn, die ons te zamen brengt; 't ware anders niet toegelaten dat één magt ter wereld mij uit uwe armen scheurde, Da Costa! o mijn Meester, o mijn Vader! wiens discipel ik niet ben, wiens kind ik niet ben, maar wien ik met den eerbied van een discipel en met de liefde van een kind altijd gedenke!

Naar hem, naar zoovele vrienden in het vaderland trok mijn hart; daar lag voor mij een schat van goede, belangrijke en door de edelste omstandigheden gewijde herinneringen. Mijn kinderjaren en mijn jongelingstijd had ik doorgebracht in een kring van menschen, die op mij den indruk maakten van zeer uitnemend te zijn.

Ik was opgegroeid met dat eigenaardig verschijnsel in de godsdienstige geschiedenis van ons Vaderland, nog zoo kwalijk begrepen en dat wel kort maar krachtig heeft geleefd. Noemt het een uit Zwitserland overgewaaid Réveil, een uit Engeland overgeplant Methodisme, geeft het nog minder eervolle namen, mits het verschijnsel zelf in uwe minachting niet deele. Toen ik jong was, was ook het Réveil nog jong en bezat het al de aantrekkelijkheid, al de opgewektheid, al de geestdrift, al de vrijheid der jeugd. Is het vreemd, dat ik er met sympathie over spreke?

Het was een nieuw gelaat, dat het Réveil voor tien en twintig jaren, althans in de stad mijner inwoning, aan de zamenleving wist te geven. De onsterfelijke speeltafel was daar niet meer te vinden; het onverdoofbaar 'muziekmaken' werd daar niet meer vernomen. De eerste aanhangers van het Réveil hadden andere belangen, andere uitspanningen, andere onderwerpen. Men kwam bijéén; het bijbelboek werd opgeslagen, gelezen en uitgelegd; de oprigting van nieuwe instellingen van christelijke filantropie werd beraamd, besproken, aanbevolen; kerkelijke en staatkundige vraagstukken, uit vruchtbarer bron dan de dagbladen te voorschijn gehaald, werden meest in onderling verband door den een of ander beschouwd en toegelicht; een bezielde improvisatie, een verheven vers besloot niet zelden de bijeenkomst, die evenwel nooit uitéénging, eer een lied, een geestelijk lied was aangeheven: 't mogt een psalm zijn,

vol van oostersche verheffing, of een dier goede ‘cantiques’ van Dr. César Malan, zijn Alléluia, zijn: C'est toi Jésus que recherche mon âme, zijn: Jadis j'errais dans les sentiers du monde, zijn: Que peut le monde à mon bonheur, zoo innig, zoo aandoenlijk methodistisch, dat men zich onwillekeurig in een Eglise du désert verplaatst achtte en gantsch niet vreemd had opgezien als een nieuwe dragonnade de rustige vergadering plotseling uitéén had gejaagd.

Want zeer naauw was inderdaad de betrekking destijds aanwezig tusschen allen, aan wie het Evangelie op dezelfde wijze bekend en dierbaar was geworden. Men zag over persoonlijke voorliefde en weêrzin heen. Te zamen gevoelde men zich gered door éézelfde liefde en te zamen zag men zich bespot en gemeden door één zelfde oppervlakkigheid. De miskening - een wezenlijke miskening vaak - waaronder men leed werd een martelaarschap, dat men vrolijk droeg. Men had van de wereld geen roem, geen ondersteuning, zelfs geen vriendelijkheid te wachten. Men kon de wereld dus slechts beklagen en voor haar bidden. Maar daarom was men onderling ook des te naauwer verbonden. In de wereld omzigtig, opende men in eigen kring het geheele hart; in de wereld verdacht van allerlei sombere bedoelingen, verheugde men zich in eigen kring over de vrolijke roeping der kinderen Gods; en een toestand werd geboren, even pijnlijk voor het vleesch als prikkelend voor den geest; een toestand niet ongelijk

aan dien der eerste Christenen, of aan dien der Protestanten kort na de Hervorming.

Eén ding was noodig en het ééne noodige nam alle gedachten in. Hier was men in het land der vreemdelingschap; hier was men in de woestijn. Weg met alle afleiding en verstrooiing. Men was op reis; eens Bunyans reize. 'Repos ailleurs' was de schoone en weemoedige leuze!

Niemand miskenne het verhevene dezer levensbeschouwing, waarin plaats was voor diepen ernst, krachtige poësie, wijsgeerige bespiegeling, kennis van het menschelijk hart: zijn wonden, zijn nooden, zijn ledig; kennis van het Evangelie, voorzoover het naar de opvatting van den grooten Heidenapostel zich zamentrekt in de tegenstelling tusschen zonde en genade. Ja voor dit alles was hier plaats en dit alles is niet weinig. Maar er is nog meer te kennen en te gevoelen, waarvoor hier - geen plaats was.

Eenzijdig zijn wij allen en het Réveil heeft op den algemeenen regel geene uitzondering gemaakt. Het zag de menschenwereld niet zoo als zij is; het zag slechts wedergeborenen en ongeloovigen, naar vaak zeer willekeurigen maatstaf onderscheiden. Het zag het menschelijk leven niet zoo als het is; het was slechts in staat, er ééne zijde van te waardeeren. Godsdienstig te zijn en met gelijkgezinden vrolijk te zijn - dit laatste bij wege van verpoozing - dat was het al van het leven. De kunst verloor hier veel van haar beteekenis. De poësie was

wereldsch, wanneer zij geene geestelijke onderwerpen bezong; de muziek wereldsch wanneer zij geen koraalgezag begeleidde; de schilderkunst wereldsch, wanneer zij zich met andere dan ernstige onderwerpen bezig hield; de beeldhouwkunst was niet slechts wereldsch, maar grieksch, maar romeinsch, alles wat gij wilt doch christelijk niet. Concerten en schouwburgen - traktaatjens mogten er van spreken, overigens noemde men ze liever niet. Het menschelijk karakter zag het Réveil evenmin gelijk het is. Het zag den zondaar dood in zonden en misdaden en éénsklaps, door een bovennatuurlijke aanraking opgewekt, tot een Christen gemaakt. De eenige vraag was deze: bekeerd of onbekeerd? Aan karaktervorming werd veel minder gedacht. De bekeerde bleef te dikwerf die hij was. Hij scheidde zich slechts af van de wereld en werd zich bewust op een bepaalde wijze van de uitwendige s t r a f der zonde verlost te zijn. Maar de driftige bleef driftig, de gierige gierig, de hooghartige hooghartig, de vreesachtige vreesachtig, en dat volmaakt ter goeder trouw.

In den diepsten zin des woords is het Réveil juist door zijn verheven karakter bezweken. Het was niet aangelegd op een twintig of dertig jaren lang bestaan. De spanning, waarin het geraakt was met het natuurlijke, werd overspanning; op de overspanning moest eene reactie volgen.

En die reactie bleef niet uit. De aantrekkelijke mystiek van het Methodisme werd onhandelbare dogmatiek. De onderlinge broederlijke liefde ontaardde in bekrompen-

heid en partijgeest. De..... ik maak aan deze minder vleijende tegenstellingen maar een einde. Het verkeerde, dat het Réveil heeft aangekleefd, is bekend genoeg en men heeft er reeds sedert lang op zulk een buitengemeen edelmoedige wijze den vinger op gelegd, dat ik mij ontslagen kan rekenen van verder uit te weiden over den schaduwkant van een verschijnsel, dat met al zijn gebreken en al zijn eenzijdigheid in mijn dankbare herinnering voortleeft, terwijl ik betreur dat het zijn adel niet in allen deele heeft kunnen ophouden.

In het begin van mijn verblijf te Leuven zou ik niet in staat zijn geweest over het Hollandsch Réveil zoo geheel objectief te spreken. Ik had in zijn atmosfeer te lang geleefd, zijne edelste woordvoerders van te nabij gekend en, hetgeen hetzelfde is, persoonlijk te lief gekregen om, al hadden ook mijne eigene theologische beginselen een geheel verschillende rigting genomen, niet nog dikwerf te zijn als het afgedankte paard, dat de oude stal gedurig wil inloopen en voor zijn onnadenkendheid boet met eenige onzachte stooten tegen de geslotene staldeur.

Doch ik houd mij liever aan het opschrift van dit hoofdstuk en, in stede van een oud paard, word ik weder - wel zoo gracieus - een vogeltjen achter de traliën.

Hoofdstuk V.

De Katechisatie.

Dit hoofdstuk moet bewijzen, ten eerste, dat ik voor mijn schrijftafel nog iets anders deed dan mijmeren; en ten tweede, dat men niet voor zijn genoegen behoeft te theologiseeren op dit benedenrond.

Tot werkeloosheid veroordeeld, wat de praktische zijde van mijn leven betrof, keerde ik mij voorloopig tot wetenschappelijken arbeid. Hierbij had ik niet te vragen waarmede ik mij zou bezig houden. Ik bezat nog eenige aantekeningen uit mijn studententijd, waaruit ik beproeven wilde een boek zamen te stellen, dat eenigzins een vervolg mogt heeten op mijne akademische verhandeling. Het toen ontworpen boek werd werkelijk door mij geschreven en zag later het licht onder den titel van *Bespiegeling, Gezag en Ervaring*.

De stelling, die ik in dat werk verdedigd heb - maar

eer ik daarover handel wil ik verhalen, hoe ik op zekeren morgen in mijne studiën gestoord werd.

Om plaats te winnen, was mijn porte brisée weggeruimd, zoodat mijn binnenkamertjen van het zijkamertjen niet wel te onderscheiden viel, en ik dus zoo goed in mijn tuintjen als op de straat kon zien; ja over de straat, op een groot estaminet à la ville de Paris, waar driemaal per week ketelmuzyk ons kwam plagen; en naast het estaminet, op een rij graauw-achtig-witte huizen, uit welker respectieve vensters een klêermaker, een kwartiermeester, een jufvrouw met een vraagteeken en een pastoor vaak uren lang bij afwisseling lagen te kijken, in afwachting dat er in de Bogaerdenstraat naar iets te kijken viel, hetgeen slechts zelden gebeurde. Naast die graauwachtig-witte huizen, verrees een klooster of iets dat sterk op een klooster geleek, een gebouw althans met een groote poort en matglazen ruiten, nog al geheimzinnig. Maar daarop wilde ik niet komen. Ik wilde spreken, niet over de huizen in de straat maar over de straat zelve, waarin zich een groote menigte verzamelt. Voor mijn deur knielen enkelen neder. Een geluid als of er belletjens klingelen! Het nadert langzaam, het dof en eentoonig gezang, met zware basstemmen aangeheven. Ik onderscheid vier priesters, in witte kleeding: sommigen met kale, allen met gebogene hoofden. Een vijfde volgt met een zilveren beker in de hand en door eenige koorknappen begeleid. Het gezang houdt aan, wel tien minuten lang.

Kwamen zij ons huis bezweeren? Zij keken zoo naar boven!

't Was natuurlijk niets bijzonders. Maar de plegtigheid joeg ons, die haar voor de eerste maal bijwoonden, een eigenaardige Protestantsche rilling op het lijf. De vrouw van onzen overbuur, den kleêrmaker, moest bediend worden. Zij lag gevaarlijk ziek. De priester ging met zijn zilveren beker naar binnen, kwam na een klein kwartier weder te voorschijn en vertrok met zijn gevolg; waarna de jufvrouw met een vraagteeken aan het venster verscheen en alles op den voet van vrede terugkeerde.

Schoon is toch het drama der Roomsche-Katholieke kerk. De onreine en ondichterlijke straat der Boogaerden was op eens van gedaante veranderd. Overal wit zand en groene bladen en langs de beide trottoirs in de rigting, waarin de kleine processie zich bewogen had, ouden en jongen, vrouwen en manuen, dames (maar geen heeren) eerbiedig neêrgeknield, hun gebeden prevelend voor 'le bon Dieu qui passe.'

Ik zoek vruchteloos naar een geleidelijken overgang van dit Roomsche bijgeloof tot de kritische poging, die ik juist beschrijven wilde. Ik zal de afgebrokene zinsnede eenvoudig herhalen.

De stelling derhalve, die ik in *Bespiegeling, Gezag en Ervaring* verdedigde, kwam mij toen en komt mij nu nog zeer eenvoudig voor. Dit trachtte ik aan te toonen: om op geestelijk gebied tot kennis der waarheid

te komen, daarvoor baat geen aprioristische redeneering; want wat is aprioristisch redeneeren anders dan het weven van een kunstig spinnweb, waarin men eindigt met zich zelve op te sluiten; daarvoor baat geen gezag, hoe ook als onfeilbaar geprezen; want, wie is er nog blind voor? ons eigen feilbaar oordeel moet toch altijd beslissen, of het gezag dat wij voortaan willen eerbiedigen werkelijk onfeilbaar verdient te heeten; daarvoor baat alleen de weg der ervaring, dat is die van nederige waarneming, door redeneering bewerkt en vruchtbaar gemaakt.

Onveiligheid, beweerde ik verder, baart de aprioristische speculatie, die van de bespiegeling over het waargenomene wel te onderscheiden is. Voor de soevereiniteit der gegevene werkelijkheid verheft zij de soevereiniteit der rede op den troon. Slechts hetgeen den wijsgeer a priori logisch dunkt heeft recht van bestaan; hetgeen hem onlogisch voorkomt dient allengs uit den weg geruimd te worden; tot dat hij met Hegel onbewust gedwongen wordt, de stelling om te keeren en niet meer zegt: slechts het logische bestaat, maar integendeel het bestaande is logisch; waardoor natuurlijk de in haar oorsprong meest revolutionaire wijsbegeerte in een armzalig konservatisme overslaat.

Slechts een veiligheidsmaatregel - ik deed het in de tweede plaats opmerken - is de erkenning van een onfeilbaar gezag. Het brengt ons hoogstens tot blinde onderwerping, nooit tot persoonlijke en zelfstandige overtuiging. Van de onzekerheid, aan een voortdurend zoeken

der wetenschap onafscheidelijk verbonden, kan het ons niet verlossen dan op voorwaarde dat wij de vrijheid, het edelst erfgoed der menschelijke natuur, prijs geven.

Tot zoover was mijn betoog louter ontkennend. Zou mijn laatste woord hopeloos scepticisme zijn? Verre van dien. Onveiligheid noch veiligheidsmaatregelen achtte ik begeerlijk. Zekerheid achtte ik verkrijgbaar, en dat langs een weg, tot hiertoe wel door sommige wetenschappen treurig verwaarloosd, maar door anderen reeds met het beste gevolg betreden. Waarneming prees ik aan; waarneming niet enkel der stoffelijke, maar ook der zinnelijk niet waarneembare werkelijkheid. Op den mensch, gelijk hij uit de g e s c h i e d e n i s van ons geslacht gekend wordt, wilde ik de aandacht gevestigd hebben, en geen enkele zijde van des menschen ontwikkeling buiten de werkplaats der empirie gesloten zien.

Dit was de hoofdinhoud van een geschrift waarvan ik op mijn manier zeggen kan, hetgeen een Duitsch geleerde van zijn arbeid onlangs getuigde: het heeft mijn weg een tijd lang eenzaam gemaakt. Het heeft mij vooral de veroordeeling der Vaderlandsche orthodoxie op den hals gehaald.

Ik heb het goede reeds vermeld dat haar kenmerkt. Het kostbaarste - en zou het ooit door mij vergeten worden? - heb ik onder haar invloed ontvangen. Waarom mogt ik den foedraal niet ruilen, waarin zij mij het kleinood had overgeleverd?

Maar neen, dit mogt niet. Dat zij mijn kritischen

arbeid laakte en wraakte, kan men haar niet euvel duiden. Haar dogmatisme werd er onmiddellijk door aangetast, maar dat enkelen van hare aanhangers niet met meer grootmoedigheid weten te strijden, pleit misschien niet voor haar inwendige kracht.

Als ik nog denk aan de dagen toen *Bespiegeling*, *Gezag* en *Ervaring* verschenen was. Dat waren dagen, dat waren nachten van verdriet. Het regende ellenlange brieven met veel jeremiaden en niet veel argumenten. Het regende recensien waarin ik nu eens op luimigen, dan op kerkelijken toon werd terecht gesteld. 'Ik was een vijand des Christendoms geworden.' - Goddelijk Christendom, uw vijand! Vroegere bekenden schreven mij niet meer *A m i c e* maar *M i j n h e e r*, en hadden zij bij vergissing met een uw br. onderteekend, de b was vóór de afzending tijdig in een v veranderd. Uw broeder was te intiem, uw vriend fraai genoeg. Op condoleantiebrieven kreeg ik per omgaande antwoord, dat men weigerde door mij getroost te worden. Kortom: Herr Doktor had van iedereen de les te hooren. Als of ik er mijne gedachten nooit over had laten gaan, werden mij allerlei zaken onder het oog gebracht, waarvan ik toch de plegtige verzekering had kunnen geven, dat zij mijn gantsche hoofd vervulden. 'Herr Doctor wurde katechisirt', een lange, een treurige, een onvruchtbare katechisatie, waaruit ik alleen geleerd heb te vragen of, zoo België Rooms is, Holland reeds Protestantsch mag heeten.

Ontbrak het mij niet aan bijval in Vaderlandsche Tijdschriften; o.a. in de Referent, de Wetenschappelijke bladen en de Gids; het fleurde mij niet op. Oude kennissen hadden mij den rug toegekeerd en - scheiden doet pijn.

Hoofdstuk VI.

De Besluiteloosheid en de Keuze.

De bearbeiding en de uitgave van *Bespiegeling, Gezag en Ervaring* moest ik wel in hetzelfde hoofdstuk bespreken, maar nu is de tijdsorde van mijn verhaal eenigzins geschonden. Mijn boek verscheen eerst in September 55 maar was voor de drukpers gereed in het late najaar van 54 en bij dat tijdstip vat ik thans den draad weder op.

Het is de 31ste October. Ik zeg dit niet om een beschrijving van den herfst te laten volgen, waartoe de herinnering van Leuvens inderdaad zeer fraaije omstreken mij anders wel uit zou lokken, maar omdat 31 October de gedenkdag is der hervorming; en wat dit hier ter zake doet zal men over een paar oogenblikken niet meer vragen.

Ik zie nog het weemoedig schijnsel van het lamplicht

op mijn groot-gebloemd behangsel, want het was vroeg in den morgen en 's morgens heeft lamplicht zulk een weemoedigen tint. De schoone bladzijde uit de kerkgeschiedenis lag voor mij opgeslagen, waarop de geboorte van het Protestantisme zoo eenvoudig en natuurlijk beschreven staat. Het verhaal van die negentig stellingen, op die groote poort geplakt, blijft altijd even schoon, al leest men het ook voor de honderdste maal. Het gaf mij natuurlijk aanleiding om na te denken over het Protestantisme, over zijn verleden en zijn toekomst.

Dat Luthers geloofsmoed de bakermat is geweest van onze nieuwere Europeesche beschaving; dat het Protestantisme, ik zeg niet de Protestantsche kerk of de Protestantsche dogmatiek, maar het Protestantisme als rigting des geestes een gezegend verschijnsel is geweest op zedelijk gebied en het nog is; dat dit verschijnsel al het goede heeft voortgebracht waarin onze tijden zich verheugen, dat zeg ik niet, dat zegt niemand, dat zegt de geschiedenis.

Is het Protestantisme zoo weldadig, dan scheen mij door de eenvoudigste logica de pligt voorgeschreven om het in België zooveel mogelijk te verspreiden.

Ik kon er toch nog niet toe besluiten. Alle geoorloofde pogingen in het werk te stellen om de Roomsche-Katholieke kerk afbreuk te doen, ik was nog niet ten volle verzekerd, dat dit werkelijk mijn roeping was.

Wat is het geval? Goed en kwaad, waartusschen in het afgetrokkene zulk een scherpe grenslijn aanwezig is,

zijn in de werkelijkheid meestal niet slechts vereenigd, maar zoo vermengd dat men het kwade niet dan tegelijk met het goede vernietigen, en het goede niet dan met het kwade behouden kan. Het is reeds lang geleden begrepen en gezegd door hem, die ons de schoone gelijkenis gaf over het onkruid en de tarwe. Maar hoe moet die wenk van den Heiland behartigd worden? Zal men zich tevreden stellen met het goede zaad te zaaijen en nooit het onkruid wieden? Zal men altijd wachten tot de dag des oogstes de scheiding tusschen vrucht en kaf aan hooger hand toevertrouwt? Dat kan de bedoeling niet zijn van den Meester. Zelf heeft Hij immers niet geschroomd als hervormer van misbruiken op te treden. Hoe ver mag dan onze hervormingsijver gaan; hoe ver mogt de mijne gaan ten opzichte der Roomsch-Katholieke kerk?

Ronduit gezegd: ik wist het niet. Had België sedert drie eeuwen onder den invloed van het Protestantisme gestaan, ik zou er mij onbepaald in verheugd hebben. Maar, nu dit niet het geval, nu er het geheele volksleven met de Roomsch-Katholieke kerk zamen gegroeid was, nu ik er het Protestantisme niet kon brengen zonder er opschudding te brengen, zonder in openbaren en hevigen strijd te komen met de diepst gewortelde vooroordeelen der natie, nu bleef in mijn binnenste de vraag tot Hem, wiens stem ik wenschte te volgen: Wat wilt gij dat ik doen zal?

Tot hiertoe had ik nog niets gedaan voor de Evange-

lisatie van België. Behoorde hiervoor werkelijk niets te geschieden, waartoe zou ik dan te Leuven blijven? Toch niet, om iederen Zondag voor een twintig hoorders op te treden? Moest hiervoor wel degelijk iets en zooveel mogelijk geschieden, dan behoorde voortaan op dat doel al mijn aandacht gerigt te zijn.

Ik zat met het hoofd in de hand op dien vroegen Octobermorgen. Uit Erfurts klooster trad de groote man te voorschijn. Hij kwam vlak voor mij staan; berispte mij wegens mijn laauwheid en met zijn opgeruimd gelaat vroeg hij mij of ik welligt bang was, in den eigenlijken zin des woords martelaar te worden voor de goede zaak, waaraan hij zijn leven en zijn rust willig ten offer had gebragt. Zoolang hij daar stond, scheen mijn pligt mij helder. Ik kom u helpen, groote man; ik zal het ergste trotseeren, ik zal met u strijden tegen een magt, die, waren wij niet uwe onwaardige volgelingen, geen magt meer zijn zou.

Doch de verschijning week. Ik was niet meer in 1517, maar ik was in 1854. Hetgeen voor drie eeuwen uit noodzakelijkheid geboren werd, zoo het nu anders dan kunstmatig herhaald kunnen worden? Toen stelde men dogma tegenover dogma en kerkvorm tegenover kerkvorm. Maar wat is thans een dogma of een kerkvorm? Zijn de leerstellige begrippen van onze Protestantsche gemeenten zooveel helderder, zooveel juister dan die der Roomschen? Is het genoeg, altaar en biechtstoel vaarwel te zeggen om te aanbidden in geest en in waarheid? Heeft dan

de redelijke en onvervalschte godsdienst iets te maken met uitdrukkingen en plegtigheden: vergankelijke vruchten van vergankelijke tijden?

Vele Protestanten in ons Vaderland zullen zich over mijne besluiteloosheid verwonderen. Ik verwonder mij niet over hunne verwondering, want Protestantsche onbarmhartigheid en Protestantsche inconsequentie reiken ver. Wel zeker; aan uwe heilige Protestantsche overtuigingen mag men niet raken; uwe begrippen en voorstellingen niet schokken opdat uw geloof niet verloren ga, intusschen zijt gij een ijverig voorstander van genootschappen, wier eenige taak het is, de begrippen en voorstellingen, niet te schokken, maarte vernietigen van een geheele Roomsche-Katholieke bevolking. De objectieve waarde van uwe theologische denkbeelden mag men, zonder heiligschennis te plegen, niet in twijfel trekken, maar dat in België één Katholiek zwarigheid kan maken, de denkbeelden, die zijne moeder hem heeft ingeprent, terstond prijs te geven zoodra gij er hem het onbestaanbare van hebt aangetoond, acht gij volkomen onverklaarbaar. Als ik u zeg, dat uw boek van Genesis geen geschiedkundig gezag heeft, neem ik u den grond onder de voeten weg; maar als ik aarzel den Katholiek te bewijzen, dat zijn geheele kerk geen dogmatisch gezag heeft, noemt gij mij een' flauwen Protestant.

Die deze inconsequentie niet inzien kan haar met een gerust geweten begaan. Ik zag haar in, daarom bleef ik nog besluiteloos.

De kerk van Rome had ik in België eerst leeren kennen. Wat weet men van haar, na een geheel Protestantsche opvoeding en vóór een verkeer in het buitenland? Ook ik was in mijn kinderjaren vaak met zekere hartsbeklemming een Roomsche kerkgebouw binnen gelopen; ik had daar allerlei onzamenhangende dingen gezien en dientengevolge allerlei onzamenhangende indrukken ontvangen; ik had dikwijls een pastoor leelijk hooren zingen en een orgel nog leelijker hooren spelen; ik had vaak met wêërzin gekeken naar dat werktuigelijk doopen der vingeren in het niet zeer zindelijk wijwatersbakjen. Ik wist al hetgeen een fatsoenlijk Protestant van de Roomsche kerk behoeft te weten.

Bij mijn komst in België gevoelde ik evenwel behoefte, mijne kennis ten dezen uit te breiden. Ik trachtte mij gemeenzaam te maken met het kerkelijk leven der bevolking. Ik bezocht de Kathedrale lang en geregeld. Ik hield ieder oktaaf met de naauwgezetheid van den beste. Ik luisterde naar middag- en avondpreek met vromen aandacht. Ik volgde de kerkliederen met opregte belangstelling, ter wille der woorden, gelijk ter wille der muziek.

En een onbekende wereld ging voor mij open. Waar ik vroeger niets dan ongerijmdheid en verwarring zag, ontdekte ik nu zin en harmonie. Een deel van mijn liefde werd zij magtig, die hoogbejaarde moeder van ontelbare kinderen. Met gebreken vond ik haar behebt; ja maar immers met de gebreken van den ouderdom,

en naast die gebreken, welke krachten! De biddende architectuur der eerbiedwaardige Kathedrale, het welluidend koorgezang, de wierook met hare geheimzinnige wolken, de schilderstukken met hunne sombere schaduwen en dat statig altaar, waaraan Gods tegenwoordigheid wonderlijk verbonden is; het heeft alles zijn magtigen indruk nagelaten op mijn gemoed. Ik heb geklaagd met den diepen minor van het klagend *miserere*, ik heb gejuicht met den breeden major van het juichend *gloria*. Ik heb bij de ernstige lijkdienst met de priesterschaar gezongen: *Recordare Jesu pie*, in dat vroom Latijn, aan beelden arm en kreupel van rijm, maar waarin de edelste zielen bij het schemerlicht der middeleeuwen tot den Verlosser der menschheid hebben gezocht. Ik heb de gemeenschap der heiligen genoten, als bij het nederknielen der getroffen menigte het prachtig lied door de tempelbogen dreunde: *Veni, Creator Spiritus Sancte*. Ik heb iets gevoeld van het ontzag waarmede, bij het zwijgen der orgeltoon en het dalen der wierookdampen, de boetprediker werd aangehoord, wiens woorden bekrachtigd met het gezag van zoovele eeuwen, in de harten nedervielen, als woorden niet eens menschen, maar als woorden Gods.

Ik weet en wist reeds toen wat men pleegt te antwoorden. De Roomsche-Katholieke eeredienst bestaat in eenige uren van devotie, zij blijft buiten verband met het dagelijksch leven. Zij draagt geen praktisch karakter.

Alles waar; maar hoe vredig is het hier! Hier kan

ik verzinken in aanbidding en overpeinzing; hier, in de stilte der eenzaamheid, bij deze hooge zuil, bij dit kruisbeeld. In deze groote kathedrale ben ik alleen, schoon honderden mij omringen. Ik kniel neder, ik zie niet wie naast mij nederknielt. Al trekt niet iedere toon of ieder woord mijn aandacht, het smeekend *Kurie Eleison*, het aandoenlijk *Qui tollis peccata* doet mij zijn weldadigen indruk ondervinden. Weg met de gedachte aan de verstrooiingen, die mij wachten. Hier kleef ik niet aan het stof. Ontken de waarde dezer ure niet, al gaat ze voorbij; gij noemt immers de gezondheid geen begoocheling, al kan zij ten allen tijde door krankheid en lijden worden vervangen.

Ziedaar al mijne sympathiën voor de moeder-kerk met haar dichterlijke Godsvereering, haar troostend crucifix, haar verteederend Maria-beeld, haar onnavolgbare tucht, haar aangrijpend ascetisme. Toen ik besloten was die kerk te bestrijden, ontrolde mij een traan.

Met volle overtuiging evenwel heb ik deel genomen aan de Evangelisatie van België, en dit vooral bepaalde mijn keuze.

De Roomsche kerk, als inrigting, zou ik gaarne laten voor hetgeen zij is; om haar deugden haar gebreken voorbijzien. Maar naast haar zie ik de groote menigte en den beklagenswaardigen invloed, dien het geheele stelsel der Roomsche-Katholieke kerk op de groote menigte uitoefent. De boom is fraai, maar de vruchten! Helaas; zij zijn òf bigotisme, òf verbitterd ongelooft.

Ik zag uit eigen oogen en vond om mij heen?

Het volk, verstompt door onkunde en praktisch materialisme, een godsdienst volgend zonder troost of kracht. In de hutten der armen een leven zonder God; niet de kennis van het ééne noodige, maar een onnoodige vormelijkheid, die behoefte aan godsdienst uitbluscht. In de woning der beschaafden en omtrent de hoogste belangen des geestes onverschilligheid, nu gevoed door aardschgezindheid, die de vermaken najaagt; straks door stoïcijnsche hooghartigheid, die van de doornen des levens niet leert, en van de bloemen des levens niet geniet. Ik vond edele geesten, die het edelst erfgoed der menschelijke natuur verachtend of meelijdig verwierpen, daar reeds hun jonkheid niet geleerd had, te onderscheiden tusschen godsdienst en bijgeloof. Ik vond ongelukkigen, omtrent hun toekomstig geluk in de pijnlijkste onzekerheid gehouden; lijdens, getroost met het lijden van een naderend vagevuur. Ik vond een gemeente aandachtig geschaard rondom een leeraar, die hare nooden vergat, en haar leerstellingen inprentte, waarvan de onzedelijkheid aan geen twijfel onderhevig is.

Dit te vinden deed mij wenschen, dat ik uit een godsdienstig oogpunt voor Leuvens bevolking iets mogt zijn.

Maar wat vooral diende hierbij in acht genomen te worden?

Ik bragt mij voor den geest, dat ik leven moest en omgaan met menschen, opgegroeid onder den invloed van gewoonten en denkbeelden, mij oorspronkelijk geheel

vreemd. Hier waren vromen, wier vroomheid heiligst hield hetgeen mijn katechismus mij reeds als ‘vervloekte afgoderij’ had leeren aanmerken. Hier waren liberalen, wier vrijzinnigheid waarde hechtte aan redeneeringen, voor mij sedert lang door wetenschap en geschiedenis gevonnisd; hier wereldlingen verleid door geneugten, die mij niet verlokten. De Protestantsche Christen mogt voor het Roomsche bijgeloof; de beoefenaar der wetenschap mogt voor het Belgische Voltairianisme; de niet in Leuven grootgebragte mogt voor Leuvensche mondaniteit niet beginnen met louter afkeer te gevoelen. Niet hij mogt van de stoute onderstelling uitgaan, dat in zijn *i s o l e m e n t* zijn kracht zou gelegen zijn. In den stompzinnigen boeteling, neêrgeknield aan den voet van den biechtstoel; in den oppervlakkigen liberaal; in den man der wereld met zijn verbasterd Fransch en zijn aardigheden, moest hij allereerst den mensch zien, den mensch liefhebben en eeren. Hij kon beschimpen; hij moest begrijpen. Hij kon van zich vervreemden; hij moest aantrekken. Hij kon meerderheid toonen; hij moest aller dienstknecht zijn. Zoo heb ik ten minste mijn roeping begrepen. Dat is het ideaal, waarnaar ik gestreefd heb.

Die mijn besluiteloosheid laakt, zal mijn keuze toch loven.

Hoofdstuk VII.

Koster Kees.

Er zijn twee redenen waarom ik in dit hoofdstuk van mijn koster spreken wil. Ik ben blijde, dat ik den lezer met iemand anders kan bezig houden dan met mijzelf en ik moet bovendien iets zeggen van het personeel, waarover ik beschikken kon bij het werk der Evangelisatie.

Het bezwaar, dat mij vroeger onoverkomelijk scheen, was ik natuurlijk te boven gekomen. Ik verstond thans het Vlaamsch in het Leuvensch dialect. Ik verstond Meeken, de moeder van den steenkolenhandelaar. Zij werd bitter geplaagd door rheumatische hoofdpijnen. Zwarte Meeken, hoeveel doeken had zij wel om het hoofd? Een katoenen geruiten zakdoek, een witten doek, een zwartzijden lap en over alles heen den gewonen Vlaamschen hoofddoek, een soort van foelard, die de jeugdige

Vlaamsche schoonen zeer fraai en zelfs Meeken niet leelijk stond. Twee en zeventig jaren hadden haar nagenoeg omgebogen. In de kapel waar zij gewoonlijk op de eerste bank voor den preekstoel plaats nam, kreeg ik dus niets van haar te zien dan haar rug en achterhoofd.

Protestantsch was zij geworden na acht en zestig jaren lang Roomsch te zijn geweest. 'Kiek waar 'et braô miegh' (ik was het braaf moê) ziedaar al wat zij antwoordde, zoo dikwijls ik haar vroeg, waarom zij de Roomsch-Katholieke kerk verlaten had. In dergelijke fragmentarische volzinnen scheen zij sterk. Als ik van den preekstoel kwam was het meestal: 't is zoo zuut, zoo zuut, 't verkwiekt main hert.' Haar oude magere vingers drukten dan mijne hand en intusschen wreef zij op de hoogte van haar maag, als had mijn preek haar een gastronomisch genot verschaft. Dan hielp ik haar den kerkdrempel en den heuvel af, een galanterie die zij dubbel verdiende; want Meeken was zulk een goede christin, dat ik mijne geheele Vlaamsche gemeente wel bij haar had willen besteden; voorloopig besteedde ik Janneken bij het oudjen.

Maar men kent Janneken nog niet. Zij is de schoonzuster van Kees, den man met het zwarte pijpjen. Hij had zijn huwelijk met Klaer niet kunnen sluiten, dan op voorwaarde van niet alleen zijn vrouw, maar ook zijn schoonzuster tot zich te nemen, waartoe hij te eerder was overgegaan daar hij ook van zijn kant een facheux troisième medebragt, zijn ouden vader namelijk, Marten.

Kees was derhalve de zoon van Marten, de man van Klaer, en de zwager van Janneken.

Dat is een pak van het hart, want niets zoo moeielijk als de vermelding van dergelijke bijzonderheden. Hoe eenvoudiger het onderwerp, hoe moeielijker de beschrijving. Beschrijft eens uw kamer of het toilet van uw vrouw, of iets anders uit het dagelijksch leven, maar zóó, dat het niet louter een inventaris zij. De pikeur kon ons in jonger jaren zoo doktrinair verzekeren: uw paard is uw vijand. Dat zou mijn eerste waarschuwing aan eerstbeginnenden zijn. Uw stijl, auteurs! is uw vijand evenzeer. Knap gaat het voort, zoo geleidelijk, zoo zacht en keurig. Gij hebt een behagelijk gevoel. Gij wrijft u eens onder de kin. Gij klopt uw diertjen eens op den nek. Pas op! Arme jongen wat zult gij u bezeerd hebben! Ik heb eens in een welsprekend fragment een volzin laten drukken, waarin later een schrander vriend vijf woorden ontdekte, die met de lettergreep *v e r* aanvingen en niemand weet, hoevele volzinnen ik ongebruikt heb gelaten, omdat ik er zelf driemaal het woordeken *d i e*, twee keer als aanwijzend, eens als betrekkelijk voornaamwoord in ontdekt had. Ik zal bij deze en dergelijke moeielijkheden niet langer stilstaan. Ik zal er alleen van zeggen, dat ze desgevorderd nog wel te overwinnen zijn, als het slechts niet geldt iets uit het dagelijksch leven. Ik schrijf oneindig liever over het stelsel van Raymundus Lullus, en daarover schrijft men toch ook niet voor zijn plezier. Wij hebben

altijd door te zeilen tusschen twee leelijke dingen: Hollandsche deftigheid en Hollandsche platheid; ik zou voor dit laatste wel trivialiteit in de plaats hebben gesteld, maar, als het niet behoeft, gebruik ik een Fransch woord liever niet.

Ik ben nu toch bezig aan de wederwaardigheden van een stilist. Dus nog ééne confidentie. Gij kunt dien strik, dat intérieur, dat mouwtjen niet meer dragen ‘om dat iedereen het thans draagt en dat 's zóó onpleizierig.’ Uw keurigst toilet wordt onmiddelijk nagebootst en ge vulgariseerd. Ik begrijp uw smart. Want met dezelfde ongeloofelijke snelheid worden een auteur al zijn kunstjens, al zijne sieraden afgezien; hetgeen hem heden zeer fatsoenlijk staat, dat heeft morgen iedereen.

Konden wij maar een oktrooi aanvragen voor de fraaiïgheden, die wij zelven hebben uitgevonden en hiermede keer ik tot mijn oorspronkelijk onderwerp terug, dat wil zeggen tot Kees en zijn gezin.

Janneken hangt op een lagen houten stoel naast of liever achter de kachel. Het arme kind is lam aan de beenen. Een breede kap bedekt hare oogen en bijna haar geheele gelaat, dat niet groot is. Sedert hoelang was haar gitzwart hoofdhaar niet onder kappers handen? Volmaakt ‘het naakt en mager wicht’ uit zekere beschrijving van - de tragédieenne Rachel, ofschoon naakt hier, als van zelf spreekt, min of meer figuurlijk staat.

Naast Janneken zit de huisvrouw van Kees, de han-

den in den schoot, de tranen op de wangen. De oude Marten ligt met zijn aangezicht ter aarde. Kees loopt driftig, edoch sprakeloos, op en neder door het vertrek. Zij moeten hevig getwist hebben. Ik zal u op de hoogte brengen van de treurige geschiedenis.

Op het tijdstip, waarvan wij nu spreken, kunnen wij niet blijven. Marten is nu juist onlangs uit de gevangenis ontslagen, waarin hij twintig jaren heeft doorgebracht. Twintig jaren gaan wij dus terug. Wat hij heeft uitgevoerd, doet niets ter zake; maar - ware het alleen om de slechte opvoeding die hij Kees heeft gegeven - zijn zware straf is dubbel verdiend. Kees komt dus op zichzelf te staan; zijn moeder is al sedert lang overleden. Geen wonder, dat 's jongelings natuurlijke scherpzinnigheid nog gescherpt; maar evenmin dat zijn gemoedsleven kwijnende werd. Hij was in de wieg gelegd voor een' spitsvindigen professor in de dogmatiek; de pars polemica zou zijn stokpaardjen zijn geweest. Want schilderen heette maar redeneeren was zijn ambacht.

Ook in België ontmoet men, even als bij ons, geboren theologen. In ons vaderland kan het gebeuren dat uw schoenmaker meer theologiseert dan uw zoon, die student is in de theologie. Kees was zulk een geboren godgeleerde en wel van zeer rationalistischen stempel. 'Dit is zus, dat is zoo, dus', - zoo redeneerde Kees onverbiddelijk voort, terwijl de wijsvinger van zijn regterhand zich regelmatig bewoog en telkens met den duim van zijn linker in aanraking kwam. Het voorwerp zij-

ner kritiek was de Mechelsche Katechismus, waarin de pastoor van zijn dorp hem onderwezen had. Kees was de periode ingetreden, die aan menschen, van zijn stand onbekend pleegt te blijven, de periode van den twijfel. Zijn biechtvader trachtte hem tot het ware geloof terug te brengen, eerst door zamenspreking en toen dat niet baatte, door hem te verzenden naar den supérieur van het Josephieten-kollege te Leuven.

Kees vertrok met een aanbevelingsbrief. Men moet weten, dat hij nog volstrekt geen kennis droeg van het bestaan van Protestanten. Eerst later zou hij tot zijn groote verwondering vernemen, dat zijn ongeloof bij de Protestanten voor het ware geloof gold. De discussie tusschen den geleerden Josephiet en den ongeletterden schilder was even spoedig geopend als gesloten. Toen de geestelijke zoo veel ketterijen hoorde, was zijn verontwaardiging krachtiger dan zijne wederlegging. 'Een van beide,' zeï de Josephiet - want dat er penitentie moest geschieden, stond vast - 'een van beide: òf in een klooster, òf te voet naar Rome.' Hij koos het laatste. Kees had nog te veel eerbied voor zijn kerk om het bevel ongehoorzaam te zijn. Hij ging werkelijk van stad tot stad, van klooster tot klooster, tot dat hij den hoofdzetel der Roomsche heerschappij had bereikt.

Maar te Rome werd hij van Rome vervreemd. De indrukwekkendste plegtigheden lieten zijn koud gemoed geheel onaangedaan en het bijgeloof, waarvan hij getuige was, prikkelde slechts zijn redeneerlust. Te Leuven weêr-

gekeerd, zag hij den Josephiet nog eens, maar toen voor het laatst. Kees had het Katholicisme voor goed vaarwel gezegd.

Door geheel Vlaanderen is een kleine sekte verspreid, die met onze Afscheidenen veel overeenkomst heeft. Voor het overige bestaat haar geloof uit een allerszonderlingst mengsel van Roomsche en Protestantsche superstitie. De aanhangers dezer sekte waren even sterk overtuigd, dat er nog op wonderdadige wijze genezingen plaats hebben, als dat God nooit tusschenbeide komt ten behoeve van Roomsche-Katholieken. Zij zouden vreemd hebben opgezien, als gij hun het vermogen had ontzegd van duivelen te bezweeren, maar even vreemd, als gij staande had gehouden, dat ooit een enkele duivelbezweering aan een Roomsche-Katholiek priester was gelukt.

In de nabijheid van Leuven woonde niet slechts een adept maar een van de profeten dezer sekte, Broeder Paul. Hij is juist een man om een profeet te zijn. Een lage grijze hoed met een' breeden rand, lange witte haren, een gouden bril met groote glazen; een blauwe kiel om het midden van het lijf opgenomen door een lederen riem, een korte zwarte broek, twee grijze kousen en groote koperen gespen op de lage schoenen. Als gij nu bij dat alles een gerimpeld, gemoedelijk gezicht denkt, dan hebt gij broeder Paul voor u, gelijk hij er uitzag, toen Kees hem op zekeren dag een bezoek bragt bij het vallen van den avond.

- 'Ik zal u helpen, wacht een weinig.' En Kees had intusschen gelegenheid het vertrek op te nemen: een langwerpige kamer met één venster en een zeer ouderwetschen schoorsteenmantel, waarop een tal van flesschen en fleschjens, een zandlooper en een doodskop; voor het venster een lessenaar met een groot boek. Kees wist toen nog niet, dat het de Staten-Bijbel was. Aan het donkere eind der kamer zaten eenige menschen. Het waren zes patiënten van Broeder Paul. Maar nu had het opnemen een einde. Kees werd namelijk verzocht, in een aangrenzend vertrek te gaan. Moesten nu de kunsten van Broeder Paul een aanvang nemen? Kees luisterde scherp en gluurde door het sleutelgat. Hij hoorde een knal en zag rook. Paul fluisterde een poos en las vervolgens overluid uit het groote boek.... Wat leest hij langzaam... Daar is eindelijk het Amen. Kees wordt weder binnen gelaten en de patiënten gaan heen.

Men begrijpt reeds waar de vreemde man zich voor uitgaf. Hij was een duivelbezweerder en genas kranken door zijn voorbede. Maar geen genezing - aldus luidde uitdrukkelijk de strenge voorwaarde - geen genezing als de lijdens ooit weder den drempel eener Roomsche kerk betraden. Voorts moesten zij - het was de tweede voorwaarde - iederen dag, ik geloof wel tien hoofdstukken uit den Bijbel lezen; welke? het deed er niet toe.

Deze zijdelingsche bestrijding van het Katholicisme bleef echter voor onze propagande in zeker opzigt on-

vruchtbaar. De profeet stond geheel op zich zelve. De Protestantsche kerk was in zijn oog even bedorven als de Roomsche. Welk een kerk waar rijp en groen werd opgenomen! Neen, hij zou een gemeente vormen van ware geloovigen. Maar wie zijn de ware geloovigen? Onnoozele vraag. Zij natuurlijk, die God door tusschenkomst van Broeder Paul wilde genezen. Alleen de herstelden mochten zich derhalve 's Zondags bij hem vereenigen om zijne predikatie aan te hooren en de sacramenten uit zijne hand te ontvangen. Nu geloof ik niet dat hun aantal zeer groot was.

De eenvoudige redeneering stond Kees wel aan. Hij werd een ijverig volgeling van den duivelbezweerder, die hem van een aantal Protestantsche denkbeelden voorzag, waaraan Kees sterk behoefte had en waarmede zijne syllogistische ziel groote winste deed.

Thans werd hij eerst een flinke Protestant. Den inschikkelijken God der Roomsche kerk, met die trits van sentimenteele heiligen, die hem gedurig van zijn plan afbrengen, ruilde hij tegen een God die logisch doorredeneert. De predestinatie en de eeuwige verwerping, dat was consequentie in zijn oog; en het metaphysisch beginsel werd terstond door hem toegepast op de omstandigheden van het dagelijksch leven, o.a. op de vaccine. - Kees legde weder den wijsvinger van de regter- op den duim van de linkerhand en redeneerde: Ik ben bestemd, de pokken te krijgen of ik ben bestemd, ze niet te krijgen. Moet ik ze hebben, dan zal de vaccine ze niet keeren.

Moet ik ze niet hebben, dan is de vaccine natuurlijk geheel nutteloos.

Kees had spoedig al de wijsheid in pacht, waarover Broeder Paul beschikken kon en dit begon den profeet al een weinig te hinderen. Kees redeneerde hem te veel. Dan sprak hij een woordjen over 'de ijdele filosofie,' dat weinig uitrigtte, want Kees dacht: 'Ge zoudt er ook zoo bang niet voor zijn als ge er meer van wist.'

Maar een volkomen scheiding was ophanden, want de leerling maakte zich aan grooter misdaad dan redeneering schuldig. Hij begreep niet waarom die domme Paul het monopolie zou hebben van de wondergaven des Heiligen Geestes. Wat, zei Paul daarentegen, wat, dát jong filosoofjen een duivel bezweeren; 't moet wel een ezel van een duivel zijn, die zich door hem verjagen laat.

Zoo nam de vriendschap een einde en een nieuwe profeet stond op in den persoon van Kees. Dat was een leven voor den gewezen schilder. In grooten getale kwamen 's nachts tot hem. Hij had ook zijn flesschen en zijn fleschjens. De knal was geen oortjen waard. Maar een lokaas! En niemand zou hem omverpraten. De bisschop mogt komen met al zijn pastoors. Nu, waarom kwamen zij niet? Zij durfden niet, die lafaarts.

Dat ging er natuurlijk bij zijn grooten aanhang regt goed in. Lijders aan allerlei kwalen stroomden uit allerlei plaatsen naar Leuven, naar Kees' woning heen. Zijn wijsvinger en duim waren druk in de weer. Vooral de transsubstantiatie en de Pauselijke onfeilbaarheid kon

hij zoo ontleden, dat zijn geheele gehoor het onderlijf vasthield. Enkelen herstelden na bij hem te zijn geweest en dit was voldoende om zijn naam als wonderdoener te vestigen.

Tusschen Corbeek en Leuven slingert zich de Dijle met schilderachtige kronkeling en langs het riviertjen rijst en daalt het voetpad, naar de gesteldheid van het heuvelachtig terrein. Nu eens ziet, dan weder ziet gij niet een tengere deerne, die zich over dat voetpad beweegt. Naast haar draaft een kort, breedgeschouderd man, die iets op zijn rug heeft dat naar een menschelijk wezen gelijkt. Die boerenderne is Klaer met haar broeder Josep uit Corbeek-Dijle en, wij hebben goed gezien, hij draagt het lamme Janneken. Klaer moet het eens beproeven of Kees haar ongelukkige zuster niet genezen kan. Al ligt Corbeek-Dijle anderhalf uur gaans van Leuven, zij had voor het arme kind reeds zooveel uitgestaan, dat zij zich ook deze moeite wel getroosten wilde. Had zij na het overlijden van hare ouders niet alleen den kost opgehaald? Als broeder Josep haar wilde helpen zag zij wel kans om er te komen. Josep nu wilde haar helpen en heel gaarne.

De kleine karavane moet een oogenblik rusten eer zij verder kan gaan. Janneken wordt voorzigtig neêrgelaten en tegen een boom gezet. Josep, nog buiten adem, is bezig met een opgeruimd gelaat de parelen van zijn voorhoofd te veggen. Klaer staat achteloos ge-

leund tegen een anderen boom, schuin tegenover Janneken, een foelard om het donkere gezigtjen, de oogen met de lange wimpers nog eens zoo klein als anders, maar zij ziet niet zoo bleek als gewoonlijk, want de vermoeienis van dezen togt - en het werk van den dag was reeds vooraf gegaan - had hare wangen gekleurd. Bovendien stond zij in den rooden gloed der avondzon. Josep heeft uit zijn zak een stevig stuk brood met saucis de Boulogne te voorschijn gehaald. Maar eer hij zijn grooten mond opent om het smakelijk voedsel te nuttigen, knijpt hij trouw de oogen toe en neemt hij de muts van het hoofd. Klaer blijft verzonken in gepeinzen, tot de karavane weder optrekt.

Nu is het haar beurt, Janneken te dragen. Sprakeloos aanvaardt zij den last. Josep magt thans ruimer ademhalen en daardoor naar hartelust opgeven van de wonderdadige genezingen, die reeds aan Kees werden toegeschreven. Zoo kwamen zij spoedig te Leuven; Josep huurde er een kleine woning en zocht gelukkig niet lang naar werk. Dagelijks zien zij Kees; dagelijks hooren zij hem spreken over dingen, die hun aandacht nog nooit hadden bezig gehouden.

En wie van de drie onderging nu den invloed van den profeet? Het arme Janneken zeker niet. Zij was lam en zij bleef lam; bij profeten varen in den regel gezonden beter dan zieken. Josep evenmin; de arme jongen was enkel meêgegaan omdat Klaer het wilde, en buitendien: domme menschen geraken nooit onder iemands

invloed. Voorts begreep hij niet hoe God zulke wonderen deed door iemand, die toch van de Roomsche kerk niets weten wilde. Maar er was nog een derde; een zacht, mijmerend, liefhebbend schepsel. Zij zou het ondervinden dat Kees de magische kunst verstond. Klaer werd volkomen gebiologiseerd door den kouden, scherpzinnigen, redeneerenden man. Haar hart hing aan dezen koelbloedigen dweeper. Fijn gesponnen dialektiek vervulde bij hem de plaats van de taal der liefde. Uren lang hield hij haar geboeid aan zijne redinatiën. Hij las haar dagelijks voor uit het boek der Apocalypse tot dat ook zij op zekeren dag niet meer lazen...., en kort daarna wist ieder te Leuven en te Corbeek-Dijle dat Klaer de vrouw zou worden van Kees.

Door een mijner voorgangers werd het huwelijk ingezegend en Kees bevorderd tot koster van de Protestantsche kapel.

Kort voor het huwelijk was Marten uit de gevangenis ontslagen. Oud, knorrig, zonder schuldgevoel of schaamte, lastig en verhard, keerde hij in het maatschappelijk leven terug. Bij zijn zoon vond hij huisvesting maar overigens niets dan minachting.

Van Josep behoeven wij geen afscheid te nemen. Hij trok weder naar Corbeek-Dijle en daar zullen wij hem spoedig opzoeken.

Maar Klaer; arme Klaer, ik had haar een beter huwelijk gegund, met haar knippende oogen, haar lange wimpers, haar mijmerend voorhoofd, haar bleek Madonna-

gezigt. Onder de tirannie van haar filosofischen echtgenoot is haar karakter niet verbeterd. Had zij slechts veêrkracht genoeg bezeten om hem te wederstaan, waar het pas gaf. Zij is zijn slavin geworden. Zijn ijzeren hand was op haar.

Het jong gezin was niet gelukkig. Janneken werd verwaarloosd. Kees kon haar niet lijden, welligt omdat zij een blijvend getuigenis was van zijn kwakzalverij. Klaer mogt bijna niets voor haar zuster doen, waarvan Kees niet afgunstig was. Vader Marten zocht zijn troost bij het glaasje en deed vruchteloze pogingen om Janneken zoover te brengen, dat zij een kaartje met hem kon leggen.

Klaer werd moeder en zij noemde haar kind Konstantijn. De oude man, die zijne eigene kinderen verwaarloosd had, was, gelijk van zelf spreekt, met zijn kleinzoon tot dweepens toe ingenomen. Gansche avonden bragt hij door met het kind op zijne knieën. Het kereltje groeide voorbeeldig op; het was een dier prachtexemplaren van gezondheid en leven, die, bij wijze van vergoeding, vooral de schamele woning der armen zoo dikwijls versieren. Het stamelde grootvaders naam. Het rookte uit grootvaders pijpen. Het had tot tweemalen toe, en ongestraft, grootvaders glaasje gebroken. De oude Marten wist maar half hoe hij het had, als het poezele handje zijn strak en gerimpeld gelaat kwam streelen.

- 'Het wordt tijd, Kees, dat gij Konstantijn laat vaccineeren; het bleef al te lang verzuimd', sprak Marten op zekeren dag.

Een gemaakte lach was het enig antwoord van den zoon op deze vaderlijke vermaning.

- 'Waarom lacht gij? Ik zeg dat het al veel te lang verzuimd bleef. Gij moet nu'....

- - 'Verzuimd ja,.... daar moet gij maar van spreken. 't Is wat fraais. Ik weet niet wie van ons beide het verst is in het verzuimen van zijn pligt.'

- 'Zwijg, schijnheilig toovenaar, anders zal ik al de leelijke kunsten bekend maken, die gij'....

- - 'Dan zou ik nog maar komen, waar gij al twintig jaren lang gezeten hebt'.....

Doch ik zal de liefelijkheden niet teruggeven, die vader en zoon elkander naar het hoofd slingerden. De twist, gelijk men vermoedt, had ook haar zeer aandoenlijke zijde. Kees wilde namelijk van de vaccine niet hooren. Wij kennen zijn denkwijz op dit punt. Maar nu zijne algemeene stelling op een bijzonder geval moest worden toegepast, en een bijzonder geval dat zoo bijzonder was, kon hij de zaak niet kalm bespreken. Hij besprak haar liever in het geheel niet. Klaer zou hem in het gewenschte statu quo niet gestoord hebben. Zij was veel te bang voor haar man, en Janneken begreep niets van het vreemde woord. Maar Marten liet hem geen rust. Als het kind niet gevaccineerd was, stond het immers aan besmetting bloot..... kon het sterven.... Konstantijn sterven! De oude wist niet hoe hij het had, maar hij hield zoo veel van Konstantijn.

Kees was niet te vermurwen. Juist omdat hij in eigen

boezem een zwaren strijd te strijden had, bragten de aanmaningen van zijn vader hem geweldig uit het humeur. Hij zinde op honderd van die uitvlugten, waaraan wij altijd denken als wij aan de eene zijde ons schamen, inconsequent te worden, en aan de andere zijde de inconsequentie van onze eigene beginselen zoo gaarne zouden ontgaan. Als Klaer het eens deed buiten zijn weten! Als hijzelf het eens deed, niet om de ziekte af te weren, maar om de rust in zijn huis te bewaren. Als hij het eens deed om Broeder Paul te plagen. Maar zijn logika was te streng om hem een dezer uitvlugten te vergunnen.

Marten, en dit maakte den strijd voor Kees niet gemakkelijker, had zijn krijgstaktiek veranderd. Niet uit overleg evenwel, maar omdat den ouden man het leven van zijn kleinkind zoo ter harte ging. Hij schold niet meer, hij was niet meer ruw. Hij smeekte, hij schreide; hij lag naast Konstantijn op den grond, met zijn groot gezigt tegen het kleine kopjen. Niets baatte. Kees bleef aan de predestinatie gelooven.

God maakte een einde aan den strijd. Konstantijn werd hevig door de pokken aangetast. In weinige dagen was het blozend kind een misvormd lijk.

Toen brak de storm los. De oude Marten was wanhopig en kwaadaardig, vol van de bitterste verwijten, door zijn zoon met verwijten van anderen aard beantwoord. Uitgeput wierp hij zich eindelijk met het aangezigt ter aarde. Klaer zweeg en knipte druk met hare

oogen. Ook Kees sprak niet meer, maar liep de kamer driftig op en neder.

Dit is het oogenblik waarop wij bij den aanvang van ons hoofdstuk het vertrek zijn binnengetreden.

Ik heb een treurige geschiedenis verhaald, maar ben gelukkig in staat een lichtstraal te werpen op dit somber en folterend tooneel.

Toen ik te Leuven kwam, langzamerhand met bovenstaand verhaal bekend geraakte en ingelicht werd omtrent de verwaarloozing van het lamme kind en de treurige betrekking tusschen Marten en Kees aanwezig, bedacht ik een maatregel om vader en zoon te scheiden en Janneken een geregelde verpleging te bezorgen. Goede raad was duur, maar het oude Meeken hielp mij. Als ik haar een woning huurde, wilde zij er met Marten en Janneken intrekken.

In acht dagen tijds was het ellendige schepsel niet meer te herkennen. Janneken kwam zoo zindelijk voor den dag als ik haar nog nooit gezien had. Toen het oudjen mij verhaalde hoe zij dit schitterend resultaat verkregen had, werd mij natuurlijk geen enkele smakelijke bijzonderheid gespaard. En Marten werd insgelijks door Meeken een ander man. Zij babbelde maar met hem voort. Zij nam hem het glaasje maar af. Zij las hem maar voor uit den Bijbel: van dien vromen Abraham, die zijn Isaäk; van dien Jacob, die zijn Jozef missen moest. En als Kees haar kwam bezoeken, had zij van zijn redeneeringen geen

verstand, maar zij zeide hem kort en goed dat zij nu allen goede vrienden moesten zijn, omdat - ja omdat zij precies om hetzelfde zoo diep bedroefd waren. Het preekjen werd door allen begrepen, en zóó goed door Kees dat hij, tot hiertoe slechts een Protestant, nu langzamerhand een Christen werd, hetgeen er trouwens wel meer eerst door de smart regt geworden zijn.

Waarom was Konstantijn gestorven?

Hoofdstuk VIII.

Proselieten en Jesuiten.

Ik had een oogenblik plan om met den persoon van Josep de nieuwsgierigheid mijner lezers te prikkelen, maar hij is er niet belangrijk genoeg voor. Wij zouden hem te Corbeek-Dyle terugvinden. Welnu, wij zijn te Corbeek-Dyle; het kronkelend voetpad afgekomen, hetzelfde waarop zich straks het aardig drietal bewoog. Maar men weet nog niet, dat ik met dat wordeken o n s bedoel koster Kees en mijzelf. Iederen vrijdag-avond tegen 8 ure vergezelde hij mij naar Corbeek, waar ik in een arbeiderswoning preekte, vraagt niet voor wie? ik kreeg mijne hoorders nooit te zien. Het keukenlampjen stond altijd met de pit naar mij toegekeerd, en liet het overig gedeelte van het vertrek in het diepste duister. Voor de Nicodemussen moet men ook iets doen.

Doch ik vergeet dat ik uwe nieuwsgierigheid niet zou spannen voor Josep. Ik heb ook niets van hem te zeggen, dan dat zijn vroom hart hem dreef tot de Evangelische kerk en dat ik hem na zijn overgang tot mijn kolporteur maakte. Ja, dat was vooral hetgeen ik zeggen wilde; want ijveriger kolporteur dan hij is er nooit geweest. Al de dorpen en kleine steden in den omtrek liep hij voor mij af. Op alle marktdagen was hij te Leuven tegenwoordig. Een goede koopmanschap drijvend met het woord Gods, verkocht hij honderden godsdienstige geschriften en bijbels. Zoo baande hij mij den weg en ik had slechts te volgen. Ook volgde ik en weldra was onder Gods zegen een ruime werkring mij geopend.

Prachtig waren zij niet, de kerkjens waar ik oreerde. Doch het was ook een zeer gemeenzaam oreeren. Iederen vrijdag avond - ik zeide het reeds - in een arbeiderswoning te Corbeek; elken donderdag te Leuven op een bovenkamer, waar wij eens een bombardement met steenen ontvingen van de volkshoop, die niet dulden kon dat wij zooveel nieuwsgierigen binnen lokten. Een mooi geval om te vertellen, niet waar? Te Weert St. George had ik langen tijd iederen Zondag in het vroege morgenuur op te treden. Onder de lamp, die, 's winters althans, midden in de kapel aan de zoldering bevestigd was, stond mijn lessenaar plus natuurlijk mijn persoon en groepeerde zich tevens mijn geheele gehoor, een twintig sterk, om bij het licht de woorden te kunnen lezen van het gezang,

dat ik eerst voor elk afzonderlijk had opgezocht. Te Tienen vereenigden wij ons boven de gelagkamer van een liberalen herbergier. Te Mechelen en te Gent evenwel wachtte mij van tijd tot tijd een uitgelezener gehoor, dan ik op de reeds genoemde plaatsen ontmoette; vooral te Brussel waar het mij te beurt viel in de Protestantsche hoofdkerk voordragten te houden over Wijsbegeerte en Christendom. De algemeenheid van den titel veroorloofde mij te zeggen al wat ik destijds tegenover het Belgisch Voltairianisme op het hart had.

Aanmoediging bleef niet uit. Weldra had ik tien uren in de week te besteden met het geven van godsdienstig onderwijs aan Roomsch-Katholieken. Voor de kinderen der Proselieten kon ik een schooltjen openen. Een conférence over het leerstuk der onbevleete ontvangenis van Maria lokte een groot aantal Roomsch-Katholieken naar onze kapel. En met bijzondere liefde gedenk ik een helderen kerstmorgen, waarop eenige Roomschen door mij in de Protestantsche gemeente werden opgenomen. Dat was een vrolijke plegtigheid. Al de leden mijner kerk, Engelschen, Franschen en Vlamingers, schaarden zich om de eenvoudige nachtmaalstafel, nadat ik onze nieuwe broeders wel op het hart had gedrukt dat zij nu de Roomsch-Katholieke kerk, hunne moeder, nooit met minachting zouden behandelen en allerm minst meenen zouden dat het voldoende is, Rome af te zweeren om een Christen te zijn in de diepste en edelste beteekenis van het woord.

Natuurlijk; ook het werk der Evangelisatie bestaat uit prosa en poësie. Tallooze teleurstellingen, wie ontmoet ze niet? Doch rijkelijk worden zij opgewogen door het nut, dat men kan stichten. De Protestantsche leeraar zal ook in België een werkkring vinden, als hij zich vooral tot individuën rigt. Want aan de Roomsche kerk ontbreekt hetgeen veelal juist onze kracht is, de pastorale werkzaamheid. De Roomsch-Katholieke priester, die aan het hoofd eener parochie staat, is ‘de pater.’ En ‘de pater’ is het minst aantrekkelijke, dat de kerk van Rome heeft voortgebracht. De pater is een voorwerp van bespottung en vleijerij; van eerbied en liefde zelden. Hij heerscht; hij oefent geen invloed uit. Hij gebiedt en verbiedt; hij voedt niet op. Aan het ziekbed en in den biechtstoel is hij vaak een geestelijke makelaar, bij het graf gewoonlijk een expediteur naar hemel of vagevuur; geen persoonlijkheid; niemands vriend, tenzij dan een tafelvriend.

De Protestantsche leeraar is pastor. De Roomsch-Katholiek komt met hem in aanraking en gevoelt dat hij te doen heeft met een mensch. Nu wordt hij toegesproken met hartelijkheid, op gemeenzamen toon. Nu wordt er niet slechts voor hem, maar ook met hem gebeden en niet in het latijn. Dat komt uit het hart en gaat tot het hart. Zoo kan men velen aan zich verbinden en opleiden tot iets beters. Want een kerk doet veel, maar een mensch doet nog meer.

Ik vind geen reden om bij mijne Evangelisatie-werkzaamheid in België langer stil te staan en ga over tot mijne studiën, die destijds in naauw verband stonden met mijn pastoralen arbeid.

Hoe men van het een tot het ander komt.

In Leuvens schoone omstreken aan het dwalen, volgde ik een pad, dat mij zou leiden, ik wist niet waarheen. Spoedig stuitte ik op een hoogen muur, een ringmuur met slechts één deur, en een zeer bouwvallige. Ik gluurde door de reten, door het sleutelgat... krak en open ging ze.

De geestelijke die er uittrad bevredigde mijn nieuwsgierigheid, verre van haar te laken. Volgens zijn mededeeling, stond ik voor het zomerverblijf der Leuvensche Jesuiten. Hij noodigde mij uit om zoowel dit zomerverblijf als hun kollege in de stad te komen bezigtigen; en de uitnoodiging kwam uit een goed kanaal; het was de Rector van het Jesuïetengesticht te Leuven in eigen persoon.

Den volgenden dag stapte ik er heen. Aangeklopt aan de groote poort, die men zich vast herinnert uit mijn beschrijving van de Bogaerdenstraat; want dat mysterieus gebouw met de matglazen ruiten was het Jesuïetenkollege. Bij den Rector toegelaten, was ik weldra op weg door het groote gesticht. Het laatst kwamen wij in de bibliotheek, waar de gansche Sancta Theologia vertegenwoordigd was. *T h e o l o g i a m o r a l i s* zag ik eindelijk ergens staan met groote letters. Kip, ik heb je, dacht ik bij mijzelf, maar hard op zeï ik natuurlijk iets anders.

- 'Daar ligt het karakteristieke van uwe orde, Eerwaarde.'
- - 'Wat bedoelt u?'
- 'Ik meen, dat uwe orde in de Roomsche kerk geen reden van bestaan zou hebben, wanneer zij zich niet door hare moraal kenmerkend onderscheidde.'
- - 'Vergeef mij, maar ik begrijp u waarlijk niet.'
- 'Enfin, Eerwaarde, we weten toch dat uw moraal uw eigenaardigheid is en dat gij....'
- - 'Hoe zoo? ik kan u verzekeren, dat onze moraal niets bijzonders heeft.'
- 'Wat, Eerwaarde, niets bijzonders, uw moraal niet? En dan uwe casuïstiek.'
- - 'Ik kan u niet euvel duiden, dat gij in de theologie der Katholieke kerk niet te huis zijt, maar laat mij u zeggen, dat al de moralisten, van welke orde gij slechts verkiest, zich op de casuïstiek hebben toegelegd. Er is inderdaad geen enkel geval door ons behandeld waarop vroegere moralisten niet reeds de aandacht hadden gevestigd.'
- 'Ik wil bekennen, dat ik het niet wist; maar gesteld, dat gij uwe zedekundige methode niet hebt uitgevonden, uw orde heeft als orde haar gehuldigd en dit maakt, dunkt mij, een groot verschil. Wat Jesuiten schrijven kan ik niet aanmerken als de uitdrukking van de bijzondere denkwijze van sommige schrijvers, maar wel degelijk als het gevoelen der orde. Ik had daarom immers regt, te spreken van de moraal uwer orde,

al is die moraal door enkele geleerden in de Roomsch-Katholieke kerk reeds omhelsd, eer Loyola zijne beginselen verkondigde.’

- - ‘Ik twijfel aan uw goed regt daaromtrent. Waarom zou de orde der Jesuiten aansprakelijk zijn voor hetgeen elk harer medebroeders zich veroorlooft te denken of te zeggen?’

- ‘Met uw verlot Eerwaarde. Niemand uwer zal immers een werk uitgeven zonder het vooraf aan de goedkeuring van zijn supérier onderworpen te hebben. Zooveel onafhankelijkheid geniet gij toch niet, dat de vrije openbaring uwer individuëele zienswijze ieder uwer geoorloofd zou zijn.’

- - ‘Wat beteekent de goedkeuring van den supérier? Even veel en even weinig als de zoogenaamde kerkelijke approbatie. Men moet daar zoo veel gewigt niet aan hechten. Het beteekent eenvoudig, dat de supérier of de kerk er niets bepaalds tegen heeft.’

- ‘Nu, Eerwaarde, ik zal van uwe moralisten niet langer spreken, maar uw eigen Constitutiones; daaruit blijkt uw zedelijk beginsel duidelijk genoeg.’

- - ‘Ons zedelijk beginsel... ons.. zede.. lijk... beginsel? Onze moraal is die van de Katholieke kerk, van de kerk van Christus.’

- ‘Zou ik mij dan zoo vergissen? Gij vraagt immers de meest onbepaalde gehoorzaamheid aan den generaal der orde. Het is bij u niet de vraag: wat is goed of kwaad, maar wat verbiedt de generaal?’

- - 'Mijn lieve Meneer, waar hebt gij dat gelezen? het is waarlijk de eerste maal dat ik zoo iets verneem, ik zou denken.....'

Maar het einde van zijn volzin hoorde ik niet. In de Constitutiones zelve had ik de bekende uitdrukking *p e r i n d e a c c a d a v e r* nooit gelezen, maar ik herinnerde mij haar uit Ranke. In het voorbijgaan had ik opgemerkt, dat onder de rubriek van kerkelijke geschiedenis Ranke's geschiedenis der Pausen stond. Ik liep snel naar de plaats waar ik het boek gezien had, greep het van de plank, sloeg de bladzij op, keerde tot den supérier terug, wees hem de aangehaalde bepaling: 'gij zult zijn als een stok in de hand van een grijsaard; gij zult gehoorzamen als een lijk,' en vroeg hem, waarschijnlijk met triomfantelijken blik:

- 'Eerwaarde, is dit citaat echt of niet?'

Zelden heb ik iemand zulk een kleur zien krijgen. Men zou niet gelooven dat Jesuïeten ooit kleurden. Nooit heb ik zooveel edele verontwaardiging uit iemands oog zien schitteren als toen de Rector hernam:

- - 'Mijnheer, mijn vriend, is het mogelijk? Verdenkt gij ons waarlijk daarvan? Meent gij het? Zal zulk een heilig man als de generaal onzer orde ons ooit iets onzedelijks voorschrijven? Weet gij dan niet, hoe de generaal gekozen wordt? De heilige Vader moet zijn benoeming goedkeuren. Als hij benoemd wordt, is hij reeds jaren lang gadeslagen in al zijne bewegingen.

- 'Het was waarlijk mijn plan niet U te beleedigen.'

-- ‘Neen, maar lees toch wat voorafgaat, “ubi peccatum non cernatur, ubi peccatum non cernatur” (als het niets verkeers geldt).....’

Ik had juist geantwoord; dat als men gehoorzamen moet als een lijk, er geen eigen oordeel meer te pas komt over de zedelijke hoedanigheid van het bevel, dat men ontvangt; m.a.w. dat het perinde ac cadaver aan het ubi peccatum non cernatur alle kracht ontnaemt, toen de etensbel luidde, die den Rector naar den maaltijd riep. Ik vertrok met een exemplaar der Constitutiones in mijn zak en met verlof, beide om terug te keeren zoo vaak het mij behaagde en om de bibliotheek te plunderen naar hartelust. Van deze dubbele vrijheid heb ik dikwijls gebruik gemaakt en van de Jesuiten, met wie ik in aanraking ben gekomen, nooit iets anders dan de grootste welwillendheid ondervonden, ofschoon ik later gelegenheid in overvloed heb gehad, om hun de Evangelische opvatting der moraal, zoo duidelijk ik het vermogt, uitéén te zetten.

De geschiedenis en vooral de opheffing van de orde van Loyola werd nu het voorwerp mijner nasporingen. Ik begon met de boeken te lezen, die het Jesuiten-kollege mij verschaffen kon, allen natuurlijk in het voordeel der orde, maar zeer weinig historisch bewerkt. Ook de tegenpartij moest ik hooren, en daartoe schonk de bibliotheek der Katholieke Universiteit te Leuven mij ruimschoots de gelegenheid. Als bij toeval, beklom ik daar een zoldertjen, en op dat zoldertjen vond ik een groo-

ten voorraad van allerlei geschriften, verzameld onder den aardigen titel van anti-Jesuitica, te veel om mede naar huis te nemen. Ik sloeg dus mijn tent op in het gebouw der bibliotheek en bragt daar gedurende weken dagelijks eenige uren door.

Dit gaf aanleiding tot een kleine en pikante schermutseling. Een van de zalen was ingerigt als groot auditorie. Op een schoonen dag zou er een godgeleerde promotie plaats hebben. Ik volgde den langen stoet van geestelijken, die het groot auditorie binnentrad, de eenige zonder ambtsgewaad en dus ligt herkenbaar. Naar oude zeden werden er stellingen verdedigd. Maar ziet, onder die stellingen was er eene van Liguori, zoo grof onzedelijk, zoo Jesuïetisch in den gewonen zin des woords, - dat ik niet zwijgen mogt.

Het woord werd mij verleend ook zonder dat ik een *m e o j u r e* behoefde te pleiten en, zoo goed en zoo kwaad als het in het latijn wilde gaan, bragt ik mijne oppositie uit. Zij werd geduldig aangehoord. Een der aanwezigen verstrekke mij zelfs een vulgata. Tot twee malen toe nam ik het woord en concedeerde eindelijk 'lubenter,' gelijk het behoort. Ik was niet weinig verwonderd, toen na afloop der promotie enkele professoren mij hun compliment kwamen maken, want ik wist toen nog niet welk een najver er bestaat tusschen een Roomsch-Katholieke universiteit en de orde der Jesuïeten. De een scheen regt in zijn schik, dat de ander eens op de vingers was getikt. Tout comme chez nous. Den vol-

genden dag zond de Rector van het Jesuïeten-kollege mij nieuwe theses, die binnen kort verdedigd moesten worden, een afdoend - en zeker min flatteus - bewijs, hoe ligt men mijne oppositie telde.

Dit was ook het eenige, dat de stilte der bibliotheek voor mij brak. Ik heb er mijn onderzoek voortgezet maar de naaste oorzaak van de opheffing der Jesuïeten-orde niet gevonden. De beschuldigingen, die ten tijde van Clemens den XIII^{den} en XIV^{den} in verschillende landen van Europa tegen de Jesuïeten werden ingebracht, zijn, ik zeg volstrekt niet, o n g e g r o n d , maar zijn stellig o n b e w e z e n . Welligt heeft er geen naaste oorzaak bestaan. Lang, zeer lang had het vuur der ontevredenheid tegen Loyola's kinderen gesmeuld eer de vlam alles en eenklaps verteerde.

Aan billijke waardeering van groote persoonlijkheden en groote verschijnselen ontbreekt het gewoonlijk in de wereld. Ook het Jesuïetisme is zelden anders dan met blinde voorliefde of met even blinden weerzin beschreven. Hoort men Ravignan, men zou zelf Jesuïet worden; leest men Edgar Quinet, men houdt Loyola voor Satan in eigen persoon, misschien wel voor Beëlzebub. En het ergst is, dat men noch Ravignan noch Quinet over het Jesuïetisme raadpleegt, maar liever op gezag van romanschrijvers een tal van afschuwelijke en onwaarschijnlijke fabelen gelooft, waaruit blijken moet, dat wie Jesuïet wordt opgehouden heeft mensch te zijn.

Ik wil niet treden in een verklaring van het Jesuïetisme

als zedelijk verschijnsel. Naast al de beschuldigingen, waarmede het in den loop der tijden overladen is, moet ik toch een gesprek en een preek stellen, beide door Jesuïeten gehouden. Die goed verstaat heeft slechts een woord noodig, ofschoon men natuurlijk uit mijne voorbeelden niet te veel mag afleiden. Dit is voor mij het ware beginsel der verdraagzaamheid: aan iedere rigting doet men onrecht zoolang men weigert, in hare vertegenwoordigers m e n s c h e n te zien.

Hoofdstuk IX.

Het Gesprek.

Gij moet er ditmaal aan gelooven, reeds ontstemde hugenoot! Andermaal - maar het is heel ver van hier - andermaal treden wij een Jesuïeten-gesticht binnen. Ik breng u terstond op de derde verdieping, in het vertrek van Theodoor, die in dit gesticht zijn opvoeding ontvangt.

Hij is een halve wees; zijn moeder leeft niet meer. Waarom zou hij ook anders de ouderlijke woning verlaten hebben! Uit Protestantsche ouders geboren, zou hij door zijn moeder zeker nooit in een opvoedings-instituut van Jesuïeten zijn geplaatst; maar vader woont te midden eener geheel Roomsch-Katholieke bevolking, zelfs in een geheel Roomsch-Katholiek land. Hij kan den jongen niet tot zijn last houden, en evenmin de wereld rondreizen à la recherche van een Protestantsch kostschool. Wat

nood bovendien! De Rector van het gesticht, waar Theodoor zijn opleiding zal genieten, heeft plegtig beloofd, hem nooit van de godsdienst te zullen spreken.

Theodoor is hier slechts sedert veertien dagen, maar hij is reeds geheel te huis en gelukkig. Tijdens de ziekte zijner moeder was de ouderlijke woning verwonderlijk somber geweest. Nu kent hij weder het gezellige leven. Er is voor hem weêr iets anders in de wereld dan een donker kantoor, een oude knecht, een langdurig ziekbed. Hij lacht zoo als hij in twee jaren niet gelachen heeft. De Rector plag te zeggen: ‘On prie si bien quand on a bien ri.’

Niettemin was de vrolijkheid van korten duur. Theodoor behoorde niet tot de vrolijke jongens. Hij was stil van aard; mijmerend, dol op muziek en liefst onder haar magtigen invloed, met beschreide wangen en een smachtend gemoed.

Nu; daar kon hij zijn hart aan ophalen. Als het avondzonnetjen het rijke landschap in vlam zette en een windjen door zijn lokken woei, stond hij dikwijls genoeg tegen de deur der kapel geleund om naar het lof te luisteren, dat elken avond door eenige schoone mannenstemmen gezongen werd.

Men begrijpt waar hij aan dacht. Hij dacht aan zijn moeder, het meest? misschien; maar ook heel dikwijls aan een vriendelijken grijsaard met een lang zwart gewaad, een rijzige, eerbiedwekkende en toch minzame figuur.

Natuurlijk de Rector van het kollege. Theodoor dweepte

met den Rector. In hem had hij gevonden niet slechts een vader maar daarenboven een moeder, immers vaderlijken raad en moederlijken troost.

Op een avond is het L o f weêr gezongen maar Theodoor heeft het niet gehoord. Hij is den ganschen dag boven gebleven. Hij zit voor zijn boeken, doch lezen doet hij niet; nu en dan valt een traan op het blad.

De herder gaat het schaapjen zoeken: de Rector komt na het lof het vertrek van zijn pleegkind binnen en spoedig rust het blonde hoofd van den jongeling op het zwart gewaad van den grijsaard.

Theodoor telt thans vijftien jaren. Zijn krachtig ontwikkeld gestel zoowel als zijn ingetogen karakter doet hem deelen in dien zielestrijd, die in de lente des levens zich vaak zoo sterk doet gevoelen, als een onweder dat zich boven het ontluikend gebloemde dreigend zamenpakt.

De Rector is niet, die hij anders is; zoo stil, zoo verzonken in gepeinzen. In het biechtgestoelte had hij zijn leven lang vertroost en bestuurd door de inachtneming aan te bevelen van de gewone gebruiken en pligten der godsdienst. Maar voor zijn pleegkind moest hij juist van de godsdienst zwijgen. Hoe had hij het kunnen beloven! Moest hij het ééne noodige onthouden nu het noodigst scheen? Deze gedachte maakt hem stil.

Maar Theodoor breekt het pijnlijk zwijgen af.

- 't Gaat nog niet mijn vader; - gij weet niet wat er al in mijn hart opkomt.... het vervolgt mij zelfs als ik slaap.... Wil ik u eens iets zeggen, mijn vader? Bij

mijn ontwaken, schaam ik mij soms over mijn droomen. Is dat niet erg? Zeg mij toch wat ik doen moet.'

- - 'Lieve jongen, ik heb u den weg al gewezen, waarlijk; den weg, dien ik zelf volg. Zijt gij te zwak om bij uwe goede voornemens te blijven; doe dan bijvoorbeeld eenige penitentie; gij kent de penitentiën.'

- 'Ja, mijn vader, maar dat heeft mij nog niet gebaat. Ik blijf die ik was. Er moet nog iets anders zijn, waardoor gij zelf zoo heilig geworden zijt; zeg mij, mijn vader, is er niet nog iets anders?'

De vraag sneed den grijzen Jesuïet dòor de ziel. Het was of Maria hem aanzag.

- - 'Ja, mijn zoon, er is nog wel iets, maar ik mag het u niet mededeelen.'

- 'Waarom niet?'

- - 'Uw vader verbood het mij.'

- 'Mijn vader? Gij zijt mijn vader, waarachtig, mijn eenige vader!'

- - 'Het is zoo mijn kind, maar eer gij hier kwaamt...'

- 'Wat verbood hij u?'

- - 'Die uw vader was eer gij hier kwaamt, verbood mij, u over onze godsdienst te spreken; anders zou ik u slechts één woord behoeven te zeggen en gij zoudt genezen zijn.'

- 'Och zeg het, mijn vader.'

- - 'Neen ik mag niet.'

- - 'Gij moet het zeggen, ik wil het weten.'

- - 'Bedaar mijn kind.'

- 'Nee ik kan niet bedaren, eer ik het weet.'

- - 'Blijf rustig, mijn jongen, blijf rustig. Ziet gij, als gij een kind waart onzer heilige Moeder, de kerk, dan zou ik tot u zeggen...'

- 'Wat zoudt gij zeggen?'

- 'Geen overhaasting, mijn jongen. Ik vervul een heiligen pligt; ik zou het gegeven woord niet breken, maar de omstandigheden zijn veranderd. Waart gij een zoon onzer heilige kerk, ik zou u zeggen: bid tot Maria!'

Het gesprek werd hier plotseling afgebroken en dagen en weken verliepen eer het weder werd aangeknoopt. Hoe Theodoor peinsde over het korte woord. Zijn moeder had hem alleen van Maria gesproken, als zij verhaalde hoe de Heere Jezus geboren was. Hij had wel dikwijls deuren, lessenaars en tafels volgeschreven gezien met Maria, Maria immaculata, Maria Dei genitrix, doch er nooit lang over nagedacht. Nu dacht hij er over na.

En weder staat hij geleund tegen de deur der kapel, maar ditmaal met het vaste voornemen om de kapel binnen te gaan. Zacht opent hij de deur, daar hij beeft over al zijn leden. Reeds wordt het hoogheilige opgeheven en spoedig is het kerkgebouw door de geloovige schare ontruimd. Theodoor ligt voor een Mariabeeld geknield. o Nieuwe wereld van gevoel en gedachte. o Maria immaculata.

In zijn vertrek wedergekeerd vond hij er den Rector met den vriendelijksten glimlach om de lippen.

- 'Hoe is het u, mijn jongen? Kom, nog mistroostig?'

- - ‘Ach mijn vader, ik heb wel voor het beeld van Maria geknield, maar ik heb niet tot Maria gebeden. Ik heb altijd door aan mijn Moeder gedacht; ik kan zelfs niet bidden.’

- ‘God zij geloofd, mijn zoon, dat is de allerbijzonderste genade van de aanbidding der Moeder Gods, dat zij ons in betrekking stelt tot al wat edel is en goed. Denk slechts veel aan uw Moeder, dat zal u van veel kwaads terughouden en u leeren bidden tot onzer aller Moeder, tot Maria.’

Theodoor is reeds getroost en opgebeurd. De heilige Maagd neemt al zijn gedachten in. Sterker gevoelt hij zich dan ooit te voren. Iedere dag vindt hem in de kapel, in aanbidding verzonken voor het Mariabeeld; en telkens is het hem of het marmer leeft, of hij den boezem ziet zwellen onder de plooiën van het stemmig gewaad. Als hij de armen uitstrekt en de voeten der Madonna omhelst, besproeit hij ze met zijne tranen; en dan vraagt hij niets meer.

Toch had de Rector hem nog het volgende te zeggen:

- ‘Gij hebt nog niets dan een onbestemd gevoel, Theodoor, en dat gevoel kan gemakkelijk vervliegen. Laat mij eens met u spreken over het een en ander. De geloovige vereering van Maria is voor de meesten een geheim, even als het geheim des outers, maar ik wil u het geheim verklaren.’

- - ‘Ja, doe dat; ik kan mijzelf nog niet regt

duidelijk maken, wat er al in mijn ziel is omgegaan sedert ik uw raad voor het eerst vernam.'

- 'Gij weet het, mijn vriend, het is onze pligt om het menschelijk hart geheel te leeren kennen en er al de neigingen van te bespieden; het is mijn roeping, de heilige godsdienst zoo in te rigten en voor te stellen dat zij het gemakkelijkst aan de neigingen van het menschelijk hart voldoen kan. Daarom heb ik lang nagedacht over hetgeen de vereering van Maria insluit. De meesten volgen hun godsdienst meer of min werktuigelijk en dat is ook goed; maar u wil ik inleiden in de gedachten Gods, in de gedachten zijner ontfermende liefde. Zult gij goed naar mij luisteren?'

- - 'Moet gij dat nog vragen, mijn vader?'

- 'Op jeugdigen leeftijd zijn wij zeer vatbaar voor godsdienstige indrukken. Later vaak niet meer. En weet gij wel, waarom niet? Omdat de godsdienst ons wordt aangeprezen, buiten verband met onzen natuurlijken aanleg. De jongeling voelt zijn driften ontwaken, zijn hartstogten ontbranden en men predikt hem een stelsel, dat juist het omgekeerde werkt van hetgeen hij zoekt. Hij zoekt liefde, en gestrengheid treedt hem tegen; hij begeert een zalige overgave des gemoeds en men vraagt hem zelfverloochening; zijn verbeelding moet hij dooden; zijn hartstogten zondig noemen; zichzelf gedurig bespieden en beteugelen. Kan dat een godsdienst zijn, die hem aantrekt, die hem bevredigt?'

De jonge vrouw haakt naar de genietingen der we-

reld, waar haar schoonheid aanbidders en haar hart een ander hart zal vinden dat het hare begrijpt en gelukkig maakt. En nu predikt men haar in naam der godsdienst dat de wereld vol is van strikken en verleiding, dat liefde bedrog en genot wuftheid is. Zal zij haar hart aan zulk een godsdienst kunnen wegschenken?

Nader met die meêdoogenlooze taal tot de jonge moeder; zij heeft geen andere eeredienst dan die van het kind op haar knieën. Maar neen, in naam der godsdienst wederom mag zij zich aan het dierbare niet hechten. Zij moet God liever hebben, dan het engeltjen, haar afgod.

En zoudt gij denken, dat de man, in de zelfbewustheid zijner gaven, zijner overmagt, door een afgetrokken stelsel de knie zal leeren buigen, of dat de gedachtelooze grijsaard de waggelende schreden zal rigten naar het huis des gebeds, wanneer hij beginnen moet met het leven dat achter hem ligt te veroordeelen? Ach mijn hart bloedt als ik denk aan al degenen, die op deze wijze van onze heilige godsdienst zijn vervreemd.'

- - 'Maar hoe had men dan behooren te doen?'

- 'Ik zal het u zeggen, mijn vriend. Tot den jongeling komen wij met het liefelijk beeld onzer heilige Moeder? Wat ziet hij in haar? De vlekkelooze maagd, die een heilige liefde inboezemt. Ziedaar een voorwerp gegeven aan zijne driften, dat tegelijkertijd het voorwerp zijner heiligste vereering wordt. Nu heeft hij immers geen oogen meer voor het gebrekkige schoon dat de

wereld hem aanbiedt; nu geen oor meer voor de stem harer verleiding. De wereld zou hem teleurstellen; doch Maria stelt hare vrienden nimmer teleur. Nu wordt zijne verbeelding ontrust noch bezoedeld, want altijd verschijnt voor zijn geest die eene, die al zijn liefde waardig is; het ideaal der vrouw. Maria is de aangebedene, naar wie zijn zielsverlangen zich uitstrekt.'

- - 'Ja, zoo is het mijn vader, zoo heb ik het ondervonden.'

- 'Ik wist het wel, doch luister nu verder. Ik sprak van de jonge vrouw, van de moeder, van den man, van den grijsaard. Ik zal u doen zien, hoe zij allen door onze heilige Moeder tot de godsdienst worden getrokken. Wat vereert de jonge vrouw in Maria? Hetgeen zij in haar vereert is zoo naauw verwant aan haar eigene schoonheid, aan haar eigene jeugd, dat zij geen onderscheid meer gewaar wordt. In Maria ziet zij de zegepraal der vrouw. Als duizenden voor Maria nederknielen, ons, zegt ze dan, ons behoort Maria toe. Haar kroon is de onze, haar heerlijkheid straalt op ons af. - Wat de moeder in Maria vindt, dat kan ik u niet beschrijven; dat blonde kopjen van het kind Jezus, veilig in de armen der onschuldige maagd; die liefde, die aanbidding in het oog der begenadigde, als zij in haar kind haar God aanschouwt: 't vindt alles een weêrklank in het moederhart; het vervult haar hart met de liefelijkste en tevens met de vroomste gewaarwordingen.

En de man in de kracht des levens: voor geen God-

heid buigt hij het trotsche hoofd; maar aan Maria, aan de onbeschermden vrouw, weigert hij niet langer zijn hulde. Wordt de gedachtelooze grijsaard niet evenzeer voor de godsdienst gewonnen, als hij welligt in de laatste lente, die hem zal ontluiken, eenige bloemen mag strooijen voor de voeten van Maria? Zijn jeugd wordt vernieuwd, de sombere gedachten des doods zijn vervlogen als hij met bevende hand de geurige bloesems ten offer brengt aan de jonge maagd met het teedere wicht. Dan vereenzelvigd hij zich met al wat jong is en leeft; niets verstorvens is er meer om hem; alles spreekt van levensgenot; hij heeft een godsdienst lief, die hem zijn jonkheid terugschenkt.’

Hier nam het gesprek een einde.

Het oog des grijsaards had geblonken van verrukking. Theodoor was één gehoor geweest en hoe rustig sliep hij dien avond in. Hij droomde van een beeldschoone vrouw, omringd van bloemen en met een engelachtig kind aan den sneeuwvitten boezem. Bij het ontwaken dankte hij God.

En Maria werd de schutsengel, die zijn jeugd rein bewaarde van de besmetting der wereld.

Hoofdstuk X.

De Preek.

En ziehier nu het tweede, dat ons de orde der Jesuïeten uit een oogpunt moet leeren kennen, waarop men niet altijd genoeg gelet heeft.

In de Roomsch-Katholieke stad, waar ik u binnenleid, heerscht de Cholera, en de geestelijkheid is er ijverig in de weer. Zij ontziet geen gevaar, zij vreest geen besmetting. Het verderf woedt, maar de gezanten der goddelijke liefde zijn op hun post. Naaste betrekkingen en vrienden vlieden, maar de volgeling van Loyola blijft en waakt. In de groote hospitalen, waar de bedden der zieken dicht op elkander staan geschaard, legt hij zich naast den ongelukkige op de vergiftigde sponde neder om de geheimen op te vangen van het schuldbelijdend hart. Van aller lippen daalt een zegen over zooveel liefde. En na dagen doorgebracht met het

bezoeken der lijdens, en na nachten van waken en gebed, wordt de zieketrooster leeraar en vergadert hij de sidderende bevolking in het huis van God.

Wij komen tijdig genoeg om het einde aan te hooren van een rede, in deze dagen van algemeene verslagenheid uitgesproken door een medebroeder van de orde van Loyola.

‘..... Consummatum est. Het is volbragt. Daarmede wordt het groote schouwspel besloten. Alles is volbragt. De orakelen der propheten zijn vervuld, het groote offer is geslagt; het rantsoen der menschheid is betaald; de goddelijke gerechtigheid is bevredigd; hetgeen noodig was tot heiliging van Adams geslacht is verkregen. Gevestigd is de kerk van Christus, geopend de hemel voor het verlangend menschenhart: Consummatum est.

Maar volbragt is ook de grootste aller gruwelen, door den schrikkelijken moord aan een God gepleegd. En wij M.H. wachten wij ons van aan die misdaad medepligtig te worden. Laat ons waken met vreeze en beven, opdat wij geen deel hebben aan de zamenrotting der helsche magtèn, die van alle zijden haar lastertaal doen hooren. Wat moet het zijn, de vijanden te worden van Hem, die ons alleen behouden kan! Wat, in opstand te geraten tegen Hem, die ons ten einde toe heeft lief gehad! Inderdaad, hoe kunt gij Hem haten, o menschheid, Hem, die niets dan gerechtigheid heeft geoeffend; uit wiens mond slechts heilige woorden zijn vernomen; wiens

hart van enkel liefde heeft gegloeid; die voor ons, daar wij Hem beledigden, gestorven is; nog gereed staat om ons in zijne geopende armen te ontvangen en met een eeuwige gelukzaligheid ons beloonen wil, als ons wederstreven ja welligt onze haat jegens Hem ons met opregt berouw vervult.

Consummatum est! O mijn God, het oogenblik is niet meer verre, waarop ook voor ons alles zal voleindigd zijn. Hoevelen, die op dit oogenblik getroffen worden en uitroepen: Consummatum est. Hoevelen, die welligt nederzinken tot in de diepte der hel. Voor eeuwig is hun lot beslist, hun vonnis gestreken. Maar welk een zaligheid daarentegen voor hen, die thans het nieuw Jeruzalem worden binnengeleid en juichen: Wij zijn voor altijd behouden; alles is volbragt: Consummatum est.

Toen Jezus deze woorden gesproken had, boog Hij het hoofd en zeide: “Vader in uwe handen beveel ik mijn geest.” Prenten wij het diep in ons geheugen, opdat het ook onze bede zij, als de laatste ademtogt over onze veege lippen gaat. Zalig hij, die zijn geest stelt in de handen van zijn Schepper, van zijn Verlosser, in de handen van Hem, die alleen voor eeuwig gelukkig maakt. In manus tuas commendo spiritum meum. Toen weêrklonk die kreet der overwinning, die de helsche magten sidderen doet en haar angstig voortdrijft tot in de donkere hollen, die zij voor eeuwig moeten bewonen, waar zij de grondslagen der wereld doen schudden, de rotsen doen splijten en den schoot der aarde

openscheuren. Maar ook het woord van Jezus wordt vervuld. Als ik zal verhoogd zijn, zal ik allen tot mij trekken.

Ja, mijn Heiland, gij zult allen tot U trekken. Reeds hoor ik den hoofdman en de krijgslieden, bij de groote duisternis en het geluid der aardbeving uitroepen: waarlijk deze was Gods Zoon: Vere Filius Dei erat iste! Reeds zie ik de menigte, gekomen om zich in de aanschouwing uwer smarten te verheugen, zuchten, weenen, zich slaan op de borst; verbroken, verslagen, bijna tot u bekeerd, henengaan; het verwondert mij niet langer dat duizenden van uwe vervolgers, van uwe beulen de waarheid belijden, die door u gepredikt werd. In de hoogte opgevaren, hebt gij allen tot u getrokken: Et ego si exaltatus fuero a terrâ, omnia traham ad me ipsum. Wat zegt mij die voorhang, plotseling vanéén gescheurd? Is het niet een beeld van den Hemel die, na zoo lang gesloten te zijn geweest, voor zondaren wordt geopend? Predikt die verscheurde voorhang ons niet, dat de sluijer, waaronder de diepste geheimen verborgen waren, nu is weggerukt en de waarheid, den ouden slechts onder beelden getoond, thans aan de volkeren, aan de kinderen der kerk duidelijk wordt onderwezen? Wat, o mijn God, wat is dit, dat dooden opstaan en uit de graven verrijzen als Gij sterft? Is het niet dat uw offer, uw heerlijk offer, o onsterfelijke God, door uw dood voor alle onwaardigen gebragt, de eenige grond is onzer zalige opstanding.

Waarlijk, het kruis van Christus is onze eenige en algenoegzame hope, dat kruis met goddelijk bloed besproeid en ons heden door de kerk gegeven ter eerbiedige aanbidding. Naderen wij allen, maar met een verslagen hart, maar met opregt berouw, met diep ontzag en volkomen vertrouwen tot dit heilig middel onzer zaligheid! Ach, mijne broeders, mijne broeders, laat ons schuilen onder de bescherming van het kruis van Christus, schuilen in de schaduw van dat geheiligd hout. Hoe dringend hebben wij Gods genade noodig in deze dagen van verblindheid en vreeze. Hoe zullen wij zonder haar aan uwe slagen ontkomen, o vreeselijke engel des verderfs, die in de uiterste deelen der heidenwereld geboren, nu in onze christenwereld uwe verwoestingen aanrigt? Neen, engel des doods, door God uitgezonden om de volkeren te leeren, dat Hij de eenige Heer is van leven en dood, niemand, niemand zult gij treffen van hen, die gewasschen zijn in het bloed van het onbevleete Lam. Wij zullen met dat bloed bestrijken, niet de posten onzer deuren, maar onze tong, onze lippen, onze harten. In dat heilzaam bad zullen wij ons storten en met het bloed verzegeld van Hem, dien wij aanbidden, vreezen wij geen gevaar, zullen wij leven en sterven met Gods vrede in het hart, met een kalm geweten, ons stellende in de handen van Hem, die ons tot in den dood heeft liefgehad.

Groote God, Vader der Eeuwigheid, God aller vertroosting, sla, sla het oog op uw Zoon, op uw ster-

venden Zoon; hoor naar zijn smeeken, aanschouw zijne tranen. Het is voor ons dat Hij smeekt; zie, voor ons vloeijen zijne tranen; o neem het offer aan van het bloed dat zijne wonden ontspringt en wees om zijnentwil ons genadig!

Daar, daarin alleen is onze hope. Wij omhelzen het kruis, wij kussen het kruis, wij kussen het met heilige liefde; en verbonden aan dien God, die daar sterft op dat hout, zullen wij leven als Christenen, zullen wij sterven als uitverkorenen en eeuwig leven met onzen gekruisigden Koning, wiens dood ons de onsterfelijkheid geschonken heeft.'

Dit was hetgeen in een cholera-tijd een Jesuïet aan zijne toehoorders had te zeggen. Mij dunkt, dat wij het in 't algemeen met hem wel kunnen houden.

Hoofdstuk XI. Engelenvreugd.

Ik vrees dat de twee laatste hoofdstukken mij in verdenking zullen brengen van krypto-katholicisme, en dit noopt mij hier terstond een verhaaltjen te laten volgen, dat met een zeer gepaste b o u t a d e tegen de Roomsche-Katholieke geestelijkheid aanvangt.

Het lust mij, u te vervelen met hetgeen mij zoo lang heeft verveeld, met mijn groot-gebloemd logementenbehangsel, waar ik namelijk weder tegenover zat op zekeren morgen, toen iemand driftig mijn studeercelletjen binnentrad, wiens speech reeds in vollen gang was, eer ik tijd had gehad, hem behoorlijk een stoel te geven.

- ‘Meneer (het spreken van menschen die niet vloeken, kenmerkt zich vaak door een veelvuldig gebruik van het woord M e n e e r) ik behoor niet tot uw gemeente, Meneer, maar ik kom bij u om raad en om hulp. Ik

ben diep verontwaardigd over het gedrag van onze priesters. Is dat een manier van doen? Het zijn schelmen, Meneer, het zijn deugnieten, ik weet er het een en ander van. Ik weet niet of u mijnheer Catin kent, den notaris, daar heb ik anders jaren lang gewoond, ik was er klerk. 's Nachts had de vent altijd het pootjen, dan moest ik er uit; zoo ben ik eens in 't hartjen van den nacht bij den pastoor geroepen; de kerel lag op sterven geloof ik, en hij wou zijn testament maken; maar gij hadt eens moeten zien hoe boos zijn meid was toen zij uit de kamer moest. Zij was bang, dat zij vergeten zou worden; ze was altijd zoo lief voor heerom geweest, een beetje heel lief, enfin Meneer, u begrijpt mij. Zulke schandalen gebeuren. Ik heb al dikwijls gezegd dat uw godsdienst veel beter is. Bij u behoeft men niet te bidden, niet waar? neen, dat is veel beter. Al dat bidden geeft ook niets. Ze knijpen de kat in donker. Ik houd u immers niet op?’

- - ‘Volstrekt niet. Mag ik weten waarom ik het genoeg heb, u bij mij te zien?’

- ‘Dat zal ik u zeggen. Daar ligt hier een meisje in het hospitaal, dat verleid is. En nu loert de bazin maar op het oogenblik dat zij het hospitaal verlaat. Als de meid er uitkomt, weet ze niet waarheen. Al voor drie weken heb ik aan den pastoor van haar dorp geschreven. Wacht eens; laat mij het plezier hebben u mijn brief voor te lezen. Hij zal er plezier van hebben.... Zijn dat kerels.... Met uw permissie.’

Al de zakken werden ondertusschen uitgehaald; eindelijk werd de brief gevonden en met zichtbaar welgevallen voorgelezen. De man had een stem als een klok.

Hij las:

‘Mijnheer de Pastoor, gij zijt altemaal schelmen en deugnieten, maar ik wil u in het bijzonder niet beschuldigen of beoordeelen; het is mogelijk dat gij het niet zijt, en ik wil u zelfs in de gelegenheid stellen om het te toonen: gij kunt u ontfermen over een ongelukkig schepsel dat geen thuis komen heeft, thans in het hospitaal ligt, en weldra weêr in de handen van een verleidster zal vallen, als gij mij niet helpt. Ik ben zoo vrij, u hiernevens mijn adres te zenden en wensch binnen drie dagen antwoord. Als gij mij in dien tijd niet geschreven hebt, houd ik u voor niet veel beter dan uwe geachte collegaas. Uw onderdanige dienaar.’

- ‘Het is vee, ging hij voort, terwijl hij het voorgelezen document langzaam opvouwde, het is vee, geloof me, de schelm heeft mij geen syllabe geantwoord. Ik kom nu eigenlijk vragen of u mij helpen wil. Ik behoor wel niet tot uw kerk en het meisjen evenmin, maar ik dacht dat u wel kans zou zien om haar te redden.’

Nadat ik mijne medewerking had toegezegd, verliet hij mij, en naauwlijks een uur later stond ik reeds voor de poort van het hospitaal.

Het ging als een vuurtjen rond, dat de Protestantsche predikant in het gesticht was. In de spreekkamer gelaten, werd ik vereerd met eene ontmoeting van de directrice, zuster Maria, in eigen persoon: een rijzige matrone, die de laatste vijftig jaren van haar leven in dit hospitaal met ziekenverplegen had doorgebracht. Ik vroeg haar naar Joséphine Meijer; zoo luidde de naam, dien mijn driftige antipapist mij had opgegeven.

Het kostte mij nog al moeite en welsprekendheid eer zuster Maria de spreekkamer verlaten en plaats gemaakt had voor Joséphine. Doch het gebeurde en men liet mij alleen met het ongelukkig kind.

Zij was een moederlooze van der kindschheid aan en haar geschiedenis de oude geschiedenis van onschuld, bedrog en verleiding, reeds zoo dikwijls voorgevallen en even dikwijls verhaald. Ze schreide bittere tranen, tranen van vertwijfeling. Haar vader, meende zij, zou haar nooit weêr opnemen in zijn huis, en geen toevlugt bleef haar over dan het leven, waarvan zij reeds al de ellende had geproefd. Ik troostte en bemoedigde haar, zoo goed ik kon, vooral met de belofte van het mijne te zullen doen om haar vader te brengen tot vergeten en vergeven.

Te huis gekomen was dat ook mijn eerste werk. Ik schreef haar vader, dat zijn dochter door mij gevonden was, en na het verlaten van het hospitaal bij mij haar intrek zou nemen; ik vroeg vergiffenis in haar naam en

meldde, hoe zij haar schuld gevoelde en opregt beweende.

Ik beloofde mij alles goeds van mijn schrijven doch dagen verliepen, terwijl ik niets vernam. Uit welligt overdreven voorzichtigheid bezocht ik Joséphine niet meer, maar vergenoegde mij met haar mijn adres te zenden.

Die voorzichtigheid had bijna alles bedorven. Joséphine, door mijn stilzwijgen ontrust, begon het oor te leenen aan de welmeenende woorden van de direktrice, die haar aanried om in de stille eenzaamheid van een klooster met boete en gebeden haar zonden uit te wisschen. Zuster Elise, een der ziekenverpleegsters, zou haar begeleiden naar een *Maison de pénitentes*, niet ver van Leuven.

Zuster Elise en Joséphine hadden het stationsgebouw reeds bereikt, plaatsbriefjens genomen en waren slechts wachtende op het vertrek van den trein, toen de laatste plotseling van plan veranderde.

- 'Ik ga niet meê, zuster Elise, ik ga niet meê.'

- - 'Kom, kom, wij zijn er al bijna; waar zult gij heen, als gij niet meêgaat!'

Joséphine bleef het antwoord schuldig. In een oogwenk heeft zij de deur der wachtkamer opengetrokken en ijlt zij uit het stationsgebouw: zuster Elise haar hijgend achteraan.

- - 'Dwaas kind, wat hebt gij toch in het hoofd!'

Maar Joséphine stond eerst stil toen zij mijn woning had bereikt; en zuster Elise, die natuurlijk over mijn

drempel niet wilde komen, schoot niets anders over dan een kruis te maken en zich bij haar supérieure te gaan verontschuldigen.

- 'Ik kom u bedanken, was Joséphine's eerste woord tot mij, ik kom u bedanken voor uw goedheid en dan ga ik weêr heen.'

- - 'En waar wilt gij heengaan,' vroeg ik natuurlijk.

- 'Wel, waar ik was, eer ik in het hospitaal kwam.'

- - 'Gij meent het niet.'

- 'Wis en zeker; waar zal ik anders heengaan? Denkt gij, dat ik in een klooster wil gaan? En als vader van mij niet meer wil weten, wil ik ook den goeden weg niet meer op. Het kan vader toch niet meer schelen wat er van mij wordt; dan wil ik slecht zijn.'

- - 'Wij zullen er later wel eens over spreken, Joséphine, neem nu wat rust, gij hebt rust noodig.'

Zij verliet de kamer met de woorden: 'ik kan er niet aan doen, ik kan toch niet onder den blooten hemel slapen.'

Den volgenden dag knoopte ik het gesprek weder aan, maar aanvankelijk zonder eenig goed gevolg. Het arme kind zou zich op haar vader wreken, die intusschen, ofschoon ik hem reeds meermalen geschreven had, niets van zich liet hooren.

Wat zou ik aanvangen? Daar schoot mij iets te binnen, dat de listigheid der slangen mij ingaf, in het Evangelie, gelijk men weet, niet minder aanbevolen dan duivenopregtheid.

- ‘Joséphine, zei ik op eens, hebt gij ooit tot Maria gebeden?’
- - ‘Welzeker; maar hoe zoo, waarom vraagt u mij dat?’
- ‘Dan moet ik u zeggen, dat gij het nooit meer moogt doen; nooit meer, verstaat gij?’

- - ‘Waarom niet, waarom zou ik niet meer tot Maria mogen bidden?’
- ‘Wel, hoe zoudt gij Maria durven aanroepen, terwijl gijzelt een zondig en schandelijk leven leidt; denkt gij dat Maria u hooren wil, Maria die Gods wil liefhad en haar gemoed rein bewaarde van de wereld?’

Mijn list gelukte. Ik zag haar gelaat betrekken en sprak toen voort. Zij verzonk in gepeinzen en viel mij eensklaps in de rede.

- ‘Meneer, ik zal alles doen wat u mij zegt.’
- - ‘Dat hoop ik, Joséphine; vooreerst kunt gij bij ons blijven, wij zullen u wel kunnen gebruiken. Uw vader zal stellig antwoorden, reken daarop. Ik zal hem schrijven, dat gij bij mij zijt en den goeden weg op wilt.’

Joséphine bleef een week bij ons als dienstmaagd; getrouw verrigtte zij haar werk. Toen op een morgen bij onze huisgodsdienst de roerende psalm gelezen werd:

Gods offers zijn een gansch verbroken geest,
Door schuldbesef getroffen en verslagen....

zag ik een groote traan parelen in haar oog.
Haar vader evenwel stelde ons geduld voortdurend op

de proef. Wat mag de oorzaak wezen van zijn zwijgen? Niets minder dan onverschilligheid. Schaamtegevoel had Joséphine bewogen, mij haar waren naam te verbergen en dien van haar moeder op te geven. Mijne brieven konden dus niet te regt komen, want haar vader heette niet Meijer maar Monet. Eindelijk, nadat de brievenbestelder reeds zoovele brieven aan hetzelfde onbekende adres had ontvangen, toonde hij er een bijgeval aan iemand, die, met Monet bekend, zich den naam diens vrouw te binnen bragt. Nu was de zaak in orde. De vader had mijne letteren niet eer gelezen of de goede oude man kwam naar Leuven. Zijn eerste gang was naar het hospitaal, waar men hem eenvoudig van het vertrek zijner dochter verwittigde, zonder er bij te voegen waar zij gebleven was. Vol van hoop en vrees begaf hij zich vervolgens naar mijn woning. Toen hij mijn kamer binnentrad, schuwde hij bijna, mij naar zijn kind te vragen. Doch ik voorkwam hem met de blijde tijding en een oogenblik later lag Joséphine in de armen van haar vader.

De grijsaard kon niet spreken van aandoening. Hij ging zoo dicht mogelijk bij zijn dochter zitten, alsof hij bang was dat men hem zijn kind zou ontrooven. Hij liet haar hoofd rusten op zijn schouder en drukte haar hand en kuste haar voorhoofd en streeelde en liefkoosde haar en weende.

Nog dienzelfden dag reisden zij af. Hoe de oude man ons dankte. Hij zou den volgenden winter weêr

te Leuven komen en dan een groote ham voor ons medebrengen.

Intusschen hadden wij vreugd met de Engeltjens meê. Een zondares was gered.

Hoofdstuk XII.**Eudia.*****(Heldere Hemel.)***

Met Joséphine zijn wij weder te regt gekomen in het kleine huisjen van de Boogaerdenstraat. Klein was het van den beginne aan, maar nu ook te klein; God zij geloofd.

Had ik dan geen ruimte noodig om naar behooren te kruipen op handen en voeten, ten rijpaard voor mijn oudsten jongen, mijn Louis, een knaapjen van twee jaren met schitterende bruine oogen en een donkeren krullebol? Kleine huizen zijn bovendien zoo gehoorig; want, als ik mijn bruinoog schoone sprookjens verhaalde onder begeleiding der pianine, maakten wij geregeld het kleine schreeuwertjen wakker, dat juist zijne intreê in de wereld had gedaan onder den naam van Henri Daniël.

Wij verhuisden derhalve en deden een goede ruil: een

ruime suite beneden en boven een voorkamer, van waar wij het uitzigt hadden op aankomende en vertrekkende treinen, op het station en over het station henen op een reeks van heuvelen, fraai beplant.

De binnenkamer werd ons heiligdom, ik bedoel ons woonvertrek. Een donker behang, een breede schoorsteenmantel, welgevulde overgordijnen, een paar fauteuils, een portret van Goethe en als pendant - o dichter van het 'Ewig Weibliche'! - de Vierge de Madrid van Murillo met haar halve maan, en, zou ik u vergeten? mijn piano: het gaf de gezelligheid aan onze huiskamer, die niet te min zeer ongezellig ware geweest zonder nog iets.

Iets? -

Och, ik meen ook iemand, maar als ik nu in een gedrukt boek over die iemand sprak, zouden immers die haar kennen mij beschuldigen van de eenigste te zijn die haar niet kende.

Men sticht toch geen eerzuil voor het eerste lentezonnetjen, noch voor de avondstar, noch voor het lelietjen der dalen, noch voor den zomerregen, die drenkt het dorstig land.

Lees eens het Madeliefjen van Beets, aanschouw daarna Ary Scheffer's Reinen van harte, sla eindelijk de bladzijde op, waar geschreven staat: Zalig zijn de zachtmoedigen, en gij ontvangt den indruk, dien zij u geven zou.

Maar wie zij is? Gij zoudt zooveel kunnen vragen;

bijvoorbeeld, waarom ik het nooit koud heb in deze koude wereld; waarom ik zoo dikwijls droom van een glimlach en trouwe oogen; waarom een zachte stem, als vertroostende muziek, staêg door mijn woning ruischt; waarom ik zoo goed begrijp wat het zegt, een kind van God te wezen, vol van goedigheid, vol van blijdschap, vol van vrede?

Niet zoo onbescheiden! Louter om uw nieuwsgierigheid te voeden, jaag ik geen bos op twee wangen, waarvan de rozen nog niet verdwenen zijn, al heeft een drietal kleenen ze reeds met kusjens overladen; al werden ze reeds eens besproeid met tranen, zachte tranen om een zwak schepseltjen, dat Gods Engelen maar zouden opvoeden omdat het zoo zwak was.

Kom, treed het woonvertrek weder uit. Laat de geduldige moeder met haar vrolijke kinders aan boezem en knie er u niet bederven voor de werkelijkheid om u heen, waar gij toch niet dikwijls zooveel aardsche vreugd terugvindt, als waarvoor in mijn huiskamer God dagelijks gedankt wordt.

Hoofdstuk XIII.

Zonder Hope.

Ikzelf althans moet u weder een lijdensgeschiedenis verhalen. In het hospitaal, waarde poging om Joséphine te redden mij bragt, heb ik er het slot van gezien. Het is de geschiedenis van Louise d'Avédo.

Het leven van enkelen is als een roos die langzaam ontbladerd wordt. Waar de verdrukking geen lijdzaamheid werkt, werkt zij ook geen hope.

Louise, wier leven ik u in dit hoofdstuk schetse - wij beginnen met in de gedachte eenige jaren terug te gaan - telde naauwelijks achttien jaren toen zij, na haar vaders bankroet, plotseling uit Dublin te Brussel overgeplant en daar ter plaatse aan de edelmoedigheid eener tante aanbevolen werd, die haar pleegkind beter verzorgde dan begreep. Begrijp dan ook eens die gevatte, opgewondene, idealiseerende wezentjens, die een

geincarneerde glimlach schijnen, zoo als Louise: een fladderend vlindertjen, waarop niemand boos kon worden. Vroeg men haar wat zij uitvoerde, 'gelukkig zijn' was haar antwoord en gelukkig was zij, gelijk slechts zij het wezen kon; gelukkig, als ze zweefde in haar amazone langs de boulevards; als haar loge, elken avond in de opera, het mikpunt was van tallooze lorgnetten; gelukkig ook in de morgenuren of bij slecht weder, met harp en paneel, in haar grillig boudoir, waar men zich niet roeren kon zonder de buste van een of ander republikein omver te stooten. Want zij was een ultra-republikeine in haar hart, Louise.

Nog geen jaar had zij te Brussel doorgebracht, toen zij er in kennis kwam met Spaansche uitgewekenen: den graaf en de gravin d'Avédo, hun zoon Charski en Adonero, den factotum der familie, een dweependen demokraat, vast niet minder dan zijn meester. Kort na de kennismaking bezweek de graaf en zijn weduwe had nu het rijk alleen. Zij was een slimme en heerschzuchtige vrouw; intrigeeren haar lust. Dat zij niet veel kwaad stichtte, lag vooral aan den beperkten kring waarin zij zich bewoog. Louise vond het een zonderling drietal. De gravin maakte haar knorrig omdat zij zoo leelijk was. Charski, dom en driftig, liet haar volmaakt onverschillig, maar Adonero werd haar afgod, haar republikeinsche held.

Was het om h e m genoeg te doen, dat zij, dwaas en onervaren kind, eindelijk toegaf en den verliefden

Charski niet langer liet zuchten; was het om altijd met Adonero te zijn, dat zij waarlijk besloot Charski's vrouw te worden? Zij is het eer zij het weet. Het huwelijk, dacht ze, kon geen noemenswaarde verandering in haar leven brengen. Al haar impulsieën zou zij blijven opvolgen als voorheen. Wie zou haar ooit verhinderen te handelen naar den indruk van het oogenblik? Had men haar toen gezegd, dat het leven een strijd en ons egoïsme slechts zoo lang amusant is als elk het inwilligt - zij zou van al die wijsheid niets begrepen hebben. Zij was 'op de katechisatie' geweest en 'aangenomen,' wel zeker; niettemin was zij een tevreden heidinnetjen, dat in haar woordenboek het woord zelfverloochening maar niet kon vinden.

De gravin gaf gaarne haar toestemming tot het huwelijk en zij was op haar post. Op twee punten bleef haar diplomatie onafgebroken gerigt; zij moest Louise vernederen en in het hart van haar zoon de eerste plaats behouden. En nu begon het lieve leven: de dagelijksche plagerijen, de handige speldeprikjens, de vinnige woorden en bovenal het opwekken en voeden van Charki's jaloerschheid, die inderdaad opwekking noch voedsel noodig had. Doch wat deerde het Louise in den beginne! Adonero, haar republikeinsche held, - om zijn politieke gevoelens had de man zijn haardstede verlaten - Adonero, met zijn politieke confidenties, was haar toevlugt en haar troost. Het duurde lang eer zij iets van den toeleg der gravin bespeurde en het zou nog

langer duren eer zij er eenig belang in stelde, welke plaats zij bekleedde in hetgeen Charski zijn hart geliefde te noemen. Nog was Louise gelukkig. Zij behoefde zich om niemand te bekreunen.

Maar tegen den gestadigen regendrup is ook de harde steen niet bestand, en Louise's levensgeluk was ondermijnd voor zij het bemerkte. Toen zij het bemerkte, ontbrak het haar te veel aan zedelijke beginselen om door liefhebben en zachtmoedige volharding de moeielijkheden te boven te komen en de angels onschadelijk te maken, waarmede men haar pad had bezaaid. Haar opgeruimdheid begon te verflaauwen. Charski's hartstogtelijke liefde wekte bij haar louter weêrzin en hooghartige verachting. De fijne zetten van de gravin prikkelden haar wederwraak, waarin zij voor het eerst een zeker genoeg vond. Er kwam daarenboven moedersmart zonder moedervreugd. Haar eerste kind stierf in de geboorte. Het lijkjen wilde zij niet zien, doch toen het begraven was, gevoelde zij de teleurstelling. Toen sprak haar verbeelding van hetgeen zij had kunnen bezitten en haar eenzaamheid van hetgeen zij niet bezat. Die eenzaamheid viel haar dagelijks zwaarder. De republikeinsche uitboezemingen van Adonero konden haar niet meer troosten. Hij had het tooneel dezer wereld verlaten. Het was ten minste een kleine vergoeding, dat de gravin goed vond het nagenoeg tegelijkertijd met hem te doen. En Louise bleef met Charski alleen. Alleen met Charski! Al de idealen van haar jeugd waren in puinhopen veranderd en zij miste de ze-

delijke kracht om nieuwe idealen te scheppen. Het schrikkelijk spooksel der verveling begon te naderen. Het was er. Het vervolgde haar overal. Zoo kroop een tweetal jaren henen, waarin zij de uren telde, maar telde om een mistroostig hart te bekomen.

Toen scheen een afwisseling op handen, door Louise dubbel gewenscht, omdat de gebeurtenis die zij verwachtte haar welligt zou brengen waar geen klagt meer over de lippen komt. Doch neen, haar sombere hope werd niet vervuld. Integendeel: Louise is andermaal moeder en een levend kind drukt zij aan haar boezem, een dochtertjen, haar sprekend evenbeeld. Bloeiend groeit het op; de liefste rozen geurden op haar wangen; de zachtste zijde golfde langs haar kopjen. Louise gevoelt zich een ander mensch. Een nieuwe wereld gaat voor haar open. Eindelijk bezit zij dan hetgeen zij zoolang doch vruchteloos had gezocht. Andermaal is Louise bevredigd; zij behoeft zich om niemand te bekreunen, zij is zichzelf genoeg en dus gelukkig....

Tot dat zij op een nacht voor een kinderbedjen nederzat in sprakelooze smart. De gordijnen waren al dicht geschoven en de moeder weigerde getroost te worden omdat haar lieveling niet meer was.

De roos werd ontbladerd. Als de smart ons niet heiligt, rooft ze al de teederheid van ons hart. Met haar kind was voor Louise, het amusante egoïstjen van voorheen! alles gestorven. Nu weent zij niet meer. Zij kiest haar partij, zij is niet van plan meer, iets te ge-

voelen. Het noodlot mag haar nu geesselen zoo lang en waar het wil. Fier trotseert zij haar levensbestemming. Zou God haar dwarsboomen? 'Daar is geen God in den hemel, anders zou hij mij niet zooveel doen lijden,' in deze uitkomst: de eenige, die zij van haar lijden geleerd had, zoekt en vindt zij ten slotte haar kracht.

Waarom wordt de mensch, als de lijdensbeker overvloeit, dikwijls liever door een blind noodlot dan door een persoonlijk God ongelukkig gemaakt?

In dezen overspannen toestand - zeker niet getemperd door de omstandigheid, dat het overlijden van haar Tante aan Louise's finantieële hulpmiddelen een gevoeliligen slag toebragt - schreef zij een kort briefje aan den predikant van Leuven, waarin zij hem raadpleegde over de mogelijkheid van in den kring zijner gemeenteleden een plaats voor haar te vinden als Engelsche gouvernante. Hij zond een gunstig antwoord en kort daarop had Louise d'Avédo zich te Leuven gevestigd, belast met de opleiding van Captain Henderson's zestal.

De roos werd verder ontbladerd.

Captain Henderson is een groote, rossige man, de goedhartigheid in persoon, die zich met niets bemoeit en zijn tijd doorbrengt met jagen, rijden en visschen; zijn echtgenoot schoon als een beeld. Met neêrgeslagen oogen zit zij onbewegelijk neder onder haar zes ondeugende kinderen, die in vaders afwezigheid hun hart dubbel ophalen. Haar gelatenheid is een betere zaak waardig. Het menschelijk egoïsme is dus ook hier vertegen-

woordigd en wel op tweederlei wijze: bij Henderson door zoogenaamde goedhartigheid; bij zijn vrouw door interessante werkeloosheid.

Geen wonder, dat de echtgenooten van Louise's zielstoestand niets bemerkten. Zij behoorden tot die klasse van overgelukkige mensen, die het leven zoo aangenaam doorbrengen, omdat zij enkel de oppervlakte zien der dingen en allerminst ooit in het hart van den naaste lezen. Indien mevrouw Henderson iets van Louise's vertwijfeling had gehoord, 'horrid' zou zij eenige malen hebben gezegd, 'most horrid, shocking' en had Captain Henderson er iets van vernomen, hij had eenvoudig geantwoord: Nonsense, en uit het venster gekeken om te zien hoe de wind was. Overtuigd waren zij bovendien, dat onderhoorigen het nergens beter konden hebben dan in hun huis; ieder had er goed eten en drinken, ieder werd er ruim betaald en wat kan men in een ondergeschikte betrekking daarenboven wenschen.

Dagelijks trok Louise van haar kleine woning naar de Hendersons, en dagelijks viel die gang haar moeilijker, niet slechts omdat deze telkens wederkerende pligt, aantrekkelijk in den beginne, haar ras begon te verdrieten, maar ook vooral omdat zich bij haar reeds de eerste sporen begonnen te vertoonen van een kwaal, die een latere diagnose kanker in de maag heette. Vaak zonk ze inéén op een stoep, de handen wringend. Waar blijft Mevrouw d'Avédo, zei dan Henderson, die volstrekt niet begreep wat ter wereld iemand,

die goed betaald werd, verhinderen kon op zijn tijd aan zijn werk te zijn.

Weldra werden de lessen niet dan met tusschenpoozen voortgezet; eindelijk - toen de kwaal onverbiddelijk voortwoedde en steeds heviger lijden te weeg bragt - geheel gestaakt. De Hendersons braken de betrekking met de gouvernante voorloopig af, daar hun kroost natuurlijk niet zonder onderwijs kon blijven, maar wat dit zeide voor Charski en Louise, vermoeden wij ligt, die weten waarom het ongelukkig paar Brussel verlaten had. Al de voorwerpen van weelde werden ten minste langzamerhand verkocht; een voorraad die helaas! spoedig was uitgeput en het werd hun duidelijk, dat er tot een meer afdoende maatregel moest worden overgegaan.

Het werd namelijk Louise duidelijk, want aan Charski kon iets van dien aard nooit duidelijk worden. Louise zond hem dan naar Captain Henderson met het verzoek om een geldelijk voorschot, en na vele tegenstribbelingen is hij in het vertrek van den kaptein eindelijk aangeland. Charski, oorspronkelijk een Spanjaard, drukte zich slecht in het Fransch uit en Henderson sprak als Engelschman het Fransch weinig beter, en daar de beide heeren slechts een zeer geringe hoeveelheid verstand bijéén konden brengen; gelijk trouwens met meer 'heeren' het geval zou zijn geweest; was er veel tijd noodig eer zij begrepen waar het gesprek over liep. Een ongelukkig purisme van Charski verbeterde de zaak niet. Hij wist dat de tweede persoon van het enkelvoud in de Fransche conversatie

niet gebruikt wordt, anders dan bij groote gemeenzaamheid; toen Henderson dus gedurig sprak van 'le femme à toi,' verstoutte hij zich, een verbetering voor te stellen en zeide: à vous; waarop Henderson, die niet begreep dat deze interruptie een verbetering moest heeten, uitriep: à moi, my wife à moi, no, le femme à toi. Toen dit punt en dergelijke duisterheden eindelijk tot de noodige helderheid waren gebragt, kon Charski's verzoek ter tafel komen. Zijn pathos trof Henderson's goedhartigheid, en de kaptein ging over tot een voorschot belangrijk genoeg om -

Doch ik zal u zeggen waartoe Louise het voorschot verlangd had: voornamelijk om een kamer te kunnen nemen in het hospitaal, waar rust en goede verpleging haar lijden welligt verzachten zou.

Morgen zal zij gaan naar het groote huis en slapeloos wordt de laatste nacht in de kleine woning doorgebragt; een nacht van bitteren strijd; zij is echter niet bitter gestemd. Voor het eerst weent zij weder. Zij weent, gelijk een kind weent en gelijk het bij wijlen zoo goed doet te weenen. Moest het dan daartoe komen? Was dat het einde van een leven zoo rijk, zoo dichterblijk begonnen? Had zij daarvoor met vrijheid gedweept en van liefde gedroomd? Daarvoor het doek bezielde en de harp getokkeld? Was dat het leven? Een wandeling naar een sterfbed in het hospitaal, waar geen enkele bevriende hand haar de oogen zou sluiten!

Als een zachte daauw vielen op den atheïstischen ijs-

korst, die haar hart had om geven, deze tranen. De ijskorst ontgooide een weinig maar helaas! breken - neen. Als er een God in den hemel was, zou zij immers zooveel niet lijden! God mogt haar niet hinderen. Zij wilde vrij zijn.

De eerste dagen in het hospitaal waren dagen van verademing. Teeder was de oplettendheid en de zorg der pleegzusters. Er scheen werkelijk beterschap te komen.

De stilte der ziekekamer werd somtijds afgebroken door een bezoek van Charski, die, ontevreden met zijn eenzaam leven, onaangenamer was dan ooit en aan Louise de ligtzinnigheid verweet waarmede zij door alle weêr en wind naar de Hendersons plag te gaan; zoo had zij haar gezondheid, verzekerde hij met veel zelfvertrouwen, volkomen bedorven.

En de man had gelijk. Haar gezondheid was bedorven en voor goed. Ik zag haar enkele malen, maar als ik tot haar sprak, zoo als mijn hart mij ingaf te spreken, was haar eenig antwoord: ‘al wat gij zegt, is goed voor gelukkige menschen; ik ben ook godsdienstig geweest, toen ik gelukkig was; maar als men zooveel geleden heeft als ik, weet men wel wat meer.’

Reeds was haar levenseind te voorzien, doch Louise wilde er niet van hooren. Onafgebroken hield zij haar vingeren op haar pols, om te weten hoe ver haar levenskracht nog zou reiken. ‘Ik sterf niet,’ hoorde men haar zeggen, ‘als ik niet wil sterven.’ Haar geest, vroeger zoo vurig en onafhankelijk, was nog niet uitge-

doofd; en iederen dag werd de strijd tegen den dood hardnekkiger, totdat er niet meer werd gestreden. Op een vroegen morgen kwam juist de eerste zonnestraal door het venster toen zij ontsliep. Had haar hart, eer het ophield te kloppen, één lichtstraal van hope en vertroosting opgevangen? Veler leven eindigt met een vraagteeken.

De roos was ontbladerd.

Hoofdstuk XIV.**Getroost.**

Mijn laatste hoofdstuk is aandoenlijk genoeg, want lijden is eerst lijden als het voor ons zieleven onvruchtbaar blijft. Ik denk aan haar, van wie ik sprak, met diepe smart. Bij zulke teleurstellingen ontzinkt ons schier de moed, om in de heilige bediening voorttegaan. Laat mij dus uw oog op gelukkiger schouwspel rigten en uit het dagboek van een andere lijdereuse, voor wie het woord des Evangelies gezegend werd, een bladzijde mededeelen, die, neen! geen vertwijfeling ademt, maar verzoening en vrede. Dat geheimzinnig, hooger leven, dat, men weet niet hoe, in den menschelijken boezem ontkiemt, te kweeken, te koesteren, te bewaken en bij een vredige stervenssponde Hem, die er ons toe in staat stelde, als een geurig offer aan te bieden, met een hart vol van onuitsprekelijke dankbaarheid, is welligt het

schoonste voorregt, dat een mensch op aarde te beurt kan vallen en dat Gods goedheid den dienaar van het Evangelie gelukkig niet zelden verleent.

Ziehier mijn uittreksel. Dat het de slotsom behelst van een leven rijk aan beproevingen, blijkt uit den inhoud.

‘Ik las dezen morgen het bekende woord: wie achter mij wil komen enz. Het komt er niet slechts op aan, het kruis te dragen; het moet den Heiland achteraan gedragen worden; en dit heeft mij tot dusver te veel ontbroken. Ik heb veel geleden, dat is waar, maar ik heb van mijn lijden een martelaarschap gemaakt, ik heb er mij op verhoovaardigd, en het had mij toch behooren te vernederen. In mijne smarten heb ik mijzelve gezocht, in plaats van aan God, als de eenige Hem welbehagelijke offerhande, een hart op te dragen, onder zijn tucht verbroken en een geest, verslagen onder zijne kastijding. Wat heb ik nog weinig geleerd van zoovele ondervindingen! Heeft God mij meer dan anderen gewond, er viel dan zeker meer aardschgezindheid, meer ligtzinnigheid, meer zelfzucht in mijn hart uit te roeijen dan in het hart van anderen. En ik heb het niet begrepen. Het lijden, dat God mij in zijn liefde gaf, heb ik misbruikt om mij al meer en meer van Hem te verwijderen. Mijn zelfzucht werd er niet door gedood, maar gevoed; mijn ligtzinnigheid werd er niet door vernietigd maar bevorderd. Voor al de zonden, waarop zoovele kastijdingen mij wezen, had ik vergeving moeten zoeken aan de voeten van Christus en mij niet als een door lijden reeds ge-

adelde, maar als een door lijden nog te louteren ziel moeten beschouwen.

En wat heb ik mij bezig gehouden met mijn smart, als of zij mijn geest mogt vervullen. Neen, ik wil voortaan de smarten trachten te peilen, die de zonde der menschheid, die ook mijne zonde den Christus heeft aangedaan. Ik wil de tranen zien vloeijen van Hem, die zoo dikwijls de afkeerigen onder zijne vleugelen heeft willen vergaderen; ik wil de wonden aanschouwen, die onze overtredingen den Godmensch hebben geslagen. En Goddelijke Heiland, als gij mij verwaardigt, eenigzins uw kruis mede te dragen, o vervul dan mijn ziel met een onuitsprekelijke dankbaarheid voor zooveel liefde.

Zelfverloochening. Het kruis Hem achteraan te dragen! Nu zie ik wat dat woord beteekent. Heer, ik dank U dat Gij het mij eindelijk leerdet. Nu breng ik U niet meer den schat mijner moederlijke liefde, nu breng ik U niet meer mijne kinderen gewillig ten offer, nu breng ik U rajzelve, mijn hart, dat arglistig hart, dat altijd getracht heeft het doei van Uwe kastijdingen te verijdelen. Nu behoort mijn hart U toe; o neem het aan! Nu eerbiedig ik niet slechts Uwe leidingen, ik heb ze lief. Ik onderwerp mij niet meer aan Uw wil, ik ben eenswillend met U.

Welk een zaligheid met God eenswillend te zijn en het valt zoo moeielijk niet. Hoe heb ik mij vroeger nog kunnen onderwerpen aan een God, wiens liefde ik niet kende, wiens slaande hand ik slechts gevoelde, of van

wien ik slechts aannam, dat Hij liefde was, omdat het mij alzo was gepredikt. Thans gevoel ik zijn liefde, want ik houd het oog gevestigd op het kruis van Golgotha. Alzo, alzo heeft hij u liefgehad, mijn ziel. Hoe groot is die liefde! O laat mij de laatste dagen van een leven, dat ik veel te gedachteloos doorbragt, aan de overpeinzing van die liefde wijden. Zou die liefde nog grooter zijn dan mijn zelfzucht?

Ondeugend hart, waarom kost het u zooveel moeite, u te ontsluiten voor Hem, die alleen waardig is, ons geheele hart te bezitten? Neen, ik heb niet geleefd voor mijn God en voor mijn Heiland. Ik heb Hem de liefde niet gegeven, die ik mijn echtgenoot en mijn kinderen toegedragen heb. Wat was ik traag in het gebed en in de overdenking van het Evangelie. Al las ik den Bijbel, ik las dien niet gelijk het kind den brief verslindt van zijn vader. Ik werd er niet door verplaatst bij Hem, die voor ons mensch werd en wiens menschelijk hart voor ons in zijn boezem klopte. Ik werd er niet door opgewekt om een naauwe persoonlijke betrekking te onderhouden met den Heiland. Hij stond daar voor mij als een heilige, als de volmaakte Zoon van God, maar niet als mijn vriend, niet als mijn broeder. Welk een afstand scheidde mij niet van Hem. O had ik geleefd in de dagen zijner omwandeling op aarde, ik ware niet als Johannes nedergezonden aan zijn boezem; welligt had hij mij weenend aangezien, als dien ongelukkige, die niet verre was van het ko-

ningrijk der Hemelen, maar den beslissenden stap nog niet kon wagen.

Wist ik niet, dat hij mij aanneemt in genade en een vriend is van zondaren, ik zou thans te beschaamd zijn om de oogen tot Hem op te heffen; ik zou mij naauwelijks onder zijne discipelen, veel minder onder zijne vrienden durven tellen. Wel gevoel ik mij de minste van allen. Hoe goed is het, alleen op zijne genade te vertrouwen; hoe zalig, mij als een kind diep afhankelijk te gevoelen van zijne liefde, en mij geloovig te stellen onder zijne zegenende handen. Ja, ik durf tot U komen. Ik weet, dat gij mij geen enkel verwijt zult doen over mijn koelheid, over mijn traagheid in het komen tot U. Gij zijt niets dan liefde, niets dan vergevende goedheid.

Neen, ik zal Uwe armen niet langer vruchteloos laten openstaan. Laat mij bij U blijven. Bloedende van de doornen des levens en door schuldgevoel verbrijzeld, rust ik eenmaal uit aan Uw boezem, trouwe Herder! En om nooit weer van U te scheiden.'

Haar, die zoo dacht, is het kruis reeds van de schouders genomen. Voor mij staat zij in de wolke der getuigen, die den God aller vertroosting zegenend omgeven.

Hoofdstuk XV.

Anglicana en Catholica.

Ik heb een nieuws te melden, en ik weet niet, welk een indruk het maken zal: mijn verblijf te Leuven, waarvan ik in dit boekjen mijn vrienden het een en ander mededeelde, zal niet lang meer duren. Omstreeks het tijdstip, waartoe ik nu met mijn verhaal genaderd ben, - want het dagboek met die schoone bladzijde kreeg ik te zien weinige maanden nadat ik de gouvernante der Hendersons in het hospitaal had bezocht, en haar briefjen werd door mij ontvangen, juist toen ik mijn nieuwe huis had betrokken - omstreeks het tijdstip dan, waartoe ik nu met mijn verhaal genaderd ben, kwamen er beroepen en geruchten van beroepen, waarvan het eindelijk gevolg wel te voorzien was. Veel heb ik dus niet meer. Doch zie hier nog - tot knoop in mijn verhalensnoer, opdat het niet uit elkander valle -

een reeks van tafereeltjens, die u eerst iets laat zien zoowel van Engelsch formalisme en Roomsche piëteit als van Engelsche piëteit en Roomsch indifferentisme, en sluit met een kijkjen op de bruiloft van Paul Crane en Mary Middleton.

De volgende schets - vier hoofdstukjens omvat ze en dan neem ik weldra afscheid - moet dus het een en ander teruggeven van hetgeen ik omtrent menschelijke karakters en toestanden heb ervaren.

- 't Is goedkoop wonen te Leuven.'

- - 'Bijzonder, Meneer Middleton' (Old Mr. Middleton had zich namelijk juist te Leuven gevestigd, en de predikant der plaats maakte hem zijn eerste visite; hij vond vader, moeder en jongste dochter bij elkander.)

- 't Is te Leuven goêkooper dan te Mechelen.'

- - 'Inderdaad, Mr. Middleton.'

- 'Ik heb tien jaar te Mechelen gewoond; de boter was er goed, anders waren we er ook zoo lang niet gebleven. 't Is lastig, dokter (min beschaafde Engelschen - men herkent ze er aan - geven den gepromoveerden predikant altijd dezen titel zonder vermelding van zijn naam), 't is lastig, dokter, dat de menschen hier geen Engelsch spreken; ik heb van morgen den timmerman gehad; als de domoor iets van mij begrepen heeft!'

- - 'Ik kan begrijpen, dat het lastig voor u is, maar Vlaamsch is de taal van het land.'

- ‘Nonsense, de taal van het land. Er komen hier zooveel Engelschen; ze leven van ons en dan verstaan ze nog niet eens het Engelsch..... A propos, dokter, je wou me laatst voorstellen in je club; maar ik heb hier zoo iets gezien van de *Independance* en de *Precurseur*. Wat een smerige kleine blaadjens; dan moet je bij ons komen. De *Times*, dokter, dat 's een courant. Wel, lieve hemel, ik heb laatst eens voor de aardigheid geteld hoeveel letters er door de bank iederen dag in de *Times* staan. Wacht, ik heb het nog opgeschreven. Mary krijg het eens uit mijn cassette.’

- - - ‘Papatjen lief, dat kan dominé immers niets schelen.’

- ‘Wel, dat is er een, ge hebt het zeker op een briefje, wat den man schelen kan of niet. De dokter spreekt Engelsch als de beste en hij zou niet om de *Times*, newspaper, geven.... Zoo zijn die meisjes; de meisjes weten tegenwoordig alles. Een sigaar, dokter? Ik ben blij van je kennis te maken.’

- - - ‘Papa, u praat altijd zelf,’ viel Mary weêr in de rede, waarop vader Middleton hartelijk begon te lachen, als vond hij de opmerking over zijn flux de bouche nog al vleijend.

- ‘Ja, ging hij voort, ik mag graag eens praten; zie je, dokter, wij zien geen menschen, want ik houd er niet van. Ik zeg de dingen zoo als ik ze meen. Maar als je zoo eens komt, dokter, zoo 's avonds op de thee....’

- - 'Dat zal mij zeer aangenaam zijn, meneer,' veroorloofde de predikant zich te verzekeren; en zijn frase, hij sprak Engelsch, eindigde dus met Sir, waarop Mevrouw Middleton aanmerkte:

- - - - 'Wij zeggen niet S i r , Dokter, de meiden zeggen Sir en de knechts zeggen Sir, maar wij zeggen Mr. so and so of Captain so and so of Dr. so and so enz., maar nooit Sir; men zal bijvoorbeeld Sir zeggen in een diligence of in een spoortrein of in een omnibus tegen iemand, dien men niet kent; vraag excuus, dat ik u in de rede ben gevallen.'

- - 'Dank u, Mevrouw, ik zal nog wel meer fouten in uw taal maken, ik hoop dat u mij nooit zal sparen.'

- - - - 'Ik gaf mij nog al veel moeite voor de talen, dokter; dat is altijd mijn liefhebberij geweest. Ik heb in mijn kamer zeven Nieuw-Testamenten, een engelsch, een fransch, een duitsch, een vlaamsch, een italiaansch, een spaansch en een portugeesch Nieuw-Testament....'

- - - 'Daar is Mama weêr op haar stokpaardjen,' riep Mary.

- - - - '.... Alle morgens lees ik een gedeelte van een hoofdstuk in die zeven talen; zoo kan ik zien, welke vertaling het krachtigst is. Ik vind soms de fransche vertaling veel beter. Daar hebt gij bijv. het engelsche woord probably, daar zeggen de Franschen voor vreesembibblemont.'

- - 'Hoe bedoelt u, Mevrouw?'

- - - - 'Vree-sem-*bibblemont*. In het duitsch noemen ze het *weerscheinlich*' (Ter verduidelijking schreef Mevrouw Middleton op een stuk papier: *vraisemblablement* en *wahrscheinlich*).

Mary zat achter haar zakdoek te lachen.

- - - - 'En 't duitsch is zulk een schoone taal om in te zingen,' ging Mevrouw Middleton *imperturbibblemont* voort; 'ik zal u eens iets laten hooren'

Zij trad naar de piano en liep haar repertorie langzaam door. Vader Middleton kon dus weder aan het woord komen; ofschoon hij nog een oogenblik werd opgehouden door zijn oudste dochter, Augusta, die, van een wandeling teruggekeerd, zonder een geluid te geven, met een kleine buiging van het hoofd en terwijl de oogen zich even sloten, haar entrée de chambre maakte. Zij klopt Mary even op haar schouder, drukt haar een kus op het voorhoofd, en neemt plaats. Vader Middleton kwam eindelijk aan het woord en, terwijl hij doorredeneerde, hoorde men gedurig van Mevrouw Middleton het aandoenlijk refrein:

'Und weinend sehn ish mish nash dish!...'

Het werd nu tijd voor den 'dokter' om Augusta eens aan te spreken.

- 'Het was goed weêr voor een wandeling van daag.'

- - 'Overheerlijk. 't Is zoo hartverheffend. Ik hoop dat u ook veel van wandelen houdt,' antwoordde Augusta.

- 'k Heb er helaas niet veel tijd voor.'

- - 'Nee, dat wil ik wel gelooven. Uw betrekking rooft ongetwijfeld uw geheelen dag; 't is wel een zeer moeilijke, maar toch ook een overheerlijke betrekking: de herder te zijn van een gemeente en overal hoop en troost aan te bieden. o Ik heb zulk een bewondering voor uw ambt. Dan smaakt men eerst regt zelfvoldoening, als men zoo geheel voor anderen leven mag. Het is wezenlijk een voorregt, predikant te zijn.'

- 'Ik heb ten minste nog geen berouw, dat ik het geworden ben.'

- - 'En dan vooral in een Roomsche-Catholiek land. U is zeker altijd bezig met de dwalingen der Papisten te wederleggen. Het is mij een gedurig lijden, in zulk een bijgeloovige stad te wonen; wil u dat wel gelooven? Ik kan er soms zoo akelig van zijn, als ik de menschen hier naar hun kerk zie gaan. 't Is misschien niet goed dat ik het zeg, maar de priesters... kunnen zij het meenen? Zij maken mij het effect van huichelaars. Hoe kan iemand ter goeder trouw dwalingen verkondigen. Ziet u, dat is het wat ik mij altijd afvraag.'

- 'Ik kan uwe opinie niet deelen. Ik heb nog geen reden gevonden om de opregtheid der Roomsche-geestelijkheid in twijfel te trekken.'

- - 'Nee, dat weet ik wel. Ik heb al hooren vertellen dat u Katholieke tendentiën heeft. Ik zal het u maar ronduit zeggen. Och, als u in Engeland was geweest, dan zouden u de oogen wel open zijn gegaan.'

Het voegt mij natuurlijk niet, u lessen te geven, maar u kunt waarlijk de Katholieken niet genoeg doen gevoelen, dat zij in de duisternis wandelen. Als u mijne zwakke krachten kan gebruiken, wil ik u met plezier de behulpzame hand bieden. Ik zou zoo gaarne een zondagschool oprigten voor Roomsche-Katholieke kinderen. Dat is het eenige, wat ik voor deze verdwaalden kan doen. Ik plag vroeger in Engeland veel de armen te bezoeken, ook met het doel om hun eenige materiële ondersteuning te verschaffen, maar daar ben ik hier en principe tegen. Ik geloof niet, dat men aan de ongeloofigen het aardsche brood mag geven voor het hemelsche. Want, wie weet of niet juist de armoede in de hand der voorzienigheid een gezegend middel kan zijn om hen naar het ééne noodige te leeren vragen. Het spreekt van zelf, dat ik wel eens, als ondanks mijn beginsel, van dezen regel afwijk, maar over het algemeen, als ze bijvoorbeeld aan onze deur komen vragen, geef ik hun een traktaatje, opdat zij leeren zouden, eerst het koninkrijk der Hemelen te zoeken.

- 'Dat vind ik nog al hard.'

-- 'Ja, ik geef het u toe, het klinkt hard, maar ik geloof dat het beter is. In het Evangelie lezen wij ook dat de Zaligmaker den geraakte eerst zijn zonden vergeeft, voor Hij hem geneest.'

- 'Maar Hij genas hem dan toch.'

-- 'Ja, dokter, hij genas hem, maar zou u niet denken dat die genezing gevolgd is, minder om den ge-

raakte dan ter wille van de ongeloovige fariseën; het is mij altijd zoo voorgekomen; mij dunkt, dat is zoo duidelijk uit het verband...'

Het gesprek werd hier afgebroken; want Mr. Middleton had niet onduidelijk te kennen gegeven, dat hij naar zijn thee verlangde; de predikant maakte dus zijn compliment en vertrok.

Beneden stond de theetafel reeds gedekt; de zilveren trekpots en de sandwiches en de jelly er op; de familie Middleton zat er weldra om heen.

- 'Ik vind onzen dominé wel een man om eens thee bij mij te komen drinken,' zoo luidde de ongewone uitboezeming van den Heer Middleton.

-- 'Délicieus, vadertjen, antwoordde Mary, maar dan moet hij niet alleen komen, een dominé alleen een heelen avond, dat is niet uit te houden.'

--- 'Mary, Mary!'

-- 'Ja Augusta, ik ben zoo vroom niet als gij, dat weet ik wel, ik kan niet den heelen avond met een dominé praten.'

--- 'Lieve, zei Augusta weder, men moet altijd ernstig zijn, en de geestelijken zijn de dienaars van het Woord.'

- 'Maar wie zoudt gij er dan wel bij willen hebben, vroeg vader Middleton.'

-- 'Wel Papa, wij moeten luitenant de Fallis, onzen buurman, die hier voorleden week een visite heeft

gemaakt, toch eens een beleefdheid aandoen; de man is voor ons zoo vriendelijk geweest toen wij hier kwamen.'

Dit denkbeeld wekte algemeen bevreemding, afkeuring, ja verontwaardiging. Hoe haalde Mary het in haar hoofd. Zulk een vreemde snoeshaan, en dan een Katholiek, en een militair; en de man zei ieder oogenblik *mondieu!*

Doch voor Mary's alvermogen moest in het eind toch alles zwichten. Vader Middleton maakte zich ontzettend driftig en gaf toen natuurlijk toe.

Het avondjen zal dus plaats grijpen. Eenige dagen later is de invitatie al uitgevaardigd, de officiële althans. Mary had er zich in stilte nog ééne voorbehouden, waarvan de bevoegde autoriteit eerst verwittigd zou worden als zij reeds geschied was. De Fallis, wij zullen straks zijn kennis maken, was met de invitatie bijzonder in zijn schik en beduidde aan zijne lieve vrouw, dat zij het evenzeer moest wezen; dominé en echtgenooten zouden ook van de partij zijn, en - Mary's list was gelukt - haar nieuwe vriendin Mathilde zou insgelijks komen.

- 'Vadertjen, wil je nu je Mary eens heel gelukkig maken,' luidde Mary's vraag, aan den morgen van den dag, waarop het avondjen volgen zou.

- - 'Kind, wacht een oogenblikken, dat gordijn hangt van daag weêr zoo scheef, ik moet er even bij klimmen. Help mij de leer eens naar boven dragen.'

Mary gehoorzaamde zeer gewillig om vader in een

goede stemming te brengen. De leer werd tegen het raam geplaatst. Middleton klom er op en begon te kloppen. De positie beviel Mary nog al. Nu zij haar vader niet onmiddellijk voor zich had, kon zij hem gemakkelijker zeggen, wat haar op het hart lag.

Toen het kloppen eenige oogenblikken ophield, hernam zij weêr:

- ‘Vadertjen, wil je nu je Mary eens heel gelukkig maken?’

- - ‘Nu, wat is er weêr aan de hand?’

- ‘U weet, dat wij van avond twee Roomschen hebben, den luitenant en mijn vrindinnetjen Mathilde; als wij aan tafel gaan, dan moest u dus voor dezen keer niet hardop bidden.’

Vader Middleton viel bijna van de leer van schrik. Rood als een calkoensche haan, bulderde hij van zijn verheven standpunt:

- - ‘Wat; voor den dit en dat, ik van avond niet bidden, ik zal bidden al was de duvel in de kamer. Loop rondom met je papen, wat doe je ze in mijn huis te halen, niet bidden, een mooie historie!’

De soirée nam eindelijk een aanvang. Al de genoodigden hadden woord gehouden. De Fallis was de held van het feest, keurig op zijn Fransch en onuitputtelijk in anecdoten; ook bezat Mathilde de gaaf der repartie in ruime mate. In het begin van den avond maakte zij er evenwel meer gebruik van dan tegen het eind; want de Fallis werd nog al profaan. Zijn verhalen liepen ten

laatste uitsluitend over priesters en nonnetjens. Wist hij niet de *chronique scandaleuse* van de geheele geestelijke wereld? Mathilde kreeg kleur op kleur.

- ‘Meneer de luitenant, ik vind u een naren man, viel Mary in, als u niet ophoudt, dan zingt Mathilde geen noot van avond.’

De Fallis nam weder een plegtig gezicht aan, stak een paar vingers in het derde knoopsgat en debiteerde een fraaijen Franschen volzin, waarbij Mathilde onwederstaanbaar uitgenoodigd werd om zich toch te laten hooren; en tegelijk drong hij er bij Mevrouw Middleton op aan, dat ook zij zich niet onttrekken zou.

- ‘Ik ben nog volstrekt niet e n v e i n e , gaf Mathilde ten antwoord; het zal straks wel komen. Praat jelui nog maar wat door. Hoe minder gij u met mij bemoeit, hoe gauwer ik klaar ben.’ En zij trok Mary meê naar den sofa.

De Fallis profiteerde van het uitstel om den predikant aan te klampen; zij waren spoedig fluisterend in gesprek.

- ‘t Is een ongeloovige man, zeî Mathilde, toen zij op den sofa plaats genomen had. 't Is een ongeloovige man, Mary, ik vind hem niets aangenaam. Hij spot met alles; je moet mij nooit meer met hem vragen, ik kom veel liever alleen bij je. Hoe kom je toch aan dien de Fallis?’

- - ‘Mathilde, ik wist heusch niet, dat hij zoo was. Tegen mij heeft hij nooit zoo gesproken. Hij is nooit anders dan heel beleefd tegen mij geweest.’

- 'o Ik zeg ook niet over zijn beleefdheid; hij heeft mij niet beledigd; hij heeft mij, ik zou haast zeggen, bedroefd; dat dan nog eerder, maar dat meen ik niet. Ik meen, dat het zoo verschrikkelijk is, dat de man geen godsdienst heeft voor zijn hart.'

- - 'Wel, Mathilde hoe weet ge dat? Daar zou ik nooit op gekomen zijn.'

- 'Och, dat kan ik wel merken; hij maakt alles belachelijk, en dat terwijl de Protestantsche predikant er bij is.'

- - 'Nu; het is dan ook nog al eens heel raar, niet? Toen wij te Mechelen woonden, hebben we dikwijls zulke wonderlijke dingen gezien. Maar laten wij in 's hemels naam toch daar niet over spreken. Ik houd niets van godsdienstige dingen; ik vind ze vervelend; ziet gij, ik vind dat alles wat van de godsdienst is veel te lang duurt.'

- 'Hoe is het mogelijk, Mary? En 't is voor mij mijn lust en mijn leven, maar ik kan 't mij wel begrijpen. Als je Katholiek was, dan zou je er wel anders over denken. o Mary als je Katholiek was; ik kan het mij niet voorstellen, je zou zoo gelukkig zijn.'

- - 'Kom, malle meid, ik zal aan Papa vertellen dat je me bekeeren wil, dan jaagt hij je weg, hoor. Zing liever eens wat.'

Metéén stond Mary op en liep zij naar de piano. In 't voorbijgaan sloeg zij de Fallis met een tip van haar zakdoek op zijn schouder en reeds zat zij op den taboeret

om Mathilde te begeleiden, eer de Fallis gevraagd had, waarmee hij die kastijding had verdiend.

- - 'Het spijt mij, dat u hier is.'

- - - 'Mademoiselle!'

Mary draaide even rond op haar taboeret om het gezicht naar het gezelschap te keeren en ging toen voort:

- - 'Mathilde zegt, dat u een ongeloovige man is en houd u nu maar stil, want ze zal wat voor ons zingen, en dat zal ten minste stichtelijker zijn dan al die profane anecdotes.'

De ijdelheid van de Fallis was in zeer lang niet zoo gestreeld geworden. Hij vond Mary 'adorable', maar zijn repliek moest hij binnenhouden, want de eerste akkoorden van het accompagnement waren reeds aangeslagen.

Mathilde zong, magtig en teeder. Haar stem was een contre-alt, zoo diep, zoo trillend, zoo aangrijpend! Ieder zweeg, ook nog toen zij reeds naar de sofa was teruggekeerd. Zelfs Mary was stil. De Fallis snikte van tijd tot tijd en bragt zijn zakdoek voor de oogen, hij nam ten slotte plaats op de sofa naast Mathilde en fluisterde haar in het oor:

- 'Ik geloof dat ik met u zou kunnen bidden; want gij kent mij nog niet, waarlijk niet.'

Slechts één was niet geroerd. 't Was Augusta aan te zien, dat zij door Mathilde's gezang slechts half gesticht was. Geen wonder; Mathilde had o.a. een Ave Maria gezongen.

- 'Hoe vindt u die afgoderij, vroeg zij den "dok-

ter,” ik heb mijne ooren dicht gehouden toen ik het merkte. Ik vind het heusch iets naars, dat dit in ons huis gebeurd is.’

- - ‘Ik zou mij daar nu niet zoo aan ergeren, antwoordde de predikant, het werd zoo geloovig gezongen, dat...’

- ‘Geloovig? vraag excuus, dat ik u in de rede val. U kan 't niet meenen, A - ve - Ma - ri - a - ge - loo - vig?’

‘De laatste woorden werden niet zoo zacht uitgesproken of Mathilde moest bemerken wat er gaande was.

- ‘Beviel u, vroeg ze Augusta, beviel u dat Ave Maria niet?’

Augusta was door deze openhartige vraag wel eenigzins uit het veld geslagen en kortaf gaf zij ten antwoord:

- - ‘Neen, het beviel mij niets, ik aanbid God, maar Maria, die aanbid ik niet.’

- ‘Och arme blinde, was het antwoord van Mathilde, arme blinde, als uw hart...’

- - - ‘Lieve menschen, houdt toch op, viel Mary in, gij Mathilde wordt nooit protestantsch, en Augusta wordt nooit roomsch, al praat jelui den heelen nacht door. Mary, zing liever nog eens wat, toe, nog een keer je o casta diva uit de Norma, dat 's mijn favoriet.’

- ‘Dat 's goed, Mary, maar je mag 't niet zoo litzinnig zeggen.’

En nog eens weerklonk haar gevoelvolle zang door het vertrek, waar de diepste stilte heerschte.

Toen ze ophield, begon natuurlijk weder langzamerhand het gegons der conversatie en het duurde voort tot aan het einde der soirée. Vader Middleton brak het niet af door zijn gebed. Hij was veel te confuus, to s a y g r a c e overluid en in tegenwoordigheid van zoo vele vreemden; doch hij maakte zijn vrouw en zichzelf wijs, dat hij het liet om Mary plezier te doen. Zoo liep het avondjen naar aller genoegen af en Mathilde nam afscheid van Mary met de woorden:

- ‘Nu tot morgen. Om twee uur kom ik u afhalen.’
- - ‘Adieu Mathilde, riep zij haar nog toe, droom niet van een klooster, hoor!’

Het is Augusta niet ontgaan, dat Mathilde haar muziek op de piano heeft laten liggen. Den volgenden morgen na het ontbijt sluipt ze in den salon, haalt het Ave Maria voor den dag en schrijft er op met groote letters: Exodus XX vs. 3: Gy en suit geen andere goden voor mijn aangesichte hebben.

De klok wijst kwart voor tweeën. Mary loopt ongeduldig in den gang heen en weder:

‘Als Mathilde het maar niet vergeet’, zegt zij bij zich zelve.

Klokke twee belde Mathilde. Mary deed haar zelf open en de beide vriendinnen waren dus in een oogwenk op straat.

- ‘Ik vind het heerlijk, Mathilde, dat gij mij bij

hem wilt brengen. Gij kunt u niet begrijpen, hoe vervelend het 't huis is. Een ding spijt mij maar, dat het nu zoo ijsselijk gaauw op gisteren komt. Dan is de koek in eens op. Ik heb zoo graag iets in het vooruitzicht.'

- - 'Mary, zal je nu niet te druk bij hem praten, want hij is heel zwak en als er veel bij zijn bed gesproken wordt, dan wordt hij zoo vermoeid, dat hij er 's nachts niet van slapen kan.'

- 'Neen, ik beloof het je, maar zeg eens Mathilde, wat zei de Fallis toch tegen je, toen hij naast je kwam zitten op den kanapé, gister avond?'

- - 'Ik zal het je later wel eens zeggen; ik heb nu wezenlijk nog al moed op hem; ik geloof toch, dat hij een gevoelig hart heeft; toen ik gezongen had, kon hij bijna niet spreken van aandoening.'

- 'Nu, dan ben je toch wat bekeerd op het punt van de Fallis. Mathilde, heb je dikwijls met hem gespeeld en gezongen op concerten?'

- - 'Met Raston, meen je, o ja heel dikwijls; ach hij is zoo door en door goed; ik heb zoo'n innig medelijden met hem.'

Raston heette de kranke, dien de beide vriendinnen zouden bezoeken; zij waren weldra de muziekwinkel van zijn vader binnengetreden en doorgegaan, en aangeland in de ziekekamer.

De lijder schijnt ouder dan hij is, maar hij heeft ook geen jeugd gehad. Is het niet meestal reeds genoeg kunstenaar te zijn om te lijden?

En kunstenaar was hij in den vollen zin des woords, Jean Raston. Zijn vader, de eerste viool in de kathedraal, had hem in den aanvang onderwijs gegeven, doch zich spoedig door zijn zoon overtroffen gezien. De stralenkrans der glorie had reeds geschitterd om het hoofd van den jongeling. En wel had hij al de bezieling van zijn muziekaal genie en al zijn eerzucht noodig gehad om zich, bleek en uitgeput nog eer hij begon, naar het concert te slepen; maar, was het concert eens aangevangen en daverden de toejuichingen voor zijn juist en teêrgevoelig spel, dan had de bleekheid van het gelaat altijd plaats gemaakt voor een hoog roode kleur, droeven weêrschijn van het noodlottig vuur, dat inwendig smeulde.

Hij ligt op het ziekbed te weenen. ‘Wilt gij den tijd niet wat korten met uw viool’, vraagt hem zijn moeder wel driemaal in de week. ‘Neen moeder,’ luidde dan telkens zijn aandoenlijk antwoord, ‘want, als ik op mijn bed speel, mogt ik mij eens een verkeerde houding en daardoor een verkeerde beweging aanwennen.’ Zoo antwoordde hij bedaard, maar van binnen bezweek dan zijn hart, want groot was de strijd, dien moeders vraag bij hem opwekte.

Mary en Mathilde zijn nu naast het ziekbed neêrgezeten.

- ‘Ik breng u een vriendin, Raston, die veel van muziek houdt. Zij stelt veel belang in u, want ik heb haar het een en ander van u verteld; en zij heeft gezegd, dat ik gerust mijn gang kan gaan. Kom, laat

ik u eens iets voorlezen. - Waar is uw Thomas à Kempis?’

Er werd aan de deur getikt.

- - ‘Geef belet, Mathilde,’ fluisterde Raston, maar de order kwam te laat, de deur ging open; niet zeer wijd evenwel. Iemand stak er het hoofd even door en zei: ‘zoo; nu ik wacht wel in den winkel, ik heb den tijd.’ De deur werd gesloten.

- - ‘t Is Paul, hij zal niet weggaan; wil je nu wat lezen, Mathilde?’

Mathilde las een paar schoone bladzijden en een gebed voor uit de *n a v o l g i n g* van Christus.

- - ‘Mathilde, hernam Raston, wilt gij nu vragen of hij even binnen komt.’

- - - ‘Hoe gaat het van daag’, vroeg de ons nog onbekende, toen hij in het vertrek was en aan de andere zijde van het ledekant plaats genomen had.’

- - - ‘Wel Paul, ik ga hard achteruit, maar nu ben ik weêr wat opgefleurd door mijn zuster van liefdadigheid.’

- - - ‘Zoo’, kwam er met een zware stem, het eigendom van een grooten, breedgeschouderden jongman, met krullend haar, niet al te donker en niet al te blond, een rond, frisch gezicht, met levendige blauwe oogen; de fijne mond meldde eenige ironie, doch het breed en eenigzins overhangend voorhoofd, vrolijkheid en zachtheid: het geheel humor van de echte soort.

- - ‘Kent gij wel, Paul, (Paul Crane was zijn naam voluit) kent gij wel de *i m i t a t i e* van Thomas à Kempis?’

- - - 'Neen', antwoordde de zware stem met een diepe zucht.
- - 'Paul, 't is goed dat je weêr eens bij mij komt. Soms zou ik denken, dat je mij vergeet.'
- - - 'Zou je, nu dat laat zich begrijpen. De dagen vallen je wat lang, vrind.'
- Allen zwegen wel drie minuten achteréén.
- En waarom zweeg Mary ook? Zij kon hare oogen niet afhouden van den vreemdeling, tenzij als Paul haar fixeerde; dan voelde zij, dat hij haar fixeerde.
- De vreemdeling zat op zijn nagels te kijken en vroeg eindelijk, weêr met een diepe zucht:
- 'Gaat het niet vooruit, Raston?'
- - 'Neen, Paul, niet veel.'
- 'Zoo, gaat het niet vooruit.' Nu ik kom later wel eens terug. En, na een lange tusschenpooze voegde hij er bij: - 'Vaarwel, heb het goed.' Een kleine hoofdknik was zijn compliment aan de dames en hij vertrok.
- 'Wat was hij van daag weêr vervelend', merkte Mathilde aan.
- - 'Hoe kan je 't zeggen, zeî Mary, ik heb nog nooit zoo'n gezigt gezien.'
- 'Hij zegt geen woord,' vervolgde Mathilde.
- - 'Wat? Hij zegt geen woord? Hij behoeft niets te zeggen. Alles aan hem spreekt. Zijn oogen spreken, zijn handen spreken, zijn voorhoofd spreekt, ik wist

maar niet, hoe ik alles op eens verstaan zou. Meneer Raston, komt hij dikwijls bij u?’

- - - ‘Niet zoo dikwijls als ik zou wenschen.’

- - ‘Dan hebt gij graag, dat hij komt.’

- - - ‘Ja, 't is vreemd, niet waar? Hij kan hier een uur zitten, zonder dat er iets uit zijn mond komt, als ja en neen, en toch ben ik al beter als hij maar binnen komt, als ik zijn gezigt maar zie. 't Is een rare, en daar is toch bijna niemand, daar ik zooveel van hou, als van hem.’

Het gesprek liep verder nog een geruimen tijd over andere onderwerpen. De beide vriendinnen namen ten slotte afscheid en gingen elk haars weegs naar huis. In de nabijheid van haar woning kwam Mary toevallig Paul Crane tegen.

‘Wat is dat?’ dacht zij eensklaps bij zichzelf en riep zij bijna overluid, ‘ach, als 't maar geene gevolgen heeft gehad; wie weet of het kind niet weêr is ingestort.’

Mary zag namelijk de dokterskoets voor de deur van de Fallis staan, en zij wist, dat het viejarig knaapjen van den luitenant voor eenige weken ziek was geweest. Met geweld belde zij aan.

- ‘Is het kind dood?’

- - ‘Wel neen, jufvrouw, het kind is spring levendig. Hoe komt u daaraan?’ Was het antwoord van de gediensstige.

- ‘Zoo, dan is het goed.’

Mary was de aanleiding van haar schrik reeds vergeten

en het viel haar dus niet in, te vragen waarom de dokterskoets dan eigenlijk wel voor de deur stond. In haar vreugde over de goede tijding omtrent het kind was zij naar huis gelopen en reeds en déshabillé toen haar onnadenkendheid haar inviel. Niettegenstaande het ongunstig seizoen, het was Oktober, schoof zij het raam open om te zien of de koets al weggereden was.

Doch neen; nog stond de koets er en Mary lag uit het raam te kijken, een half uur lang. Wij kunnen echter van de straat af wel zien, dat zij niet meer denkt aan de dokterskoets maar aan iets anders; eindelijk schoof zij het raam weder dicht en zeide bij zichzelf: 'waarom die Crane mij toch zoo fixeerde; ik had toch niets bijzonders aan', en voor alle zekerheid zag zij eens even in den spiegel.

Was de jonge vriendschap al verouderd? Kon Mary niet eens meer naar de Fallis gaan om te vernemen, dat zijn vrouw plotseling hevig ongesteld was geworden, zoodat men het ergste reeds begon te vreezen.

Mathilde daarentegen vergat hare oude vrienden niet. Zij bleef den zieken kunstenaar trouw bezoeken en las en bad voor hem, en sprak hem van den hemel en van den Heiland Jezus, 'die de zoete troost is van het doorboorde menschenhart.' Totdat zij op zekeren morgen den muziekwinkel van den ouden Raston weder binnen trad en er al de luiken gesloten vond.

Het was toch geen Zondag.

Ja, de luiken zijn goed gesloten, maar dat onbescheiden zonlicht, overal gluurt het door; het moet overal bij. Daar schiet het onder de voordeur van daan: een lange, smalle streep van licht die tot in het midden van den winkel op den houten vloer blijft dansen; - zeer ongepast want er is een lijk in huis, dat heden begraven wordt. De luiken zijn ook al te verleidelijk met hun vier gaten in de hoogte. Daar stopt het zonnetjen vier groote oogen in, om eens alles op te nemen wat in den donkeren winkel voorvalt en door een reet van het luik, dicht bij de deur, komt nog een lange lichtstreep, ditmaal een ronde, mooi rond, en een talloos heir van stofdeeltjens brengt zij mede, die een schat van plezier hebben; zij draaijen althans als in een malmolen; ook al ongepast bij een begrafenis. Ziet, daar hebt ge weêr een andere indringster, die niet eens ordentelijk op den vloer blijft; neen, eerst kloutert zij op de toonbank, van daar uit springt zij op een groote bas met één snaar, dat bevalt haar zeker niet, want zij klimt nog hooger op twee violen, die boven elkander hangen tegen den muur aan; boven aan de zoldering kibbelt zij een poosjen met een spin en blijft eindelijk dansen - een gevaarlijke positie - in een hoek, die het behangsel vormt met het plafond. Daar vindt ze een vergulden rand, dien ze intusschen wat oppoetst; de vergulde rand begint ten minste te glimmen, alsof het feest was.

En het was toch geen feest, want er moest iemand begraven worden.

Er komen allerlei deftige heeren den winkel binnen met witte dassen en zwarte rokken. Als zij binnen komen fluisteren zij vaak: wat is het hier donker; maar die al een poosjen gewacht hebben bij de lijkist klagen volstrekt niet over de duisternis.

In een klein vertrekjen naast den winkel ligt op een tafel, bij een ledekant zonder matras - want de matras hangt op het binnenplaatsjen te luchten - ligt, in een zachten foedraal, fluweel van binnen, een kleine viool apart; zij behoefde den dag niet door te brengen bij al de andere instrumenten in den winkel; zij mogt alleen wezen. Doe den foedraal maar digt, had zij gezegd, ik wil wel eens denken.

Mathilde had den foedraal zelf digt gedaan en er bij geschreid, want Raston haar vriend speelde zoo schoon en nu zou hij nooit meer spelen.

Inderdaad, ter wille van zijn begrafenis was vaders muziekwinkel gesloten. De begrafenis nam een aanvang. De stoet trok de kathedraal door en het geheele kerkelijk orkest was in het gevolg.

‘Recordare Jesu pie.’¹⁾

zongen de priesters, toen zij om de lijkist waren geschaard in hun wit gewaad en hunne zwarte onderkleederen, maar zij zongen dien dag niet te best; ik geloof

1) Denk aan mij, o dierbre Jezus!

omdat zij zooveel van Raston gehouden hadden, en er uit de groote menigte die de kathedraal vulde, zooveel luide snikken werden gehoord. Uit de kerk trok men naar het kerkhof en van daar weêr naar den muziekwinkel, waar de luiken het nieuwsgierig najaarszonnetjen niet langer buitensloten; waar de klarinetten en de cornets à piston, en de violen en de dikke contrabassen en de groote blaas-instrumenten naast elkander stonden, alsof er niets gebeurd was.

Doch iemand was op het kerkhof gebleven, of liever, zij was er heengegaan toen de lijkstoet afgetrokken was. En bidden bleef zij bij het graf. Het was Mathilde. Gansch gerust was zij niet, want kort vóór het overlijden van Raston, had zij tot haar schrik vernomen dat de protestantsche predikant hem meermalen had bezocht en nu vertelde haar de doodgraver bovendien, dat dezelfde kettersche leeraar had gestaan naast den priester met den grooten wijkwast en dat hij, toen de priester den *de profundis* enz. gelezen had, een toespraak had gehouden, waarin hij Raston openlijk zijn vriend genoemd, en diens zalig afsterven geprezen had.

Mathilde schudde het hoofd en lag weldra geknield in het vochtig gras.

De doodgraver had waarheid gesproken; de protestantsche predikant had de roomsche lijkplegtigheid van den beginne tot het eind bijgewoond, waarvoor hij later een zachte berisping had te verduren van Augusta Middleton, die het er voor hield, dat Raston toch verloren was ge-

gaan, omdat hij voor zijn dood de paapsche dwalingen, vooral de regtvaardiging uit de werken der wet, niet afgezworen had.

Arme Mathilde! Voor niet lag zij daar elken dag neêrgeknield op het kerkhof. En het gras was er somtijds zóó vochtig.

Hoofdstuk XVI.**Een dichterlijke illusie.**

Het ergste, dat voor Mevrouw de Fallis gevreesd werd, toen wij met Mary het dokterskoetsjen voor de deur zagen staan, was werkelijk gekomen. Sedert een paar maanden is de Fallis weduwnaar; moeders plaats aan tafel is zelfs reeds ingenomen door Florence, de zuster van den luitenant.

Op een guren dag zaten broeder en zuster voor het vuur, toen Mathilde werd aangediend.

Lang had zij geaarzeld, maar alle bedenking eindelijk overwonnen Want een stem in haar binnenste sprak: gij zijt van God bestemd om dien ongeloovigen man te bekeeren. Den laatsten nacht heeft zij geen oog gesloten maar in de koude voor hem gebeden. En nu vreest zij niets; heeft zij het scapulier van Maria niet om den hals?

Haar bezoek duurde lang en toen zij vertrokken was,

voelde de Fallis zich een ander mensch. Wat had Mathilde bezielid gesproken over het gezag der kerk en de zaligheid der volstreckte onderwerping; over de dienst der heilige Maagd en het geheim des outers; over het bloed van Calvariën en de vernietiging van ons ik door gedurige zelfkastijding. Wat was zij schoon geweest in haar bezieling, met haar donkere bruine oogen, haar trillende stem, en op de bleeke wang den hoogen blos zoo schilderachtig vlamvend. Sapristi, wat een vrouw, mijmerde de Fallis; o met Mathilde te bidden, met Mathilde ten hemel te gaan en voorloopig met Mathilde nog een poos op aarde te blijven, bij wijze van voorbereiding!....

In haar ontroering had zij zijn hand gegrepen, in de hare geklemd, aan haar borst gedrukt, 'lieve de Fallis' gezegd. Nu begreep hij de schoonheden van het Katholicisme. Groote zielen moeten Katholiek zijn; ja, het stond voortaan bij hem vast.

Florence was bij het gesprek tegenwoordig geweest.

Eigenlijk zeer onervaren in de politiek, de geographie, de historie en de kerkleer, had zij dan ook niet veel meêgesproken. Over het geheel sprak zij weinig; zij scheen meestal afgetrokken en bezig met iets anders dan hetgeen in haar onmiddelijke tegenwoordigheid plaats greep; want staren kon zij met haar groote lichte blauwe oogen, staren, dat men er nieuwsgierig van werd. Haar klein gezigtjen was fijn geteekend; in het kastanjebruin haar als in een lijstjen gevat, en grieksch stond het kopjen op den sneeuwitten hals. Of er niet soms

een weinig ironie speelde om de lippen? Althans, het ridicule trof haar spoedig. Als haar voelhoorns waren uitgezet, kon niemand, zelfs niet voor de eerste maal, in haar tegenwoordigheid zijn of terstond had zij een indruk van, een opinie over hem; die zij, desgevorderd, in scherper bewoordingen kon teruggeven dan men uit haar zacht geplooiden mond zou hebben verwacht.

Toen de Fallis Mathilde tot aan de deur had begeleid en weder binnen was gekomen, nam hij plaats in zijn fauteuil, naast het vuur.

- 'Eh?'

- - 'Ik zeide niets.'

- 'O, ik dacht dat je iets zei, Florence.'

De luitenant stond op en stapte heen en weêr door het vertrek. Van tijd tot tijd stond hij stil voor het portret zijner afgestorvene, die hij nooit vergeten zou, nooit! Eindelijk posteerde hij zich voor het venster en bleef er op trommelen met zijn vingers. Een voorbijganger zag op.

- 'Florence, gaauw, kom eens zien, daar loopt die Engelschman. Wat zeg je vaném?'

- - 'Wat zelfgenoegzaam, dunkt me, anders een prettig gezicht.'

De Fallis verzonk weder in gepeinzen.

- 'Wat ben je weêr stil, Florence.'

- - 'Och ik heb niets bijzonders te zeggen.'

De plegtige stilte duurde nog eenige oogenblikken voort. De Fallis was nog volstrekt niet op zijn gemak.

Hij plaatste zich aan zijn schrijftafel, om een vers op te schrijven, dat hem ingevallen was.

- ‘A propos, Florence hoe vond je Mathilde?’
- - ‘Wat behoeft gij nu mijn opinie te vragen; die komt er immers niets op aan.’
- ‘Neen, daar heb je gelijk aan, doch ik wou maar eens weten hoe gij haar vindt.’
- - Nu, als je 't weten wil, ik vind haar een gevaarlijk mensch.’
- ‘Florence, ze is de godsdienst in persoon. Waarom mag Mathilde nu weêr niet deugen?’
- - ‘Dat is het juist, zij meent het opregt; dat kan ik wel zien, maar daarom houd ik haar juist voor gevaarlijk en gij begrijpt mij heel goed.’
- ‘Mademoiselle perspicace’ was het spijtig antwoord van de Fallis, die zich nog maar niet op zijn gemak gevoelde. Hij was anders verre supérieur aan Florence; daarvan niet. De mannen zijn altijd supérieur aan de vrouwen, onder anderen in de politiek, de geographie, de historie en de kerkleer.

De Engelschman dien de Fallis, trommelend voor het venster, voorbij had zien....

Hoe laf. Dat 's nu natuurlijk Paul Crane. Die Paul schijnt niets te doen dan heen en weder wandelen. N'est pas romancier qui veut. Gij hebt alles bedorven door reeds in het begin te zeggen, dat Paul en Mary elkander krijgen.

Alsof gij, schrandere lezer, wanneer ik Paul en Mary had genoemd, zonder van hun bruiloft te hebben gesproken, zelf niet reeds vooruit geweten hadt, dat het tusschen hen beide tot een huwelijk komen moest. Het is mij onverschillig. Ik kan Mary even goed aan een ander geven, aan een bejaarden weduwnaar bijvoorbeeld. Zou iemand met die verrassing gediend zijn? Zulk een engagement zou men immers eene contradictio in terminis noemen, ofschoon ik terstond toegeef dat iemand, die geen latijn verstaat, het stellig zoo niet noemen zou.

Wat is er dan bedorven met mijne voorbarige mededeelingen? De noodzakelijkheid van een huwelijk tusschen Paul en Mary stond a priori vast, gelijk tegenwoordig de noodzakelijkheid van alles a priori vaststaat. Ik zeg ‘tegenwoordig’, omdat in onze dagen alles eerst van ‘tegenwoordig’ dagteekent. Paul moest Mary trouwen, daar was geen bidden voor.

Maar verbeeld u, dat men het Paul eens had gezegd! Hij geloofde aan den vrijen wil, gelijk allen doen, die het sterkst gedetermineerd worden. Hoewel dit weder minder juist is uitgedrukt. Want tegenwoordig worden wij allen even sterk gedetermineerd. De Remonstranten even goed als de Calvinisten. Doch met ‘sterker gedetermineerd’, bedoelt men dan (want tegenwoordig ‘bedoelt’ men zeer veel), dat iemand minder duidelijk in ziet, dat hij gedetermineerd wordt. In een woord, sterker gedetermineerd is zooveel als radikaler gefopt.

Dat alles zoo naauw samenhangt, dat weet men tegen-

woordig fraai te bewijzen, doch Paul - en dit is het ongeluk - begrijpt niets van zamenhang en oorzakelijk verband en al die soort van dingen. Paul is eigenlijk volstrekt geen verstandig man. Hij is een dichter. - Ik behoef u niets meer te zeggen.

Ofschoon ik over het algemeen dichters wel lijden mag. Het is een onhandelbaar en toch een goed slag van menschen. Geboren aristocraten. Heden storten zij uit 'hun vol gemoed' maar dan zijn ze morgen ook zoo leêg, zoo slap als een blaas zonder lucht. Heden zouden zij in één omarming de geheele menschheid aan hun boezem willen drukken en morgen lijden zij aan de ondragelijkste kruidjen-roer-mij-niet-achtigheid. Heden noodigen zij u uit om met hen aan den vollen borst der natuur uw dorst te laven en morgen zitten zij te geeuwen in hun kamerjapon bij een haard, die uit is gegaan. Au fond, zijn wij dan ook veel beter, want wij zijn altijd gelijkmatig van humeur; van daag geen zier vervelender dan gisteren en dat is een groot voordeel. Door die gelijkmatigheid van humeur blijft de maatschappij in stand en om de instandhouding der maatschappij is het toch maar te doen.

Het bewijs, dat Paul dichter was, ligt ook hierin, dat hij zich om die instandhouding volstrekt niet bekommerde en van geen trouwen hooren wilde. Sedert eenige maanden woonde hij met zijn Tante, en wel ten tweeden male, want zij had hem opgevoed van den dag af dat hij, nauwelijks een jaar oud, een weesjen was ge-

worden. Op zeventienjarigen leeftijd had hij haar verlaten om naar Oxford te gaan, waar hij een vrolijk vijftal jaren had doorgebracht. Zijn onuitputtelijke geestigheid was er proverbiaal. Kostelijk had hij zijn hart daar opgehaald aan al de dwaasheden van het lieve mensdom, en nooit zeker is de scherts onschuldiger dan in 's levens lente. Doch een groote ziel, - en een groote ziel huisvestte in Paul Crane, - zal van ironie alleen niet leven. Hij ontscheurde zich aan zijn kring, trok naar het vasteland en begon zijne eenzame zwerftogten door Europa. In zijne eenzaamheid kwam de reactie; na de hekeling van het bestaande het heimwee naar het verloren ideaal. De algemeene middelmatigheid, vroeger zijn vermaak - te meer als hij bespeurde hoe de middelmatigheid met een zeker gevoel van voldaanheid over haar zelve gepaard pleegt te gaan - werd thans zijn smart. Zijn dichterlijke natuur nam de overhand; en, hoe ook verborgen, op den bodem eener dichterziel ligt toch altijd een klagt.

Nu trad dus de melancolie, het bedroefde tweelingzusjen van de ironie, op den voorgrond. Iedere toon was een zucht, een traan elk gedicht. Victor Hugo werd zijn afgod, de romantiek zijn leerschool en gelijk vroeger zijn luim, zoo kende nu zijn weemoed geen grenzen.

Doch ten slotte werden de beide tweelingzusjens vriendinnen. En zij besloten in het verdere leven van Crane de draden van haar werk door elkander te weven. Wij

hadden, hetgeen onze eigenliefde streelen mag, dus goed uit de oogen gezien, toen ons bij het ziekbed van Raston in Pauls gelaat vooral de humor trof. Want tot dit evenwigt van scherts en klagt, tot humor, was zijn inwendig leven gekomen toen hij, reizens moede, bij zijn vriendelijke moei, een tweede moeder nagenoeg, zijn intrek nam. Wat was zij een goede hospita voor haar troetelkind; dichters moeten altijd de troetelkinderen van iemand zijn. Haar fraaist vertrek werd nog verfraaid en voor hem ingerigt. Hooge vensterdeuren verschaften er den toegang tot een rijken aanleg en de kamer zelve was in zijn soort een model van goeden smaak en vernuftige weelde. Wie daar den jongen dichter ontmoeten mogt, blijf wat gij zijt, zou hij hem toegeroepen hebben: le mieux c'est l'ennemi du bien.

Wie hem daar ontmoeten mogt, ja wie het mogt; want hij leefde zeer afgezonderd. De ingetogenheid zijner manieren, de soberheid zijner uitingen, de ondubbelzinnige, ofschoon zeldzame blijken, die hij gaf van zijn menschenkennis en opmerkingsgave, de beschroomdheid die in gezelschap zijn mond vaak sloot en aan zijn geheele wezen onwillekeurig een zekere terughouding gaf - aan groote geesten eigen en door oppervlakkigen geregeld voor het meest doorslaand bewijs van hooghartigheid aangezien - alles te zamen hield de meesten, ook de schijnbaar intiemsten in Pauls omgeving, op een eerbiedigen afstand van hem. In zijn tegenwoordigheid was niemand bijzonder woordenrijk uit

vrees van iets onbeteekenends of iets onhandigs te zeggen.

Het stond hem wel aan. Ontzien, kon hij zijn ideaal naderbij komen; want, kalm te zijn, zichzelf te beheerschen, maat te houden, klassiek te wezen in alles en altijd, dat was zijn streven. Maar nu, o vermakelijke vergissing! Dit besef van zijn ideaal hield hij voor de bewustheid van hetgeen hij reeds was. Hij meende, al te zijn, hetgeen hij tot elken prijs wezen wilde. Zoo sprak hij gewoonlijk uit een gemoedstoestand waarop zijn verbeelding anticipeerde, maar die inderdaad van zijne innerlijke gesteldheid nog op grooten afstand verwijderd was.

Wijs genoeg om bij tijd en wijle deze zijne vergissing zelf op te merken, kon hij, als dit het geval was, soms dagen doorbrengen, stil, afgetrokken, monosylbig, in één woord als een knorrig kind. En in zulk een bui geraakte hij spoedig na den dood van Raston, râ, râ, waarom en door wie?

In de stad zijner inwoning - bij Mathilde had hij het leeren kennen - woonde een juffertjen, dat zich in het geheel niet door hem liet imponeeren. Binnen weinige weken na de eerste kennismaking noemde het hem al bij den voornaam (en zelfs Tante zeî meestal Crane), plaagde het hem met zijn oude moei, met zijn aangenomen kalmte, met zijn verzen, met zijn gaaf van opmerken, ja waarmee niet? Nu stopte het zijn zakdoek weg, straks zijn flacon. 'Monsieur l'Observateur, waar zijn

je oogen', riep zij hem dan toe en Paul was spoedig ingerekend, met vrijen wil en al, want dat juffertjen heette Mary Middleton.

Tante begon lont te ruiken. Haar liefde voor Paul was van die zeldzame soort, die veel geeft en weinig vraagt.

Was Paul ironisch, zij bleef vriendelijk; had hij behoefte aan vertrouwelijkheid, zij luisterde met belangstelling; was hij gesloten; zij zweeg met bescheidenheid. Kortom, de oude dag had haar iets verleend van dat humoristisch geduld, waarmede de Oude van dagen in zijn hoogen hemel de menschenkinderen aanschouwen moet, om welke beminnelijke eigenschap te verkrijgen men waarlijk oud zou willen worden. Niet vrij bovendien van een methodistisch tintjen, geloofde zij vast, dat Paul dan eerst regt goed zou worden, wanneer hij in het godsdienstige dacht zoo als zij. Want, ofschoon Paul zich nooit over religie uitliet, wist zij toch wel dat hij op dit punt niet met haar instemde. Mogt zij voor haar dood Paul nog eens 'bekeerd' zien, dan zou zij haar pleegkind aan het moederhart drukken, zoo als zij het nog nooit had gedaan. Maar de bekeering, zeï ze bij zich zelve, als zij 's morgens in haar Bijbel zat te lezen, de bekeering laat zich niet haasten, en lijdzaam bleef zij wachten.

Toch niet lijdelijk. En nu zij Paul 'zoo anders vond als anders,' moest ze er meer van weten. Op een gunstig oogenblik klampt zij hem aan.

- 'Crane, komt gij eens eens een rustig kwartiertjen bij uw oude moeder zitten praten.'

- - 'Wel ja, laten we dat eens hebben' en meteen zette hij zich naast haar neder op de sofa. Lief zag zij er uit in deze hare tweede jeugd; want, al zijn ze hoog van jaren, goede mensen worden zelden, en goede moeders worden nooit oud. Zelfs de dood pleegt haar frischheid te eerbiedigen, opdat de kinders nog met vreugde een kus zouden drukken op het moederlijk.

- 'Gij maakt mij niet wijs, Crane, dat gij altijd gelukkig zijt.'

- - 'Nu wie is dat altijd, lieve Tante?'

- 'o Er zijn wel mensen, die altijd gelukkig zijn.'

- - 'Toch niet bijster veel, zou 'k denken' - en Paul sprak weêr met zulk een zware, zuchtende stem dat er voor Tante moed noodig was om voort te gaan. Doch zij had moed en dus ging zij voort:

- 'Helaas neen, maar Crane, dat is ook veel hun eigen schuld. Men kan altijd gelukkig zijn, als men altijd wil gelukkig zijn. Men maakt zichzelf zoo dikwijls ongelukkig door het geluk niet op de regte plaats te zoeken.'

- - 'Ja.... daar heeft U weêr gelijk aan, Tante' en Crane dacht zich hiermede af te maken van een gemoedelijk gesprek, dat hij zag aankomen.

- 'Maar Crane, als ik daar wel gelijk aan heb, dan dunkt mij, dat gij ook daarom alleen ongelukkig zijt, omdat gij uw geluk niet op de regte plaats zoekt.'

- - 'Logisch, moedertjen, je redeneert me dood. Ik zoek het bepaald, waar ik het niet moest zoeken.'

Tante keek hem even over haar bril aan met hare trouwe, blauwe oogen. Behelsden die woorden reeds eene eerste belijdenis, dat hij tot hiertoe te vergeefs de wereld had gediend? Zij wist het niet, doch zij hoopte wel, dat het zoo zijn mogt; daarom vervolgde zij:

- 't Is zoo, mijn jongen (deze titulatuur stond Paul maar half aan), ik geloof ook niet, dat gij het zoekt waar het alleen te vinden is, gij zoekt het bij de wereld en de...'

- - 'Kom, moedertjen, laat gij de jeugd maar zoeken waar ze wil.'

- 'Gij hebt toch zeker de onvoldaanheid reeds ondervonden, die de dienst der wereld altijd achterlaat.'

- - 'Zou u denken?'

- 'Nu, wees eens openhartig met mij. Ik zal zoo lang niet meer bij u zijn; wat is het Crane, gevoelt gij al de behoefte om een ander mensch te worden? Ziet gij in dat.....'

- - 'U zet mij compleet op de pijnbank, 't is of gij uw vragen op een lijstjen hebt. Ik zal u maar eindelijk uit den droom helpen; welnu dan: ik heb een inclinatie voor Mary Middleton en ik wil haar toch niet vragen.'

- 'Wel dat is goed, Crane, dat doet mij genoegen.'

- - 'Kom, Tante, daar meent u niets van, gij houdt mij veel te graag bij u', antwoordde het bedorven kind.

- 'Ja, dat ik u graag bij mij houd, spreekt van

zelf, maar daarom kan ik mij toch wel in uw huwelijk verblijden, niet waar? want ik vind uw Mary heel lief, je weet wel, wat mijn vriend je naamgenoot zegt: de liefde is niet afgunstig, zij zoekt zichzelf niet.'

- - 'Nu, goede Tante, ik zou mijn naamgenoot maar laten rusten; een slecht voorbeeld op het punt van het huwelijk! Doch Paulus of geen Paulus, heiligen zijn er nog, al vallen ze wat nieuwsgierig.'

En metéén drukte Paul zijn pleegmoeder een hartelijken kus op het voorhoofd, en kort daarna ging hij - ik zeg u niet waarheen!

Hoofdstuk XVII.**Een bekeering vice versâ.**

Onzichtbaar als wij zijn, breng ik u liever in een klein boudoir, waar wij Mathilde vinden neêrgeknield voor een beeldtenis van de heilige Maagd.

Er ligt een brief op tafel. Mathilde houdt haar gelaat in de beide handen verborgen. Haar gebed - zoo zij althans bidt - duurt reeds meer dan een half uur. Eindelijk toch verrijst zij en neemt den brief op, leest dien over, vouwt dien weêr dicht, ontsluit dien nog eens als om er iets in na te zien; ten slotte plaatst zij zich voor haar cassette, maar legt moedeloos de opgevatte pen weêr neder.

‘Neen, ik mag het niet doen, ik heb altijd gezegd, dat ik in een klooster zou gaan,’ prevelde Mary bij zichzelf.

Doch laat mij u in staat stellen om iets begrijpen van haar alleenspraak.

Wij zijn een jaar verder dan toen Florence Mathilde gevaarlijk noemde. Gedurende dat tijdsverloop heeft ons devootjen niet stil gezeten, maar haar oorspronkelijk doel standvastig in het oog gehouden en alle pogingen in het werk gesteld om het ten slotte te bereiken.

Met welk gevolg?

De Fallis vertelt geen onstichtelijke anecdoten meer uit het private leven der geestelijke wereld; hij spot niet meer met de mis, hij gaat er heen, iederen Zondag in vol uniform, om twaalf ure, naar de groote mis. 't Is waar; van tijd tot tijd komt de oude Adam nog wel boven. Zoo kan hij moeieijk een dominicaan voorbij zien komen zonder eens te zeggen: domini canis: chien du Seigneur; maar dit is gewoonte, geene ondeugendheid; want een Roomsche ongelovige, die bekeerd wordt, is nooit ondeugend; neen, zoo zacht als een lam, aangezien hij onder de vereenigde heerschappij pleegt te leven van een japon en van een soutane.

De zaak was deze. Toen de Fallis de heetste tranen aan de nagedachtenis zijner overledene had gewijd, schenen zijne oogen niet zoo moêgekreten of zij konden de aantrekkelikheden wel bespeuren van haar, die ten zijnen opzichte de betrekking van missionnaire met zooveel trouw vervulde; aantrekkelikheden, door Mathilde's naïviteit niet weinig verhoogd. Immers, haar kinderlijkvroem gemoed, van de waarheid der Katholieke godsdienst zoo diep doordrongen en van het besef eener schoone roeping vervuld, deed haar in de Fallis een schipbreu-

keling zien, niets anders, een schipbreukeling op den Oceaan des levens, aan wien zij de reddende hand moest toesteken. En, daar zij trachtte hem liefde voor Maria en den heiligen Vader in te boezemen, was zij het niet die aan de mogelijkheid dacht van nog eene andere liefde op te wekken in zijn borst. Had men haar toen daar opmerkzaam op gemaakt, zij zou die mogelijkheid stoutweg hebben ontkend. Stond haar voornemen niet vast om, zoodra zekere familieaangelegenheden het gedoogden, de allerbijzonderste genade te begeeren van het kloosterleven?

Sancta Simplicitas! zegt een ongelooovige glimlach. Alsof een man als de Fallis ooit in oprechtheid kon terugkomen aan den voet des altaars. Alsof Mathilde ooit waarlijk hopen kon, haar schoon bijgeloof in hem over te storten.

Dan kent gij haar niet. Roomsche is goed en goed is Roomsche, ziedaar haar stelregel; en daar de Fallis zulk een goed hart bezat en, onder haar invloed, dat goede hart meer en meer de overwinning behaalde op een zekere voltairiaansche ligtzinnigheid, gelijk er vroeger uit zijne woorden sprak, was Mathilde zeer tevreden en zag zij iedere openbaring zijner natuurlijke goedhartigheid aan voor een vrucht van het herkregeen voorvaderlijk geloof.

En moest de arme zich niet misleiden? Vrouw was zij gebleven, daar zij enkel Katholiek meende te zijn. Reeds hing haar hart aan de Fallis met banden, waarvan noch de aard noch de kracht door haar begrepen

werd; voor het eerst toch omsnoerden zij haar en onmerkbaar werden zij toegehaald. Hoe kon zij waken tegen een vijand, wiens aanwezigheid zij zelfs niet vermoedde?

De Fallis, voorzeker, was geen dupe; doch Mathilde's eenvoudigheid was haar ondoordringbaar schild. Onophoudelijk gaf hij haar wenken omtrent de niet berekende gevolgen, die haar propaganda bij hem hadden uitgewerkt. Te vergeefs. Hoe gevoeliger hij werd in karakter en taal, hoe dieper zij zich verheugde, een ziel gewonnen te hebben voor de koningin des Hemels.

De koningin des Hemels zat dus de Fallis voortdurend in den weg. Voor haar werden al de teederheden uitgelegd, die hij voor zijne aangebedene hier op aarde bedoeld had. 't Moest hem wel verdrieten en zijn besluit wettigen om het stichtelijk maar lastig misverstand op te heffen door een ondubbelzinnigen brief aan Mathilde.

Nu weet men, welke brief bij Mathilde op tafel lag.

Pijnlijk oogenblik, toen het schrijven van de Fallis ontvangen en gelezen was. De schellen vielen haar van de oogen. Een nieuw licht ging op over al hetgeen in de laatste maanden tusschen hen beide besproken was. Neen, dat nooit, was haar eerste gedachte; ik ben verraden, haar tweede. Overluid kon zij die gedachten toch niet uitspreken. Het was, alsof de woorden haar in de keel bleven steken. Eerst langzaam kon zij zich rekenschap geven van hare gewaarwordingen. Zij was er

achter. Het aanzoek van de Fallis was een beproeving van haar geloof, een temptatie, niet te overwinnen dan door vasten, kastijding en gebed.

Die overtuiging bleef een poosjen. Doch is het een temptatie? Die vraag, meende zij na eenigen tijd, mogt ook wel eens gesteld worden. Naar het klooster verlangde zij met geheel haar hart, doch waarom? Was dat geen zelfzucht? Is het geen christenpligt, een ander gelukkig te maken; te meer als men eigen voorliefde daarbij verloochenen moet? Nu was het lot van de Fallis in haar handen gesteld. Indien zij eens aan zijn behoud haar begeerde toekomst ten offer moest brengen! Wat zou er van hem en vooral van zijn geloof worden, als zij nu een weigerend antwoord gaf!

Zoo peinst zij besluiteloos, dagen lang; den eenen nacht droomt zij van een sluijer en den anderen nacht droomt zij van épauletten. Zij verlaat haar kamer niet. De sluijer zal het wezenlijk winnen.

Maar de Fallis kan de pijnlijke onzekerheid niet meer verdragen. Hij breekt het slot der toekomst open, brengt zijne moustaches in een goede plooi, en stapt - ook nu zeg ik u niet waarheen.

‘Binnen!’ roept Mathilde; want er werd geklopt aan de deur van haar kamer. De luitenant verscheen en het klooster verdween.

‘Zij is geworden als onzer een,’ merkte Paul later aan.

Hoofdstuk XVIII.

Een lief mensch.

Dat Paul Mary gevraagd en Mary niet neen gezegd heeft, behoef ik nu niet meer te vertellen. Ieder was met het engagement ingenomen, vooral Augusta. Zij vond er een nieuwe gelegenheid in om de liefelijkste hoedanigheden van haar karakter aan den dag te leggen.

Want Augusta, men zal het reeds bemerkt hebben, was een lief mensch.

Het is misschien niet onbelangrijk, haar karakter gade te slaan, vooral omdat het een eigenaardig produkt is van de drie karakters, die wij reeds kennen, die van Mary namelijk en hare ouders. En niet slechts een toevallig produkt, neen. Waar karakters als die van Middleton met vrouw en jongste dochter gevonden worden, zal - er zijn ook psychologische noodzakelijkheden - een karakter als dat van Augusta regelmatig ontstaan.

Vader Middleton was onkundig, onbeschaafd, plomp. Mevrouw Middleton enthousiast, overspannen; daardoor deed ze dikwijls dwaze en onaangename dingen. Mary was natuurlijk, handelend naar den toevalligen indruk van het oogenblik; het hart droeg zij op de tong, de ziel in de oogen, vaak sprak zij zichzelf voorbij en soms vergat zij het betamelijke.

Tegen over deze drie karakters, die allen, hoe verschillend ook gevormd, hunne eigenaars tot een zekere onbewuste en alles behalve afgemeten handelwijze moesten leiden, gevoelde Augusta behoefte aan een bepaalden regel, die haar leven en ieder oogenblik van haar leven beheerschte. Augusta had die behoefte niet slechts gevoeld, maar ook vervuld. Zij had zelve haar karakter gevormd; zij wist wie zij wezen wilde en wie zij was. Augusta zeide niets, of zij wist wat zij zeide. Augusta nam geen houding aan, of zij wist wat die houding beteekende en welk een indruk zij daardoor op haar omgeving moest te weeg brengen. Augusta legde geen uitdrukking in haar oog of zij wist welke uitdrukking het was. Zij sprak zichzelf nooit voorbij. Uit schaarsch geëvenaarde kieschheid, kleepte zij zich altijd iets minder gezocht om haar zuster Mary beter te doen uitkomen. Zij was inderdaad altijd vol van opofferende liefde, maar -

Geen kieschheid, geen nederigheid, geen zelfverloochening werd door haar betoond of zij zag zich zelve kiesch, nederig, zelfverloochenend.

En nu werd haar eigenliefde daardoor bevredigd, dat zij zich zelve hare eigenliefde gedurig zag overwinnen.

- 'Ik verblijd mij, dus sprak kort voor Mary's trouwdag Augusta haar zuster aanminnig toe, ik verblijd mij hartelijk in uw voorgenomen huwelijk. Wat een vreugd zal het voor mij zijn, u regt gelukkig te zien; ach, lieve Mary, gij weet niet hoe ik het altijd voor u gewenscht heb. Het was hier te stil en te eentoonig voor u; men moet al juist in de dagelijksche pligten zijn grootste genoegens zoeken, om het hier naar den zin te hebben. Neen, Paul moet u nu regt gelukkig maken, en dan moet gij maar niet te veel aan uw zusjen denken. Gij laat mij erg alleen achter, dat is waar, maar daar zal ik nu niet van spreken, gij hebt al aandoeningen genoeg. Onze scheiding kost mij anders veel, beste Mary, vooral om uwentwil.'

- - 'Waarom juist vooral om mijnentwil? Wij verliezen er beide evenveel bij.'

- 'Wel, Mary ik ken u nu zoo door en door, ik weet zoo al de zwakjens van uw karakter; zal Paul u wel zoo geheel kunnen begrijpen? Er zijn zoo van die kleinigheden, die een zuster toch beter gevoelt, dan de beste man, maar dat moet ik natuurlijk overgeven..... Foei, ik geef veel te veel toe aan mijn gevoel, ik moest mij daarin zoo niet verdiepen, maar het hart heeft toch ook zijne eischen, niet waar Mary? Voortaan behoort gij alleen aan Paul en ik sta u ook gewillig af.'

Paul heeft een kostelijk hart en dat is het voornaamste. Hij is tegen mij wel nooit bijzonder lief geweest; ik schijn geen favoriet van hem te wezen, maar daarom houd ik toch heel veel van je aanstaanden man. Die booze wereld, dat zij hem zoo beklad heeft!

- - 'Beklad, Augusta? wie, wanneer?'

- 'Och, gij weet hoe de wereld is. Ik heb meer dan eens de verdediging van uw goeden Paul op mij moeten nemen.'

- - 'Verdediging! waar praat je toch van?'

- 'Lieve Mary, gij spreekt alsof ik Paul beschuldigde. Verdedigen is het woord niet; maar gij begrijpt mij, ik heb hier en daar eens flink gezegd, wie Paul eigenlijk was en welk een vrome Tante hij heeft.'

- - 'Die vrome Tante, Augusta, doet er dunkt mij weinig toe. Zeg mij kort en goed, wat gij van Paul hebt hooren vertellen. Die halve woorden zijn onuitstaanbaar.'

- 'Och, het zou niets geweest zijn, als hij het *mij* verteld had; ik zou hem dan gezegd hebben, het kan nu geen kwaad, dat gij 't mij zegt, *ik* zal er geen misbruik van maken, maar gij moet dit niet overal vertellen.'

- - 'Praatjens, Augusta. Paul is de regte om iets overal te vertellen.'

- Ik weet het nu ook niet eens meer. Mevrouw Patrick sprak er laatst van op die groote soirée, die wij bij de Clarcks gehad hebben. Mevrouw Patrick en ik kwamen zoo over Paul te spreken. Mevrouw Patrick

zeï, dat ze hem zoo'n best mensch vond, maar dat ze niet begrijpen kon, waarom Paul bij Mevrouw Johnson had verhaald, zoo als deze haar had medegedeeld...

- - 'Nu, wat dan?'

- 'Ik herinner 't mij niet juist meer; hij had gesproken over een Spaansch meisjen, dat hij vroeger op zijne reizen had ontmoet en dat hij nooit vergeten zou; ik weet niet of er niet nog iets bij was. Maar dat doet ook weinig ter zake; je weet, jongelui snoeven wel eens op zulke dingen, vooral als zij ze niet gedaan hebben.'

- - 'Hoor eens Augusta; een van beide, of hij moet mij alleen liefhebben, of hij kan zijn vrouw zoeken in Spanje. Denkt hij, dat ik met dat Spaansche ding zijn hart wil deelen?'

- 'Kom, Mary, dát Spaansche ding;' en Augusta lachte zoo hartelijk als zulke menschen lachen kunnen.

- - 'Ik kan u niet uitstaan, Augusta, zwijg, gij bederft al mijn geluk. Laat hij naar Spanje gaan en daar zijn vrouw zoeken. Spot hij met mij?'

- 'Bezondig u niet, Mary, hernam Augusta, hoe kunt gij van hem dien gij lief hebt iets gelooven, waaraan zelfs ik geen geloof heb geslagen? Ach, hadt gij er maar niet naar gevraagd. Wezenlijk, gij moet meer vertrouwen hebben in den man uwer keuze. Hoe zult gij achting hebben voor iemand, dien gij in den grond van uw hart wantrouwt? Wacht u toch voor een al te sterke verbeelding; zij zou u volkomen ongelukkig kunnen maken,

terwijl er in de werkelijkheid geen de minste aanleiding toe bestond. Wees nu bedaard, Mary, en zeg eenvoudig bij gelegenheid aan Paul, dat hij vooral wat oppast met Mevrouw Johnson. Mevrouw Johnson is iemand, die altijd observeert en van hare observatiën later niet altijd een christelijk gebruik maakt. Zij is niet geheel natuurlijk en dat vind ik zoo heel treurig. Paul heeft zoo iets flinks in zijn karakter, zoo iets argeloos, dat hij bij menschen als Mevrouw Johnson niet genoeg op zijn hoede kan zijn. Ik voor mij zelve kan het best met haar vinden. Ik vind het een goede, beste vrouw; maar elk heeft zoo zijne eigenaardigheden.’

- - ‘Augusta, zeide Mary eindelijk met gedwongen bedaardheid, ik weet zelf wel wat ik aan Paul zeggen moet.’

- ‘Mary, ik raad het u af; maar spreekt gij er over, mij noemt gij niet, dat moet ge mij belooven.’

Augusta ging naar haar kamer en zat weldra verdiept in een preek over de gelatenheid onder beproevingen. Mary, die zij in het vertrek had achtergelaten, was reeds bezig met het ontwerp van een brief. Zij schreef

‘Mijnheer!

Indien het waar is, wat door u onlangs aan Mevrouw Johnson is medegedeeld, dan wensch ik hoe eer hoe beter alle betrekking met u af te breken, opdat zij uw hart bezitte aan wie het reeds behoort. Over eenige dagen zal dan, in plaats van een huwe-

lijk, het begin plaats hebben van een onuitsprekelijk lijden voor Mary Middleton.’

Mary las het briefjen over. ‘Indien het waar is’, zeide zij bij zichzelf, ‘maar het is waar; waarom zou Paul het anders gezegd hebben, en zal ik hem zeggen, dat ik zoo onuitsprekelijk zou lijden, als hij niet mij maar een ander trouwt?’

Het briefjen werd verscheurd en een ander ontworpen van den volgenden inhoud:

‘Mijnheer!

Gij hebt aan Mevrouw Johnson verhaald, dat gij een Spaansch meisje hebt liefgehad. Dus breek ik alle betrekking met u af. Het kost mij niets.

Uwe dienaressen Mary M.’

Maar nogmaals begon haar alleenspraak. ‘Als hij een ander lief heeft,’ ging zij voort, ‘waarom heeft hij mij dan gevraagd, en waarom zou hij dan dat Spaansche meisje niet getrouwd hebben, neen, dat kan ik niet schrijven.’ Het briefjen werd andermaal verscheurd. Een geruimen tijd zat zij aan het venster, het hoofd in de hand geleund. Eindelijk stond zij eensklaps op en schreef:

‘Lieve Paul,

Kom toch spoedig hier. Ik moet u heden nog

zien, ik heb u iets te vragen. Het behoeft maar een oogenblikjen te zijn.
Uw verlangende Mary.'

Paul arriveerde nog dienzelfden dag, en Mary gevoelde zich in zijn tegenwoordigheid gelukkiger dan ooit te voren; want Paul helderde alles op, alles. Dichters, dacht ze, zijn toch heel anders als andere menschen.

Eenige weken later werd hun huwelijk voltrokken. Op de bruiloft reciteerde Mevrouw Middleton een lang duitsch vers, waarvan niemand een syllabe begreep; had Augusta een verschrikkelijken aanval van hoofdpijn, waarvan zij aan haar buurman zeide, dat zij niemand iets wilde laten merken, om de feestvreugde niet te storen; zat Paul's pleegmoeder met een dankbaar, hijzelf met een -ernstig en zijn bruidjen met een allerliefst gezigt; waren de Fallis en Mathilde als geëngageerden tegenwoordig, terwijl Florence met hare blaauwe, starende oogen van hun engagement het hare dacht en vader Middleton een billijk verlangen koesterde naar nieuwsblad en cigar.

Hoofdstuk XIX.

In Leuvens omstreken.

Ik mag voor mijne bonte herinneringen niet al te lang de aandacht vergen van een welwillend lezer; maar kan toch geen afscheid nemen zonder te verhalen, hoe het afliep met iemand uit een vorig hoofdstuk, die onder al mijn figuren u misschien het meest heeft geïnteresseerd. Wat is er geworden van Theodoor?

Moest er dan iets van hem worden?

De vraag is karakteristiek en natuurlijk. Er komen toestanden voor in 's menschen leven, waarvan ook de minst ervarene in de zielkunde instinktmatig gevoelt, dat ze voorbijgaand moeten zijn. Een dweepend jongeling bijvoorbeeld kan niet eenvoudig blijven die hij is. Maar wat moet hij dan worden? Wat moet hij worden, vooral als hij gedweept heeft op het stuk der godsdienst?

‘Dan wordt hij gek, dat zal je zien!’

Zoo spreekt de wereld en wij storen haar zelfvertrouwen niet. Het is altijd een troost, als men nog verstand te *verliezen* heeft. Wat hiervan zij, ik kan de verzekering geven: Theodoor is niet gek geworden. Hij is niet gaan ‘malen.’ Integendeel hij heeft die ‘fratsen’ van Maria uit het hoofd gezet. Hij is positief geworden.

Waarom worden, vooral in onzen tijd, zooveel dichterlijke jongelingen op later leeftijd positief?

Omdat wij in onze jeugd misbruik maken van de spiritualia van gevoel en verbeelding, die onze eeuw zoo goedkoop en in zulk een overvloed aanbiedt.

Onze eeuw is misschien eenig in dit opzigt. Welk een onderscheid bij de dagen bijvoorbeeld van Lord Byrons kindschheid. Een gansche wereld van ontzettend diepe sentimentaliteit lag toen immers nog te sluimeren. En wat heeft er niet moeten geschieden om het kind Byron tot Lord Byron te maken! Wat is er niet omgegaan in de ziel van den dichter, eer hij die verzen nederschreef, die een gansch geslacht deden trillen van aandoening en sympathie! En nu voor ons is Byron eenvoudig de eigennaam geworden voor een rigting, die wij kennen, waar wij alles van weten; en als wij naauwelijks vijftien of zestien jaren tellen krijgen we die geheele distillatie van zooveel reizen en zwerven, van zooveel gevoel, zooveel lijden, zooveel liefde, zooveel zonde voor ons in een klein glaasjen, dat ons in een oogenblik dronken maakt, maar zóó dronken, dat wij, ontnuchterd, nu ook van niets meer tipsy kunnen worden.

Hetzelfde geldt van anderen als Byron.

Wij lezen Jean Paul, Goethe, Chateaubriand, Lamartine tusschen de achttien en vijf en twintig jaar! Dat verdooft ongetwijfeld de prikkelbaarheid van ons gemoed. Want nu gevoelen wij terstond en op eens zoo diep, dat wij later nooit dieper kunnen gevoelen. Wij kunnen op geen persoonlijke gewaarwordingen meer rekenen, verteederender dan die wij met deze dichters ondervonden. Niet ligt zullen wij ooit heeter tranen schreijen dan toen wij met hen hebben geweend.

Life - ook ons inwendig leven - wordt meer en meer, naar het bekende woord des dichters, a twice told tale. En bovendien; wat blijft er over van de poësie van anderen, als ze ons heeft geroerd en bij ons heeft uitgegist? Niets dan een voortbrengsel der kunst, d.i. een voorwerp van kritiek. Hoe bekomen wij dan van onze aandoenlijkheden! Byron bijvoorbeeld met al zijn pathos; ja een dichter blijft hij, maar - hij wordt daarenboven de vader van heel veel bombast! En Chateaubriand? Och, als die leelijke Sainte-Beuve niet gelachen had, dan hadden wij ons ook wel goed gehouden.

Zoo worden wij vroeg wijs en vroeg oud. Wij raken uit alles uitgegroeid. Wij kennen de monsters van alle menselijke toestanden bij name of liever een kleine kritische demon in ons kent ze en schreeuwt ze ons in het oor, naarmate onze stemming wisselt. Zijn wij liefhumoristisch gestemd, dan roept hij: dat's Dickens. Zijn

wij sentimenteel-sarkastisch, dan roept hij: dat's Heine. Zijn wij wanhopend weemoedig, dan roept hij: dat's Byron. Zijn wij trotsch-eklektisch-aristokratisch, dan roept hij: dat's Goethe. Zijn wij sceptisch-zinnelijk, dan roept hij: dat's Musset en altijd roept hij wat; zoodat wij, naar het schijnt, nooit meer iets oorspronkelijks kunnen zijn. En ook dat mat af. Zoo hebben wij al die groote lû in den zak. En wij rooken onze cigaren en wij geeuwen onze geeuw, en temet kijken we naast onze kindertjens meê uit het raam naar de poppenkast.

Zoo worden wij realisten.

Maar zoo hoort men niets van onzen ouden kennis. En ik was van zins, dit hoofdstuk uitsluitend aan Theodoor te wijden en u terstond te zeggen, dat ik hem weinige jaren, nadat hij het Jesuïetengesticht verlaten had, te Leuven leerde kennen. Wat zal men hem veranderd vinden!

Ik houd mij aan mijn oorspronkelijk plan en geef u daarom in de hoofdtrekken een conversatie weder, die tusschen hem en mij plaats greep op een achtermiddag.

Wij hadden te Leuven in de St. Peterskerk een Requiem bijgewoond, kwamen de kerkdeur uit, aan de zijde van de groote markt en zagen nu vlak voor ons het Leuvensch stadhuis in al zijn keurige pracht.

- 'Het ontbreekt' - met iets dergelijks moet ik het gesprek hebben aangeknoopt; het dubbele streepjen zal aangeven wat Theodoor mij telkens antwoordde -

‘het ontbreekt ons hier zelfs niet aan kunstgenot. De kathedraal en het stadhuis zouden mij bijna met Leuven verzoenen.’

- - ‘Ik gun u dien troost. Leuven is de vervelendste stad, die ik ken en ik ga heen, zoo gaauw als ik kan. Dan kunt ge voor mijn part hier blijven met uw mooie stadhuis.’

- ‘Mooi is het toch, dat moet ge toegeven.... Me dunkt, er is wel eenig verband tusschen het fijne kantwerk van de Vlaamsche vrouwen en deze bouworde. Laten wij eens gaan staan op den hoek van de Brusselsche straat, dan hebben wij er het beste gezigt op.’

- - ‘En we zouden wat gaan loopen.’

- ‘L'un n'empêche pas l'autre. Kom eerst meê; ge moet even mijn opgewondenheid deelen.’

Wij stonden een oogenblik op den hoek van de Brusselsche straat, maar mijn vriend was niet te entusiasmeeren. Ik sloeg dus de Neemersche straat met hem in, langs het stadhuis, van plan om de Neemersche poort uit te gaan. Wij waren spoedig in het bosch van Héverlé en een oogenblik later op weg naar Weert-Sint-George. De aangevangen conversatie was inmiddels voortgezet.

- ‘Bij dat Requiem hieldt ge u ook maar naauwlijks goed, Theodoor.’

- - ‘Zwijg, plaaggeest, ik dacht aan heel iets anders. Denkt ge dat ik nog huil bij muziek? Geef me uw cigar eens.’

- 't Zou geen schande wezen. Ik vind in fraaije muziek zoo iets melancholieks en vooral in kerkmuziek. Een mis bijvoorbeeld van een grooten meester of een Stabat Mater, 't is alles.'

- - 'Nu, dan noodig ik u eens op het koor, om wat gedésillusionneerd te worden; daar gooijen ze elkaêr met chinaasappelenschillen en zoo, terwijl de pastoor bezig is met zijn geseur. Voorleden Zondag moest ik er even oploopen om D... wat te vragen; maar toen was de tweede viool dronken hoor, stichtelijk eh?'

- 'Dat is niet stichtelijk, neen. Maar ik zie volstrekt geen reden om, als anderen plat zijn, zelf ook plat te worden. En toch, al wist ik alles, het zou mij niet hinderen; de muziek zou sterker indruk op mij maken dan de ploertigheid van de muzikanten.'

- - 'Onverbeterlijke idealist.... Zeg, moeten we *hier* wandelen? Ik loop in het rulle zand.'

- 'We krijgen meteen een beter pad. Maar waarom scheldt ge mij nu weêr een idealist? Ik geloof wezenlijk, Theodoor, dat ge tegenwoordig alles voor idealisme houdt, wat ik gevoel noem.'

- - 'Dat kan wel wezen.'

- 'En dat gij de natuurlijke opwellingen van uw hart gedurig verkracht; dat geloof ik er bij. Ik heb er lang eens met u over willen spreken.'

- - 'Komaan, een katechisatie.'

- 'Wel, ik wou dat ik u voor een poos op de ka-

techisatie bij me had. Ik zou u nog wel eens willen endoktrineeren.’

- - ‘Ik heb alle fiducia in uw theologie, maar of er aan mij veel te bekeeren zou vallen... ik weet het niet.’

- ‘Zeker niet, zoolang gij 't gevoel in den mensch miskent.’

- - ‘Ach, mijn waarde, spreek *mij* niet van gevoel. Ik ben hartstogtelijker geweest dan iemand. Ik kan u verzekeren, dat ik er mijn bekomst van heb. Dankie voor een volgenden keer.’

- ‘Een wonderlijke redeneering. Omdat ge eens iets verkeerd hebt gedaan, wilt ge 't nooit weêr goed doen.’

- - ‘Hoor eens, verkeerd of goed; ik heb gedweept van mijn leven, neen maar gedweept zoo als het bijna onmogelijk is te dweepen. Ik heb bij die Paters een culte gehad voor Maria. Verbeeld u, dat ik nog onlangs vier cahiers vol van gedichten aan Maria verbrand heb. Enfin, daar is een eind aan gekomen en toen heb ik tegen mijzelf gezegd: ziezoo, dat is uw laatste dwaasheid geweest. En nu houd ik mij aan de rede. Mij dunkt, ik kon slechter; ik tracht mij dus langzamerhand te verheffen boven de zwakheden der menschelijke natuur, wat blijfje?’ ...

- ‘Wij zijn op het punt daar wij wezen moeten. Want zeg nu maar ronduit, dat ge onder de zwakheden der menschelijke natuur ook de godsdienst rekent en misschien wel de godsdienst in de allereerste plaats.’

- - 'Als meneer geen dominé was!...'

- 'Dat doet er niets toe. Gij behoeft mij buitendien niet te zeggen hetgeen ik reeds gemerkt heb.

- - 'Wij kunnen er lang over praten, maar zie hier wat ik ondervonden heb. Ik ben godsdienstig geweest, waarachtig, maar was ik er beter om? Wel, ik ben niet begonnen te twijfelen of mijn geloof was weg, hoor. Wat is dat voor een overtuiging, die bij den minsten twijfel vervliegt? En zou ik slechter zijn dan de rest? Het lijkt er niet naar. Het geloof van de meesten - ik durf het haast niet zeggen, maar het is toch zoo - is een zekere arrogantie, waarbij zij blindelings datgene aannemen als onomstootelijke waarheid, waarvoor zij geen schaduw van bewijs kunnen bijbrengen, geen schaduw.'

- 'Daar is veel van aan, vooral met betrekking tot de Roomschen. Maar is het nu billijk, Roomsch en Protestantsch en alles door elkander te haspelen?'

- - 'Dat doe ik niet, volstrekt niet. Ik weet heel goed wat het Evangelie leert.'

- 'Nu, welk een indruk maakt u dan het Evangelie?'

- - 'Het Evangelie?'

- 'Ja.'...

- - 'Wel, het Evangelie; het maakt mij lang niet altijd denzelfden indruk. Dat zal nog al wat schelen. Als ik het Evangelie lees, zeg ik somtijds: het is subliem en somtijds zeg ik: het is absurd. Ziedaar, ik weet

het niet; het is een wonderlijk boek, een heel wonderlijk boek.'

- 'Maar dunkt u toch niet'...

- - 'Dat ik u nog even in de rede val. Van het Evangelie moogt ge zooveel moois zeggen als ge wilt, maar, om op een ander chapiter te komen, praat me niet van de luï, die zooveel met het Evangelie heeten op te hebben. Liefdeloos, traag, dom, altijd met een priester of met een dominé aan den gang; en zie die vrome Christenen eens in zaken of in betrekkingen. Zij denken even goed en nog meer aan nummer één als ik of een ander. Ik vind, dat de godsdienst de zedelijke krachten van den mensch verzwakt. Die lijdelijkheid, die afhankelijkheid: 't komt den meesten uitstekend te pas. Dat wil ik graag gelooven. Goethe heeft het perfect uitgedrukt; 't is een passage, dien ik van buiten ken. Hoor eens: *'Wir bilden uns ein fromm zu sein, indem wir ohne Ueberlegung hinschleudern, uns durch angenehme Zufälle determiniren lassen und endlich dem Resultate eines solchen schwankenden Lebens, den Namen einer göttlichen Führung geben.'* Kapitaal, dat is juist mijn idee van de zaak.

- 'Perfide, maar ga je gang, straks is het uw beurt om te luisteren; vertel me eerst nog eens of gij eenige behoefte hebt gehad aan godsdienst, eer gij bij de Jesuïeten zijt gebragt.'

- - 'Ja, wel zeker; en daarom geloof ik juist dat de Jesuïeten mij, wel beschouwd, een groote dienst hebben bewezen. Met hun Mariadienst - opgewondener

gedachtenis - hebben zij mij van al het bovennatuurlijke, waar een mensch toch niets aan heeft, vrij wel afgeholpen. Ik dacht toen in de concrete persoonlijkheid van Maria mijn ideaal, mijn alles te vinden; die inbeelding is natuurlijk weggevallen, maar gebleven is mijne voorliefde voor het concrete en nu heb ik mij dan ook voor goed op vasten bodem gezet. Onder een andere leiding, zou ik welligt mijn leven lang een fantasticus zijn gebleven.

‘Maar ik ben heesch van al mijne confessies; mij dunkt, dat ik lang genoeg heb gepraat en heel stichtelijk kan het voor u ook niet geweest zijn. Het spijt me, dominé, maar het is niet anders. Wat doet ge ook met zoo'n wereldling, als ik ben, uit wandelen te gaan.’

- ‘Dat komt er minder op aan. Ik hoop nu maar dat het voor u zooveel te stichtelijker zal zijn, naar mij te luisteren. Willen wij hier wat uitrusten?’

- - ‘Nu dat is goed. Sticht mij eens. Dat's mij in lang niet gebeurd.’

Wij vleiden ons neder tegen de helling van een duin. Het was een schoone September-achtermiddag. Aan onzen voet liep een zandweg, waar van tijd tot tijd een kar langs trok met een stevig Brabantsch paard er voor en niet minder stevige boeren en boerinnen er achter, de eersten met blaauwe kielen, de laatsten met den Vlaamschen hoofddoek en den paarsen mantel. Wij hadden het gezigt op een vrolijk, heuvelachtig landschap, dat reeds de nabijheid der Waalsche kwartieren verried, die zooveel

schilderachtiger zijn dan Vlaanderen. Mijn vriend lag achterover in het duin en zelf was ik bezig, met mijn wandelstok het onmogelijke te beproeven om letters te trekken in het losse zand.

- 'Theodoor, hernam ik, gij moet mij nu maar eens geduldig uit laten preken. Ik kan u niet met een kluitje in het riet zenden. Over veertien dagen, als ik naar Holland terugkeer, stuiven wij misschien voor goed uitéén.'

- - 'Wel, ik luister met den diepsten aandacht.'

- 'Ja maar, in ernst, laat mij u mogen zeggen, alles wat ik op het hart heb. Ik moet u eerlijk bekennen, dat ik er u in den laatsten tijd niet op verbeterd vind. Uw karakter verliest bijna bij den dag iets meer van dat hoogere, dat toch alleen onzen waren adel uitmaakt. Sarcasme is uw kracht. Verlagen, verkleinen met een schamperen glimlach wat de bewondering en liefde van anderen opwekt, uw meest geliefkoosde bezigheid. De kunst laat u koud, gij wenscht althans dat zij u koud late. Tusschen godsdienst en huichelarij weet gij nauwelijks meer te onderscheiden. Al waart gij Mefistofeles in eigen persoon, gij zoudt niet meer genot kunnen vinden in het opsporen en aanbrengen van de fouten van anderen.

'En als ik nu tot den bodem doordring, dan ontdek ik bij u, ik zeg niet ongeloof omtrent dit of dat godsdienstig leerstuk, maar gebrek aan geloof. Ik neem dus dit woord in den ruimsten zin, namelijk als een innig

besef van het goddelijke en wel zulk een besef dat geheel ons uit- en inwendig leven bestuurt en bezielt.

‘Nee, Theodoor, gij gevoelt niet dat God *is*. Ik laat daar of gij het bestaan van God stelselmatig ontkent; dat is mij ook in zeker opzicht onverschillig. Want, al kon ik u door wijsgeerige bewijzen brengen tot de erkenning van Gods bestaan, dan zoudt gij daarmee nog niet bezitten, hetgeen ik meen dat u thans ontbreekt.

‘Religie is een zaak des harten, gelijk liefde en vriendschap. Verkeerde uw hart dus in den toestand waarin het behoorde te verkeerem, dan zoudt gij de waarachtige religie even goed bezitten, als uw oog thans den indruk ontvangt van het landschap dat voor ons ligt.’

- - ‘t Is fraai. Dat loopt hierop uit, dat mijn hart niet deugt.’

- ‘Zie zelf waar het op uitloopt; maar ik voor mij ben vast overtuigd van de onomstootelijke waarheid der woorden van Jezus: Zalig zijn de reinen van harte want zij zullen God zien. Ons besef van het goddelijke staat ongetwijfeld in verband met de reinheid van ons hart. Met onreinheid des harten bedoel ik nu geenszins deze of gene boosheid en verkeerde bedoeling; neen, ik vergelijk het hart bij een spiegel, die ons het goddelijke weërkaatsen moet.

‘Of uw hart mede zulk een spiegel is van het goddelijke? Waarlijk, ik geloof dat gij te veel vervuld zijt van uzelf, en zoo gedurig uw eigen persoon voor den geest hebt, dat gij, in uw eindigheid bevangen, reeds

daardoor alleen niet in gemeenschap kunt treden met den Oneindige. Zachtmoedigheid en nederigheid, absentie van ijdelheid, besef van het onbeteekenende onzer egoïstische grootheid, ziedaar inderdaad de eerste voorwaarden, die volstrekt moeten vervuld zijn, zal de godsdienst ontluiken in onze ziel.

‘Geloof me: dat nietige, kleingeestige wezentjen, dat wij ons Ik noemen, dat moet getemd, ja in zekeren zin vernietigd worden, zullen wij God leeren zoeken en naar Hem de handen verlangend uitstrekken.

‘Ongeloof is daarom voor mij eensluidend met onzedelijkheid. Ongeloof is de ontkenning van het Absolute en de zonde is immers ook niets anders dan de buitensporige openbaring van ons eindig Ik, dat zich los wil scheuren van den eeuwigen grond van al het bestaande, en zelfstandig, in den zin van onafhankelijk, wil zijn, m.a.w. het Absolute praktisch zoekt te loochenen. Ware die dwaze en noodlottige zucht in ons overwonnen, wij zouden, in het diep besef onzer eindigheid, in het diep besef dat wij, ieder op onszelf, volslagen onbeteekenend zijn en elken levensgrond, alle reden van bestaan missen, ten zij wij een deel uitmaken van een groot geheel en ons dat bewust worden, in dat besef, zeg ik, zouden wij te vuriger begeeren om met God den Eeuwige, den Oneindige, den Blijvende ons in de naauwste betrekking te stellen. Al wat uit den aard der zaak eindig is en voorbijgaand zou ons minder aantrekken, en dan slechts zouden wij in opregtheid liefhebben, dan slechts ons

geheele hart wegschenken, als we gevoelden dat de liefde tot God aan onze liefde voor een eindig voorwerp ten grondslag liggen kan.

‘Hoe is het mogelijk, mijn vriend, dat die begeerte niet levendiger bij u is, dat de behoefte aan God, de dorst naar God uw gansche hart niet meer vervult? Dat de wereld voorbij gaat met hare begeerlijkheid, dat wij onszelven gedurig ontzinken, dat is immers meer dan een frase de sermon, dat is de eenvoudigste uitdrukking van een waarheid, die ons door alles wordt gepredikt. Wat zijn wij beide nog jong en wat zijn wij reeds oud. Wat hebben wij al niet doorleefd. Hoe menige tooverwereld onzer verbeelding, onzer poësie is reeds verdwenen. Vergeef mij de vergelijking, maar het is mij soms alsof ik wandel door uitgebrand vuurwerk; zooveel dat voor mijn geest geschitterd heeft, zooveel dat ik als een kind, handenklappend van vreugde, heb toegejuicht, ligt reeds tegen den grond, zwart en vertreden. Alles schijnt provisioneel. Alles jaagt ons voort naar een onbekend verschiet. Tot welk oogenblik in ons leven zouden wij willen zeggen: blijf gij, nu ben ik tevreden. Neen, ook niet tot het allerschoonste.

‘En dan al die aandoenlijke herinneringen, die ons telkens een traan in het oog brengen. Hoeveel vriendelijke tooneelen, voor altijd verzwonden! Stemmen, die we niet meer hooren; aangezichten, die we niet meer zien; namen, die wij niet meer noemen, zonder dat het hart ons van weemoed breekt.

‘En, Theodoor, al die onvervulde wenschen; liefde die

ik voor goed begraven heb in mijn hart. Eerzucht die niet meer hoopt, omdat haar seizoen voorbij is gegaan. Verwachtingen door mijne dwaasheid of door den moedwil van anderen in ruïnen herschapeu; o Theodoor, gelijk de eider de kou, zoo ontvlugt ik al dat eindige, al dat bedriegelijke en zoo ik nog niet durf zeggen dat ik den Onzienlijke reeds vasthoude, alsof ik Hem zag, ik dorst naar Hem, ja mijn gansche hart kan naar Hem dorsten, naar Hem de bron van alle licht en leven, in wien ons hart waarachtig alleen rusten kan.'

- - 'Gij spreekt als een heilige, ik ben daar lang nog niet.'

- 'Wel, ik evenmin Theodoor, ik spreek van mijne beste oogenblikken, van die oogenblikken, wanneer ik in beginsel ben, zoo als mijn geweten mij zegt dat ik altoos en in volkomener mate moest wezen. Maar juist die dagen, waarin het anders met mij gesteld is, leeren mij hetgeen ik u mededeelde. Als mijn ijdelheid geprikkeld of gevoed wordt; als ik traag ben en het goede dezer wereld liever heb dan het heil van den broeder; als ik door gestreelden hoogmoed met mijzelf ingenomen of door onbevredigden trots uit het humeur ben geraakt; neen, dan dorst mijn hart niet naar God. Maar ben ik in die dagen waarachtig mensch? Vervul ik dan mijn bestemming? Is dan mijn toestand normaal? Waarlijk niet. Dat zijn dagen, die ik zelfs in mijn herinnering niet zou dulden, wist ik niet, dat zij in het goddelijk plan mijner opvoeding onmisbaar zijn, om mij aan mijzelf

te openbaren en mij ten slotte uit te drijven tot Hem, die alleen het waarachtig middenpunt van ons verlangen kan zijn.

‘Maar ik spreek niet bedaard genoeg, Theodoor, ik vrees dat ik u niet overtuigen zal.’

- - ‘Denkt gij, dat een koud betoog u beter af zou gaan?’

- ‘Nee dat juist niet, maar voor niets ter wereld zou ik u den indruk willen geven alsof het godsdienstig leven, waarvan ik u spreek, slechts de vrucht ware van hartstogtelijke opgewondenheid, terwijl het veeleer de hoogste realiteit verdient te heeten. Niets toch is zoo diep gegrond in de menschelijke natuur als juist die neiging in ons naar het Absolute. Het is de vraag niet of de mensch in de verschillende tijdperken zijner ontwikkeling zich het Absolute altijd in den juisten vorm heeft gedacht; het was hem vaak niets anders dan datgene, waarvan hij zich het diepst afhankelijk gevoelde; maar onder welke benamingen en onder welke vormen dan ook, het Absolute heeft hem nooit losgelaten en van zijne zijde kan de mensch er zich niet van losscheuren, zonder zichzelf geweld aan te doen, zonder zijne natuur te verkrachten. Maar dan kan ook de godsdienst, zoo onbetwistbaar in ons eigen wezen gegrond, geen inbeelding zijn. Die hierbij twijfelt...’

- - ‘Wacht even, ik ga dat koddig boertjen dáár eens vragen of hij zich van het Absolute niet los kan scheuren.’

Ik deed nog altijd mijn best om met mijn stok letters te trekken in het losse zand.

- 'Die opmerking heeft geen zin, Theodoor, want...'

- - 't Was ook maar een aardigheid, ik stem u van harte toe, dat onze geest bij het relatieve onmogelijk kan blijven staan.'

- 'Natuurlijk niet. Kon onze geest bij het relatieve blijven staan, wij zouden op geen enkel gebied tot het algemeene zijn opgeklommen. Er zou kunst noch wetenschap zijn. Maar wat ging ik zeggen?... Ja, hierop wilde ik komen, want ik moet u een kort aperçu geven van de godsdienstige overtuigingen die ik bij u opwekken wilde; zie Theodoor, dit is nu in mijn oog de hooge waarde van het Christendom. Dat Absolute blijft slechts een begrip, een abstractie, tot dat wij ons nederzetten aan de voeten van hem, die ons God heeft verklaard. God, het Absolute, is Liefde, zegt het Christendom. Is er verhevener voorstelling denkbaar? Hetgeen tot hiertoe slechts een conceptie was van ons verstand, het wordt nu een levend en zelfbewust Wezen. Het groote Onbekende, het geheimzinnig Oneindige wordt nu de persoonlijke God van het Christendom, dien wij ons onder het juiste beeld leeren denken van een Vader. Want in de christelijke leer omtrent God is de strijd tusschen Gods oneindigheid en zijn persoonlijkheid opgeheven en wel omdat Gods wezen ons als liefde wordt geopenbaard. In de liefde toch ligt juist het geheim der vereeniging van persoonlijkheid en oneindigheid. De God

van het Christendom is een persoonlijk God, omdat Hij lief heeft. De God van het Christendom is de Oneindige, omdat Hij de liefde zelve is, de liefde die alles omvat.

‘Derhalve: de tegenstrijdigheid, die ons denken ontmoet in het abstrakte begrip eener Absolute persoonlijkheid, wordt weggenomen nu wij in het Absolute niet een begrip maar een zedelijk Wezen zien, ja het hoogste wezen op zedelijk gebied. En is dit het geval, dan kunnen wij ook op dien weg, aan welks einde de volmaakte kennis ligt van God, niet komen door de ontwikkeling van ons verstand, maar enkel door onze vorming tot zedelijke wezens. Om God te kennen moeten wij in waarheid van Gods geslacht zijn. Gode kunnen wij niet leven, tenzij wij ons zelve zijn afgestorven.

‘Maar wie kan het ons leeren?

‘Niet een wijsgeer, maar een zedelijke persoonlijkheid; een persoonlijkheid, die haar licht doet vallen op ons zedelijk ideaal en daardoor de rigting van ons streven zoo verandert, dat wij nu voortaan een doornenkroon en een kruis, uit liefde aanvaard, begeerlijker achten dan de wellusten van de zelfzucht en de verleidingen van den hoogmoed.

‘Die verlossende persoonlijkheid, de Bijbel noemt haar den Zoon van God en den Zoon des menschen. En dat er metterdaad van hem een bezielende adem, een herscheppende kracht is uitgegaan, waardoor zelfzuchtige wezens menschen worden en kinderen van God: dat pre-

dikt de geschiedenis van ons geslacht op onwedersprekelijke wijze. Een geheel nieuw type is in de menschheid gekomen, sedert Jezus van Nazareth in haar midden heeft geleefd en geleden. Het Magdalena-, het Maria-, het Johannes-, het Paulus-karakter; de oude wereld heeft het gevormd noch ontworpen. Uit deze karakters wordt Jezus van Nazareth welligt nog beter gekend dan uit de Evangeliën. En beschouwen wij het christelijk type, wie kan er dan de superioriteit van loochenen? Op het gebied der zedelijkheid moet het christelijk type klassiek heeten. Waar vindt gij zulk een schoon evenwigt van deugden, die elkander schijnen op te heffen en elkander toch niet ontbeeren kunnen. Hier, in het christelijk type, leeft de krachtigste bewustheid van persoonlijke waarde en het innigst besef van slechts een lid te zijn van een lichaam. In het christelijk type is plaats voor de teederste mystiek en voor beslist handelen, voor frisschen levenslust en een aandoenlijk heimwee naar het Vaderhuis, voor het nuchterst realisme en de verhevenste poësie. Het christelijk type: beurtelings is het de hoogste tragiek: 'Ik ellendig mensch wie zal mij verlossen!' en de reinste humor, 'bedroefd maar nochtans blijde.' Het wil de wereld beheerschen en het is ongevoelig voor hare begeerlijkheden. Het maakt zich tot den slaaf van Christus en het bezit de vrijheid van het kind van God.

'Op grond van dit een en ander beweert ik dat, gelijk er aan de beoefening der kunst en der wetenschap een

beschouwing ten grondslag ligt, die voor den kunstenaar en den geleerde niet langer aan twijfel onderhevig is, maar als onbetwistbaar en wetgevend door hem gehuldigd wordt, er zoo evenzeer een opvatting is van het menschelijk leven, waarvan men zonder aanmatiging kan beweren, dat zij de ware moet zijn.’

- - ‘Gij houdt daarvoor de christelijke opvatting, maar daaromtrent zou ik nog wel wat meer licht willen hebben.’

- ‘Ik heb al zoolang gesproken. Enfin, wij zien elkaêr waarschijnlijk in lang niet weêr.’

- - ‘Als of ge niet hielt van zoo wat te theologiseeren!’

- ‘Maar, Theodoor, laten wij onder de hand opwandelen, de zon is bijna onder.

Wij zijn anders niet voor den donker te huis.

- - ‘Daar is toch geen kwestie van, maar ik heb er niet tegen. Laten we opstappen.’

Onze wandeling werd voortgezet.

- ‘Ik heb mij eigenlijk,’ ging ik voort, ‘de taak veel te moeielijk gemaakt. Het heeft er nu iets van of ik mij opwerp als kenner op zedelijk gebied. En dat is 't geval niet; hetgeen ik staande houd, kan ik zelfs beter aantonen dan bewijzen. Doch eigenlijk kan ik u evenmin bewijzen, dat bijvoorbeeld het bloemenmeisjen van Murillo zoo bijzonder schoon is.

- - ‘Kom, maak nu maar geen complimenten; een subjectivist zijt ge toch.’

- ‘Nederig excuus; gij moet mij niet decontenanceeren door me een subjectivist te noemen; ik wou u juist spreken van de objectieve waarde en waarheid van het christelijk leven. Maar, badinage à part, ik kan het niet beter uitdrukken dan op deze wijze:

De ziel van een Christen is een welbesnaard instrument; van de sombere bas des weemoeds tot de hoogste toonen der blijdschap is het klavier compleet. Des Christens ernst is zoo ernstig; des Christens vrolijkheid is zoo vrolijk. Hij behoeft zich nooit groot te houden. Hij behoeft nooit een deftig gezigt te zetten of een zondagsrok aan te doen. Hij is nooit met zijn figuur verlegen. Hij weent, hij dankt, naar het God beschikt. Hij heeft hartelijk lief en hij bezit als niet bezittende; hij geniet innig en ontbeert gelaten; hij heeft geleerd, in alle ding vergenoegd te zijn, want hij is verzoend met God, en dus ook met Gods wil, dat is, met zijn lot en met zijn pligt. Gods rijke schepping, op ieder gebied, heeft zijn volle sympathie en zet de leelijke dood de klauwen in zijn uitgemergeld lichaam, dan ziet hij de kusten blaauwen van het eeuwig vaderland en neemt afscheid met een glimlach!

Maar let nu eens op den man, in wien het christelijk beginsel niet leeft. Wat hem ontbreekt is juist - ik zeg niet in de eerste plaats vroomheid - maar ik zeg, vrijheid en natuurlijkheid. Hij is perfect op zijn gemak, zoolang als alles voor den wind gaat. Dan is hij opgewekt, spraakzaam, joviaal, geestig, interessant, alles

wat gij wilt, ten minste - zoolang ge met hem aan tafel blijft of in een comfortabel vertrek. Want de gemoedsstemming van onze fatsoenlijke wereldlingen pleegt in groote afhankelijkheid te verkeeren van fijne flesschen en goede cigaren. Doch laat nu den wind eens omkeeren, voor hemzelf of voor zijne vrienden. En wat krijgt ge te aanschouwen? Niets dan òf wat stoicynsche filosofie, waarvan gij bevriest, òf eenige godsdienstige banaliteiten, pro forma uitgebragt; òf - ge ziet en hoort niemendal, want als het tegenloopt is een plegtig stilzwijgen voor de meesten nog de veiligste toevlugt. Komischtragisch is het, hem te zien bijvoorbeeld aan het ziekbed van een gefolterden en welligt daarenboven door zielsangst gekwelden lijder. In zijn verlegenheid zal hij den lijder spreken over het mooie weêr, of over den oorlog in de Krim, en als hij heengaat, gij kunt er op rekenen, dan zegt hij: 'hou je goed' en 'zorg maar, dat je er vrind Hein nog wat buiten houdt;' en daar loopt alles meê af.

'Nu vind ik het zonderling een levensopvatting te hebben, die alleen deugt als het zonnetjen schijnt. Want van de tien keer, schijnt negen keer het zonnetjen niet.

Om kort te gaan: dit is eigenlijk mijn voornaamste argument; om waarlijk vrij en volmaakt natuurlijk te zijn in alle omstandigheden des levens, daartoe behoort men Christen te zijn in dien edelen zin, dien het woord nooit had behooren te verliezen.'

- - 'Christen! Nu ja, maar gij maakt het Chris-

tendom onder de hand tot niets anders dan tot zuivere humaniteit.’

- ‘Geen kleinigheid, dunkt me, en als ik die humaniteit nu eens nergens vond dan verbonden aan het christelijk type?’

- - ‘Waarom zou dat het geval zijn?’

- ‘Wel omdat humaniteit niet een abstrakt begrip is en omdat, zoolang het slechts een begrip is, het voor ons leven geen beteekenis heeft hoegenaamd. Wilt gij mij eens zeggen waarin die humaniteit bestaat, die gij met mij begeerlijk acht. Gij kunt het mij niet zeggen tenzij gij het hebt gezien in hem, van wien wij dan ook alleen kunnen leren, wat ware humaniteit moet zijn. Juist wanneer men Christendom en humaniteit gelijkkluidend acht, is de persoon van Jezus onmisbaar, gelijk hij gekend wordt uit de historische beoefening der Evangeliën en uit de beschouwing van den indruk, dien hij in de wereldgeschiedenis heeft nagelaten. Christendom en humaniteit zijn gelijkkluidend, ja, maar toon mij één, die van iemand anders dan van Jezus humaniteit geleerd heeft. Daarom noem ik mij, zij het ook meestal met diepe schaamte, zijn discipel, omdat zijn persoonlijkheid het ware brood des levens is geworden voor mijn inwendig bestaan.

Theodoor, bij dat brood alleen zult ook gij inderdaad leven. Hetgeen het gemoed van den menschenzoon heeft vervuld, daarop wacht ook uw gemoed, zal het vrede vinden. Het gevoel, dat zijn hart heeft doortinteld voor

zijn God en voor zijne broederen, daarop wacht ook uw hart, zal het geluid geven. Het geloof, dat hij geoefend; het geduld, dat hij betracht; de zachtmoedigheid, waarin hij zijn kracht heeft gezocht, ziedaar uwe wapenen. Hetgeen hem heeft gesterkt in de ure der benaauwheid; hetgeen in de ure van verrukking zijn ziel met een namelooze vreugde heeft vervuld; hetgeen hij heeft liefgehad en gezegend, laat dat uw kracht, uw vreugd, uw liefde zijn en gij zult een mensch wezen, zoo waarlijk er een God leeft, die ons hoort.

En spreek mij nu niet van een stelsel naast die levende persoonlijkheid; naast de openbaring die wij haar te danken hebben. Want hetgeen ik er het eerst in zoek, kunt gij in uw stelsel, hoe fraai dan ook, niet schrijven. In uw zedekundig stelsel kunt gij schrijven, ja, den geloofsmoed, die daar zegt: de Satan is gevallen uit den Hemel, maar de teederheid niet, waarmede Jezus den rijken jongeling aanzag en liefhad; de kieschheid niet, waarmede hij den melaatsche aanraakt, dien ieder schuwt; de hartelijkheid niet, waarmede hij zijn intrek neemt in het huis van Bethanië, noch de vriendelijkheid, waarmede hij de kinderen omarmt en ze neemt op zijn knie en hen zegent. In uw stelsel kunt gij schrijven een hoofdstuk over gelatenheid onder beproevingen, maar hetgeen gij er niet in kunt schrijven: ach de tranen niet van Gethsemané en de klagte niet van Golgotha. In uw stelsel zal ik den held zien, die gekomen is om vuur te werpen op de aarde, maar den

mensch, die geperst en benaauwd wordt tot dat de ure van zijn martelaarsdoop gekomen zij, hem zal ik niet zien. Over toegevendheid voor misdadigers kunt gij handelen, maar wie zou u geleerd hebben dat nederbuigen ter aarde, waardoor de makkende schriftgeleerden gelegenheid vinden om af te trekken, terwijl de schuldige in haar schaamte gespaard en in de ontzettende stilte niets vernomen wordt dan het kloppen der gewetens? Zie; een stelsel is een gravure, maar een persoonlijkheid is de schilderij.

Geloof in dien Jezus van Nazareth, want hij heeft woorden des eeuwigen levens. En ik zal u zeggen wat ik met dat geloof bedoel. Het geloof in Jezus is bij mij de hoogste zedelijke daad, een daad van zelfverloochening, immers van veroordeeling van ons zelve; een daad, waardoor wij ons inwendig leven een geheel nieuwe rigting geven, betuigende dat wij in Jezus den waren mensch hebben erkend en daarom voortaan met alle kracht willen jagen naar hetgeen ons tot hiertoe ergernis was en dwaasheid, en tot den einde zullen bestrijden hetgeen tot hiertoe met de meeste zorg door ons gevoed en gekoesterd werd.'

- - 'Gij zoudt wel willen, dat ik nu zeÿ: gij beweegt mij bijna een Christen te worden en ik moet bekennen, dat ik er zoover niet meer af ben als vroeger. Ik krijg wel een anderen blik op de dingen, maar....'

- 'Gij begrijpt, Theodoor, dat ik zoowat overluid zit te mijmeren. Ik ben dus al blij als ge mijn denkbeel-

den, pêle-mêle daarheen geworpen, wel wilt oprapen en....?’

- - ‘Maar - laat mij even uitspreken - er is mij in de Evangeliën nog zoo veel vreemds, dat ik het regte voor den persoon van Jezus nog niet kan gevoelen, weet ge?’

- ‘Neen Theodoor, dat vreemde, ge meent zeker al dat wonderlijke in de Evangeliën heeft er geen schuld aan.’

- - ‘Wel, waarachtig.’

- ‘Toch niet. Gij behoeft u immers bij het wonderlijke niet op te houden. Het spreekt van zelf, dat wij bijna geen enkel document uit de oudheid betreffend een persoon of een volk gaaf kunnen aannemen. Historie eischt overal kritiek.’

- ‘En wat zou het dan wezen?’

- - ‘Hoor eens, Theodoor, men heeft veel getwist over de predestinatie, maar wat er van dit leerstuk zij, dit staat vast: veel, ontzachelijk veel hangt voor onze vorming in het algemeen en vooral voor onze godsdienstige ontwikkeling af van omstandigheden, die wij niet in onze magt hebben, en in de allereerste plaats van onze opvoeding.’

Wij bleven beide een vijf minuten zwijgen.

- ‘Dat gij geworden zijt, die gij zijt, ik vind het zoo volmaakt natuurlijk, Theodoor.’

En wij wandelden weder zonder te spreken een eind weegs voort. Mijn hand rustte op den schouder van mijn vriend.

- ‘Ach, Theodoor, laat mij u mededeelen, hetgeen reeds zoo dikwijls, wanneer ik u ontmoette, mijn gedachten heeft vervuld. Op den beslissenden leeftijd hebt gij geen moeder gehad. Geen moeder om in uw hart, toen het nog zacht was, het beeld van den Heiland te drukken; om in uw gemoed, toen het nog vreemd was aan de wereld en hare liefde, die onvergankelijke liefde uit te storten voor den God van ons leven, die onder alle omstandigheden sterkt en troost. Maar hadt ge bij het begin van den jongelingstijd en bij het rijpen tot mannelijken bloei neêrgeknield met een moeder; had een moeder u in die dagen het brandend voorhoofd gekust met een liefde zoo mild, zoo onuitputtelijk, dat ze ons de goddelijke liefde doet verstaan.... ge zoudt vast nog iets anders gevoelen. Want, wie moederliefde ondervonden heeft, waarachtige, diepe moederliefde, hij kan niet ongevoelig blijven voor het teeder geduld, voor de zelfverloochening, voor de volharding en den fieren moed, die het beeld van den Heiland zoo aantrekkelijk maken, ja zóó onwederstaanbaar, dat wij in alle nederigheid tot hem zeggen: u zullen wij volgen, uw kruis zullen wij dragen, uw strijd zullen wij strijden, op grooten afstand van u, hoe kan het anders? maar toch in uw naam en in uw geest.’

- - ‘Roer die snaar niet aan, mijn vriend. In zeker opzigt hebt gij gelijk. Soms geloof ik, dat mijn verleden mij hindert. De Jesuïeten hebben mij letterlijk doen walgen van de godsdienst. De menschen zijn

niet kwaad, maar zij maken alles zoo mesquin, zoo verwijfd, zoo flauw, zoo doux-petit-Jésus-achtig, bah! Als ik er nog aan denk!’

- ‘Kom, breek met dat verleden en bepaal uwe levensrigting voortaan overeenkomstig uwe eigene, zelfstandige overtuiging. De bezwaren, die gij in uwe herinneringen vindt, mogen voor een karakter als het uwe een prikkel worden om uit vrije zelfbepaling te worden hetgeen anderen minder aan zichzelf dan aan hun opvoeding zijn verplicht. Wanneer wij het hart op de rechte plaats dragen en nadenken, dan is de waarheid der christelijke opvatting van het leven een evidentie. Christus, het licht der wereld, heeft geschenen en wij zien.

- - ‘Vrind, hou nu wat op; gij geeft mij zooveel op eens en ik heb zoo'n sterken maag niet.’

- ‘t Is intusschen een prachtige avond, weet gij dat wel?’

De zon was ondergegaan. De hemel was nog eenigzins blaauw en hier en daar begon een tintelend sterretjen zijn eenzame reis. Het was bladstil. Rondom ons hadden wij een open, heuvelachtig terrein; voor ons, als een grooten donkeren tempel, het bosch van Héverlé, dat wij bij het begin onzer wandeling waren doorgekomen en nu van een tegenovergestelde zijde hadden bereikt. Het doortrekken van het bosch maakte aan ons gesprek een einde, want wij moesten zorgen, dat wij niet verdwaalden. Langzamerhand en bij tusschenpoozen kwam de maan door de boomen gluren. Weldra hadden wij

den Tienschen straatweg bereikt, staken dien dwars over, klouterden een heuvel op, van waar wij het gezicht hadden op Leuven, welks tallooze zwarte torenspitsen aardig uitkwamen tegen den verlichten hemel, en die ons met een zachte glooiing van de zijde van het station de stad zou binnen brengen.

Wij waren ten laatste aan het eind van onzen togt. Ik begeleidde mijn vriend tot aan de deur van zijn huis en bij het bleeke maanlicht wandelde ik door Leuvens lange straten eenzaam en in herinneringen verzonken terug, mijn kerkjen voorbij, het hospitaal voorbij, het huisjen in de Bogaerdenstraat voorbij.

En 'voorbij,' klonk het ook in mijn binnenste.

Maar dit pathetisch slot kan niet begrepen worden, eer men het volgend en laatste hoofdstuk gelezen heeft.

Hoofdstuk XX.

Vervulling en Uitzigten.

Men moet namelijk weten, dat het nu tot een scheiding zal komen. Er kwamen beroepen en geruchten van beroepen. Een was er onder, dat ik niet anoniem kan houden, als ik zeg, dat ik er gehoor aan gaf. Drie jaren had ik te Leuven gesleten, er een werkring gevormd, de gemeente met de gevestigde Protestantsche kerk van België in verbinding en eenige gelden ter voorloopige instandhouding van kerkgebouw en school bij elkander gebragt. Nu, meende ik, was de tijd daar om een opvolger te zoeken en naar het vaderland terug te keeren.

Maar de boom, die eerst onder den vreemden hemel niet tieren wilde, zat nu vast in den grond, heel vast. Die kleine, eenvoudige Vlaamsche gemeenten, zoo in den om trek als te Leuven zelf, lief had ik ze gekregen,

ik zou bijna zeggen, als mijn kinderen. Vooral mijn kapel op den heuvel was ons een dierbaar plekjen; het kuddeken zoo klein; ieder gezigt zoo bekend en geliefd.

Scheiden valt hard en verhuizen is prosa. Reeds begonnen wij in te pakken. Mijn huiskamer was al een meubelmagazijn. Spijkers en touwen mijn intiemen. Stroo mijn atmosfeer. Couranten, eens de troost der ontbijttafel, thans in teedere omhelzing van kopjens en borden en trekpot! 't Kroop alles te zamen met flesschen en glazen en mijn liefste daguerrotypen, als 'brekbare waar' in een groote kist, waaruit het levend te voorschijn hoopte te komen aan de overzijde van den Moerdijk.

Daarna kwam de afscheidspreek. En toen de 'zware Zondag' voorbij was, en ik Kees voor het laatst zijn pijpjen had zien rooken aan de kerkdeur, en Meeken voor het laatst het heuveltjen had afgeholpen en aan allen gezegd had, wanneer zij in den loop der week aan het station moesten komen om mij voor het laatst de hand te drukken, sloten wij ons huis, zonden onze goederen weg, genummerd en al, en namen wij nog voor een paar dagen onzen intrek in hetzelfde hôtel de Suède, waar het begin van dit boek u binnen heeft geleid.

De laatste dag was eindelijk daar en 's middags om half drie zouden wij vertrekken. Tegen één ure namen wij plaats aan de table d'hôte en wie weet welke geheime aandoeningen zich aan die open tafel van mij hadden meester gemaakt, had ik tijd gehad om over het verledene na te denken, maar ik kwam te zitten naast

een bejaard man, met lange zilveren haren en een hoogtoegeknooten jas; het duurde niet lang, eer wij gewikkeld waren in een levendig gesprek. Het was een Rooms-Katholiek bisschop uit Ierland; wie of wat ik was scheen den man gelukkig niet te interesseeren.

Want, de Iersche geestelijke, in eigen land gedurende zijn geheele leven aan een uitsluitend Rooms-Katholieke omgeving gewoon en omtrent de Belgische orthodoxie waarschijnlijk met de beste verwachtingen vervuld, dacht blijkbaar niet aan de mogelijkheid van een ketter en allerminst aan die van een protestantsch leeraar te ontmoeten in het regtgeloovig Leuven. Althans zoo ik zijn geloofsgenoot ware geweest, hij had niet met grooter openhartigheid kunnen spreken.

Van ons diné kwam niet- veel; wij lieten alle schotels voorbijgaan, alsof ik, tot meerdere eer der kerk, waarop ik weldra een welsprekende lofspraak zou hooren, reeds beginnen moest met vasten. Met tintelende oogen en een opgewekt gezigt - zoodat ik onafgebroken luisteren moest - was mijn priesterlijke buurman bezig, zijne denkbeelden te ontwikkelen over de ongeëvenaarde heerlijkheid van het Katholicisme. Maar zijn vervoering steeg ten top, toen hij met een stem, vol van dat gemoedelijk pathos waarmeê Engelsche vroomheid zich pleegt te uiten, zijn hand op mijn arm legde en met den wijsvinger van de andere hand naar boven gericht, tot mij zeide:

- 'En een Protestant, onze Macaulay, heeft het zoo

naar waarheid uitgesproken. Zijne schoone woorden zijn onuitwischbaar in mijn geheugen gedrukt. Niets, zegt de groote historieschrijver, niets verdient ons oplettend onderzoek zoozeer als de Roomsche-Katholieke kerk. Haar geschiedenis verbindt de twee groote tijdperken der menschelijke beschaving aan elkander. De fierste koningshuizen zijn eerst van gisteren, vergeleken bij de lijn der bisschoppen van Rome. Van den Paus, die Napoleon kroonde in de negentiende, klimt zij onafgebroken op tot den Paus, die Pepijn kroonde in de achtste eeuw; en ver achter den tijd van Pepijn strekt deze doorluchtige reeks van Vorsten zich uit, tot zij zich verliest in de schemering der legende. De republiek van Venetie komt haar het meest nabij in ouderdom. Maar jong is die republiek naast den Pauslijken stoel, en bovendien: de republiek van Venetie is verdwenen, maar het Pausdom leeft nog. Nog leeft het; niet kwijnend, niet als een eerbiedwaarde relik, maar vol van jeugd en veerkracht. De kerk van Rome, nog zendt zij hare zendelingen uit tot aan de einden der aarde; nog biedt zij moedig het hoofd aan vijandige Vorsten. Nooit waren hare kinderen zoo talrijk als thans. De Nieuwe Wereld heeft haar, hetgeen zij in de oude verloor, ruimschoots vergoed. Haar scepter wordt er geëerbiedigd in onmetelijke landen, waar, wie weet het? over een honderd jaar welligt een bevolking huisvest, even groot als die thans Europa telt. Honderd en vijftig millioenen eeren de Katholieke kerk als hun moeder, en wat zou ons doen

denken aan haar spoedig verval? Al hetgeen heden op staatkundig of godsdienstig gebied in Europa bestaat heeft zij zien geboren worden en zij zal alles zien serven. Groot was zij en geëerbiedigd, eer de Saxen Englands grond betraden; eer de Franken trokken over den Rijn; toen Grieksche welsprekendheid nog bloeide te Antiochië, toen in den tempel van Mecca nog voor afgoden werd nedergekniel. En zij zal er nog zijn, de kerk van Rome, onverminderd in levenskracht en bloei, als een reiziger uit Nieuw-Zeeland, te midden eener onafzienbare eenzaamheid, plaats zal nemen in een der gebroken gewelven van de London-Bridge om de bouwvallen na te schetsen van de Kathedrale van Sint-Paul.'

Toen de geestelijke zweeg, was het voor mij meer dan tijd om te vertrekken. Ik verzocht dus, hem de hand te mogen drukken en voegde er bij:

- 'Gij hebt tot een Protestant gesproken, maar die zich helaas niet overtuigen kan, dat gij voorloopig in uwe verwachtingen u bedriegt.'

Een uur later hadden wij, ik weet niet hoevele, handdrukken gegeven, en zaten wij om onze achtergeblevene vrienden te schreijen in een diligence van den sneltrein, die ons nog dienzelfden avond en voor goed terugbragt in het vaderland.